

Institutt for arkeologi, historie, religionsvitenskap og teologi

Bureising i Balsfjord 1920–1950

Indre kolonisering og reinbeitekonvensjonen av 1919

Lill-Karin Elvestad

Masteroppgave i historie HIS-3900 mai 2024.

Sammendrag

Temaet for masteroppgaven er den politisk støttede bureisinga fra 1920, som fikk stor innvirkning på Nord-Norge generelt og Balsfjord spesielt. Av 19 000 bureisergårder på landsbasis ble 42 prosent anlagt i Nord-Norge, og Balsfjord ble den største bureiserkommunen i landet i antall bruk. Oppgaven undersøker hvordan bureisinga sammenfaller med fornorskingsprosessen og reinbeitekonvensjonen av 1919. Bureising som virkemiddel for indre kolonisering har i tidligere forskning i liten grad vært sett i sammenheng med fornorsking og nasjonal konsolidering etter 1920. Oppgaven løfter frem nye funn om fornorsking i den nordligste landsdelen, og viser hvordan reinbeitekonvensjonen av 1919 la til rette for et ekspansivt jordbruk. Samtidig løfter oppgaven frem det kulturhistoriske aspektet med bureisinga ved å beskrive hvem bureiserne var og hvordan ordninga virket.

Innhold

Forord	6
Kapittel 1: Innledning.....	8
1.1. Valg av tema og problemstilling	10
1.2. Avgrensing geografisk og tidsmessig	13
1.3. Teori og tidligere forskning.....	14
1.4. Kilder og metode	20
1.5. Oppgavens struktur og oppbygging	24
Kapittel 2: Bureising som nasjonalt tiltak	26
2.1. Tiltak mot emigrasjon	26
2.2. Selskapet Ny Jord og statens ordninger	28
2.3. Kriteriene for å bli bureiser	30
2.4. Kriseår gir økt bureising.....	33
2.5. Bureisinga i Nord-Norge.....	35
Kapittel 3: Bureising som sikkerhetspolitikk og fornorsking	38
3.1. Begrepet indre kolonisering.	38
3.2. Opprettelsen av Troms-nemnda	40
3.3. Reinbeitekonvensjonen av 1919.....	47
Kapittel 4: Bureisinga i Balsfjord.....	51
4.1. Nøkkeltall og omfang.....	53
4.1.1. Bureiserlivet	58
4.1.2. Gammebebyggelse	59
4.2. Analyse av årsakene til bureisingas omfang	62
4.2.1. Topografisk analyse	62
4.2.2. Demografisk analyse	66
4.2.3. Tilleggsnæring som premiss for bureising	70

Kapittel 5: Bureising som fornorsking i Balsfjord	74
5.1. Analyse av fornorskinga i Balsfjord.....	74
5.1.1. Balsfjord i fornorskningshistorien.....	75
5.1.2. Etnisk sammensetning 1891, 1900 og 1920.....	76
5.1.3. Tilstedeværelsen av reindriftssamer	81
5.2. Geografisk analyse. Reindrift og jordbruk	85
5.2.1. Kartsammenstilling	88
Kapittel 6: Drøfting og konklusjon	92
Litteratur og kilder	98
Tabell- og kartoversikt	105

Forord

Mine besteforeldre giftet seg i 1937, og i 1941 fikk de innvilget bureising på gården Elvestad i Balsfjord. Gården ble utgått fra et hovedbruk. På det nye bruket var det ingen eksisterende bebyggelse med unntak av en torvesjå, og det ble dyrket opp totalt ca. 25 dekar ny innmark frem til 1960. Oppdyrkinga foregikk i hovedsak på tidligere myr- og skogsområder. Også senere ble det dyrket noe ny mark på bruket, da av neste generasjon, til dyrket areal totalt ble ca. 34 dekar. Gårdsdrifta ble avviklet på begynnelsen av 1980-tallet.

Dyrking, opparbeidelse og høsting foregikk frem til midten av 1960-tallet hovedsakelig med manuell kraft. Man hadde tilgang på hest for pløying, harving og transport, ellers var det å bryte stubber, sprengte stein, plukke stein og røtter og sage ned trær med håndmakt. På bruket vokste det opp fire barn, og familien hadde kyr, sauer, geiter og høns i tillegg til hesten. Gården var stor nok til å gi familien råvarer som kjøtt, melk, egg, grønnsaker og ull, men i tillegg til gårdsdrifta ble det drevet attåtning i form av heimefiske, salg av grønnsaker samt revefarm (frem til ca. 1950). Min farmor var også kommisjonær for ullvarefabrikk, som betød at hun mottok ull fra omkringliggende gårder og brakte det videre til ullvarefabrikk. Hele familien, både mannen og kvinna og de tilvoksende barna, var delaktige i gårdsarbeidet og i attåtningene. Noen av tilleggsnæringene ga inntekt i form av kontanter, som var viktig for å kunne betale skatter og avgifter, samt kjøpe det man ikke kunne produsere sjøl (mel, klær, husgeråd, tobakk, lampeolje etc.). Men det var gården som var hovedbasen for familien, og produksjonen av mat her ga dem de mest nødvendige levemidler. Husholdet kan kalles et *fiskerbondehushold*, et begrep som speiler allsidighet og tilpasning med ulike næringskombinasjoner. Denne kombinasjonen av næring og levemåte, der familiens aktivitet i hovedsak handlet om sjølbergning og utnyttelse av stedlige naturressurser parallelt med en varierende grad av kontantinntekt, kan sies å ha vært en stor del av den nordnorske økonomien frem til modernisering og overgang til mer kapitalistisk og industribasert økonomi i etterkrigsårene.¹

Da min far, odelsgutten, overtok Elvestad på 1970-tallet og drev bruket videre, hadde han alltid full lønnsinntekt fra arbeid utenfor gårdsdrifta. Drifta var nå lagt om fra stor grad av sjølhushold og en rekke ulike husdyr i et mindre antall, til produksjon av kun sauekjøtt for

---

¹ Drivenes 1985, s. 11.

salg. Min far drev gården i drøye ti år ved siden av full jobb, men det ble tidlig klart at uten massiv utbygging/utvidelse og dertil økonomisk investering var gården ulønnsom, tungvint og tidkrevende. Han måtte derfor ta et valg om enten å investere i gården, eller legge ned drifta og kun ha lønnsarbeid. Han valgte det siste. Jorda ble leid bort til nabobønder, mens gårdens tre fjøsbygninger fikk ny funksjon som lager for utrangerte jordbruksredskaper.

Bureisingsbruket Elvestad kan på flere vis være en representant for bureisingsgårdene i Nord-Norge, både størrelsesmessig, historisk og resultatmessig (først i hovedsak sjølbergning, senere produksjon for salg, deretter nedleggelse). Som dagens eier av bruket er jeg nysgjerrig på bakgrunnen for grunnleggelsen av gården, og hvilke politiske virkemidler som stimulerte til bureising. Hvorfor ble bureising i det hele tatt støttet politisk og økonomisk, og var det noe som særpreget bureisergårdene? I og med at Elvestad ligger i Balsfjord kommune, som ble den største bureiserkommunen i Norge i antall gårder, ble det naturlig å bruke kommunen som innfallsvinkel for å se nærmere på bureisinga i praksis, og hvilke forhold som måtte ligge til rette for at bureiser-aktiviteten skulle bli så stor her.

Mine forfedre var ikke av samisk opphav, men en link til samisk og kvensk tradisjon ble tydelig da det eldste våningshuset ble ryddet. Her ble det funnet skinn til produksjon av kommager, og handvevde kommager-bånd i vakre mønstre. Det symboliserer at samisk/kvensk tradisjon var til stede til tross for at folket på gården ikke identifiserte seg som noen av delene – kunnskapen om å lage kommager, samt tradisjonen med å bruke dem, var blitt vanlig i «alle» familier. Min farmor, som var oppvokst i ei bygd hvor de nomadiserende samene hadde årlig tilhold, tok likevel avstand fra samenes kultur. Hun oppfattet den som fremmed og «vill». Dette gjorde meg nysgjerrig på linken mellom bondestanden, bureiserne og fornorskinga, og fornorskingselementet er derfor én av problemstillingas to deler.

Jeg vil takke veileder Ketil Zachariassen for faglig innsikt, gode diskusjoner og verdifulle innspill til kritisk tenkning. En takk går også til de som har lest og gitt tilbakemelding på teksten underveis. Og, ikke minst, takk til familien for støtte og tålmodighet.

Kapittel 1: Innledning

Ordet bureising betyr «å reise bu», altså anlegge en ny gård der det fra før hverken er dyrka mark eller bebyggelse. Begrepet omfatter derfor i utgangspunktet all aktivitet der et lands befolkning rydder og dyrker ny jord utenfor den allerede eksisterende bebyggelsen. Ett eksempel er da utflyttere fra Østerdalen og Gudbrandsdalen bosatte seg som jorddyrkere i Indre Troms. Bureising var også en vanlig måte for unge voksne i store familier å etablere seg på, ved at hovedbrukets utmark ble delt i mindre parseller for oppdyrking. Intern og ekstern forflytning og bureising kan man si har foregått i Norge siden jordbruket fikk fotfeste og i takt med at overbefolkning, matmangel eller annen påvirkning har fått mennesker til å flytte på seg og etablere jordbruk på nye steder.

Bureising som begrep var imidlertid lite i bruk før 1920, da man før dette i hovedsak omtalte nydyrking som indre kolonisering.² Likevel er ordet bureising i det norske språk forklart så tidlig som i 1850, i *Ordbog over det norske Folkesprog* av Ivar Aasen. Her er definisjonen «En som er nylig bosatt; en Begynder i huusholdningen».³ 45 år senere ble det gitt ut ei ny ordbok, en slags appendiks til Aasens utgave. Her er ordet bureising definert med et interessant tillegg: «sætte Bo».⁴ Det kan tyde på at oppfatninga av begrepet fikk en endret og utvidet betydning i løpet av siste halvdel av 1800-tallet, i form av det mer konkrete «å sette bo», ikke bare å være «nylig bosatt». Det igjen kan vurderes å komme av at stadig større deler av landet ble tatt i bruk, uten at oppgaven legger til grunn noen dyp analyse av dette.

Det er bureising som politisk begrep, og som en politisk støttet ordning, som ligger til grunn for denne oppgaven. Begrepet ble tatt i bruk i offentligheten parallelt med statens stadig mer målrettede satsning på nydyrking og indre kolonisering. Bureising som fagterm og politisk uttrykk er for eksempel dokumentert brukt fra 1918, og fikk en annen betydning enn det mer generelle indre kolonisasjon. Mens indre kolonisasjon betegnet generell oppdyrking av jord, for eksempel ved utvidelse av eksisterende gårdsbruk, ble bureising definert som et organisert arbeid for å etablere nye gårdsbruk.⁵ Det kan likevel hevdes at bureisinga i praksis førte til

---

² Tveitnes 1995, opptrykk av artikkelen Den organiserte bureising i Norge, tidsskriftet *Jord og Myr* i særtrykk, s. 5 (sidetallene starter på nytt idet artiklene starter).

³ Aasen 1850, s. 54.

⁴ Ross 1895, s. 74.

⁵ Tveitnes 1995 s. 6, Randen 2002 s. 55.

indre kolonisasjon, idet den gjorde at områder som tidligere hadde vært for eksempel reinbeite, skog og annen utmark, ble kolonisert, nedbygget og bebodd.

Fra starten av 1920-tallet gikk staten inn med økonomisk støtte til de som ville bosette seg og opparbeide en gård i utmarka. Mot hardt, fysisk arbeid og en del definerte vilkår, fikk man tilskudd og noen år med rentefritt lån. Dette lokket mange til å gå inn for å bli selveiere, og antall gårdsbruk i Norge økte kraftig. Det er spesielt fra landbrukspolitisk og -faglig hold sagt at statens satsning på bureising hadde store, positive ringvirkninger. De positive virkningene kom særlig til syne i distriktskommuner uten industriarbeidsplasser i den økonomisk krevende mellomkrigstida. «Bureisinga har vært et av de viktigste distriktpolitiske tiltakene i norsk historie, kanskje det viktigste», skrev landbrukspolitiker og spesialrådgiver i Norsk Bonde- og småbrukarlag Åge Hovengen, i forordet til boka *Brøyte seg rydning. Bureisingstid og bureisarliv* fra 2002.⁶ Hovengen skrev videre at uten bureisinga å ty til i mellomkrigsårene, ville Norge blitt en urban slum med betydelig flere på fattigkassa. Hovengen var pådriver for boka om bureiserhistorien i Norge, skrevet av Olav Randen, og for å få bureiserbruket Åseng i Sør-Fron flyttet til Maihaugen på Lillehammer som en del av utemuseet der. Begge deler var med å markere bureisingsperiodens relevans for nasjonal historie.

Det som imidlertid ikke er spesielt belyst fra nasjonalt og musealt hold er at bureisinga i spesifikke områder i Nord-Norge ble brukt som tiltak i sikkerhetspolitisk øyemed.⁷ Historikerne Einar Niemi og Knut Einar Eriksen viste i boka *Den finske fare* (1981) hvordan myndighetene satte i gang planmessig bureising i spesielt Pasvikdalen og Sør-Varanger for å sikre norsk bosetting i grensestrøkene mot Finland. Årsaken var at man fryktet unasjonale holdninger blant de mange tilflyttede finske/kvenske innbyggerne.

Bureisinga har også i svært liten grad blitt belyst som fornorskingstiltak i den nordligste landsdelen. Det er godt kjent at indre kolonisering og bosetting fra tidlig av var en del av riksekspansjonen nordpå.⁸ Allerede fra 1400-tallet ble den nordnorske kysten bosatt av innflyttere sørfra, og fra 1700-tallet førte for eksempel koloniseringa av Målselv- og Bardudalen i Troms til konflikter med reindriftssamene. Områder som samene i generasjoner

---

⁶ Randen 2002, forordet.

⁷ For eksempel har Norsk myruseum på Smøla, som formidler nasjonal bureisingshistorie, ikke berørt problematikken i sine utstillinger.

⁸ Se for eksempel Sannhets- og forsoningskomisjonens rapport *Sannhet og forsoning* fra 2023, s. 161.

hadde hatt tilgang på som trekkveier, melkeplasser og boplasser, ble nå tatt i bruk av innflyttere med myndighetenes støtte. Innflytterne anla gårdsbruk, dyrket opp jorda og bygde setrer i fjellet. Konflikter, til dels voldelige, oppstod både her og i Balsfjord.⁹ Vi kan si at denne fasen av indre kolonisering og jordbruksekspanasjon bidro til ei fornorsking av det nordnorske samfunnet, all den tid den norske jordbrukskulturen presset til side annen kultur. Den beskrevne og godt kildebelagte perioden med fornorsking og kolonisering flere hundre år bakover i tid belyser likevel ikke i særlig grad den konkrete perioden med politisk bureising. Som nevnt startet denne for alvor først rundt 1920. Landsdelen må åpenbart ennå ha hatt store områder som ikke var oppdyrket og bebodd, samtidig som at det eksisterte en levende reindriftskultur. Det lå med andre ord fortsatt til rette for næringskonflikter i ei tid der myndighetenes fornorskingspolitikk pågikk for fullt.¹⁰

Nord-Norge var fra tidlig av, og i større grad enn resten av Norge, et flerkulturelt samfunn med blant annet samiske, kvenske/nordfinske og norske innbyggere. Utover 1800-tallet, i takt med at tanken om en nasjonalstat fikk feste, ble minoritetene i økende grad behandlet som «fremmede» og en trussel mot det norske.¹¹ Fornorskinga fortsatte i full styrke også utover bureiser-perioden. Til tross for at Nord-Norge var det området i landet med desidert mest bureising, er dette altså knapt satt i sammenheng med fornorskingspolitikken etter 1920. Årsakene til få analyser kan være flere, og oppgaven vil ikke gå dypt inn i en diskusjon om dette. Det er likevel verdt å stille spørsmålet om bureising var et fornorskingstiltak i Nord-Norge også utover 1900-tallet, eller om fornorskingsprosessen bakover i tid hadde beredt grunnen for at storskala, politisk støttet bureising i det hele tatt var mulig.

1.1. Valg av tema og problemstilling

Mellom 1915 og 1979 ble det anlagt over 19 000 bureisingsbruk i Norge.¹² I gjennomsnitt betyr det minimum 297 nye gårder per år. Hedmark, Oppland og Nord-Trøndelag hadde

---

⁹ Flere episoder med sammenstøt mellom bønder og reindriftssamer i Balsfjord er beskrevet i Hauglid 1981, s. 307–321.

¹⁰ *Sannhet og forsoning* 2023, s. 314. Fornorskingspolitikken mot samer ble formelt avvirket i 1959, men ble likevel videreført i skolene frem til 1980-tallet. Fornorskinga mot kvener og skogfinner fortsatte også lenge etter dette.

¹¹ Niemi i Ottar nr. 3/2001, s. 53–54.

¹² De første bureisingsbrukene i Norge regnes for gårdene Heimstad og Bustad på Bjørndalen-feltet i Namdalen i 1915, det siste er gården Kongshaug på Smøla fra 1979. Randen 2002, s. 61 og 189.

betydelig bureising med henholdsvis 2345, 1364 og 1225 bruk, men ingen andre landsdeler hadde så massiv bureising som Nord-Norge.

I Nordland, Troms og Finnmark ble det anlagt hhv. 3300, 3449 og 1159 bureisingsbruk, til sammen 7908 nye gårder i et område hvor befolkningstettheten var langt lavere enn i resten av Norge.¹³ Som tallene viser, var det flest bureisingsbruk i Troms. Troms har også de kommunene med høyest antall bureisergårder sammenlignet med nasjonale tall. Og ingen andre kommuner i landet hadde så mange bureisingsgårder som Balsfjord, med totalt 463 ifølge Randen.¹⁴ Det første bruket her sto klart i 1924, det siste så sent som i 1975. Dette var trolig det siste bureisingsbruket i Nord-Norge.¹⁵

I oppgaven ønsker jeg å analysere *hvorfor* bureisinga ble så omfattende i Balsfjord. Balsfjord fremstår i dag som en av Nord-Norges største landbrukskommuner. Det er den kommunen i Troms med mest dyrket mark, og med høyest andel av storfe, sau og geit. I tillegg er geiteholdet det største i landet, og meieriet i kommunesenteret Storsteignes er Norges største produsent av geitost.¹⁶ Balsfjords identitet som jordbrukskommune vises tydelig i kommunevåpenet, som er en nydyrkingsplog i gull mot rød bakgrunn.

Balsfjord ligger i Midt-Troms og grenser til kommunene Målselv, Senja, Tromsø og Storfjord.¹⁷ Balsfjord har dermed ikke grense til andre land eller til Finnmark, og har ikke vært vurdert i sikkerhetspolitisk øyemed. Likevel bestod befolkninga i kommunen av både samer, kvener og nordmenn, og det var et «tre stammers møte» her som i mange Nord-Troms-kommuner. I nabokommunen Storfjord ble det satt inn klare forforskingstiltak, det ble drevet overvåkning og man anså området for å være særlig militært utsatt.¹⁸ Stoppet den vurderinga på kommunegrensa mot Balsfjord, og i så fall hvorfor? Balsfjord var også en viktig del av de

---

¹³ Randen 2002, s. 332.

¹⁴ Ibid., s. 338. Tallet inkluderer Malangen kommune, som ble tvangssammenslått med Balsfjord i 1964. I gamle Malangen kommune var det ifølge Randen 152 bureisergårder, i gamle Balsfjord 311. Balsfjord er likevel størst i landet uavhengig av tidspunkt for sammenligning. Jeg kommer tilbake til en nyansering av tallet 463 senere i oppgaven, uten at det berører de nevnte faktum om størrelse.

¹⁵ Hanssen, Nyland, Pedersen 2005, s. 160.

¹⁶ Thorsnæs, Geir og Lars Engeren: *Balsfjord* på www.snl.no, hentet 09.04.2024 på <https://snl.no/Balsfjord>.

¹⁷ Storfjord kommune ble opprettet i 1930, før var den en del av Lyngen og Balsfjord grenset derfor til Lyngen frem til dette tidspunktet.

¹⁸ Se f.eks. Eriksen og Niemi 1981, s. 290–291.

grenseoverskridende samenes bruksområde frem til 1923, hvordan virket dette inn på bureisinga?

Problemstilling:

Hvorfor ble Balsfjord den største bureiserkommunen i Norge i antall bruk, og var bureising en del av fornorskningspolitikken her?

I antall bureisere sammenstilt med innbyggertall i 1930 er ikke Balsfjord størst. Ifølge tall utarbeidet av Olav Randen blir Balsfjord forbigått av ni andre kommuner når en hensyntar folketall dette året.¹⁹ Det er flere ulike måter å måle bureiserfrekvensen på, og folketallet vil variere alt etter hvilken periode en måler. Jeg har i formuleringa av problemstillinga hensyntatt dette, og poengterer derfor at kommunen ble størst i antall bruk. Det gir et mer presist innslag, uavhengig av hvordan og når man måler folketall og eventuelle andre variabler.

For å kunne svare på problemstillinga vil jeg først sette bureising inn i et nasjonalt og regionalt perspektiv, og forklare den offisielle bakgrunnen for bureisingspolitikken. Dette er nødvendig for å forstå bureisingas posisjon i Nord-Norge generelt, og Balsfjord spesielt. Jeg vil videre problematisere begrepet indre kolonisering og se på statens politikk for bureising opp mot reindriftsnæringa. Jeg vil kort beskrive de områdene som ble aktivt fornorsket med bureising (Øst-Finnmark og Nord-Troms) for senere å sammenligne med Balsfjord. Her er det også naturlig å se nærmere på Reinbeitekonvensjonen av 1919, som førte til at store deler av Troms, inkludert deler av Balsfjord, ble stengt for de nomadiserende og grenseoverskridende «svenske» samene.²⁰ La dette grunnlaget for at bureisinga ble så massiv?

For å avklare problemstillingas første del vil jeg foreta tre konkrete analyser av forholdene i Balsfjord:

1. Topografisk analyse. Hvilke naturgitte forhold lå til grunn for bureisinga i Balsfjord?

---

¹⁹ Randen 2002, s. 352.

²⁰ De var svenske statsborgere, men levde store deler av året – og livet – i Norge. Begrepet «svensksamer» er derfor per definisjon ikke riktig dersom man hensyntar at de også bodde i Norge. I det følgende vil jeg likevel bruke begrepet der det er nødvendig for å skille mellom norske samer og grenseoverskridende, nomadiske samer.

2. Demografisk analyse. Hadde Balsfjord større årskull av etableringsklar ungdom ved inngangen til bureisinga, sammenlignet med andre kommuner? Hvilke næringer levde befolkninga av i hovedsak?

3. Tilleggsnæringer som premiss for bureising. Bureiserne drev i hovedsak kombinasjonsnæring og var avhengige av lønnsarbeid utenfor gården. Hadde Balsfjord ekstra god tilgang på tilleggsnæringer for bureiserne?

For å avklare problemstillingas andre del vil jeg gå inn i de gitte forhold i Balsfjord i den mest aktive bureisingsperioden, nemlig mellomkrigsårene og frem til 1950, og analysere følgende:

1. Analyse av fornorskinga i Balsfjord. Var stimulering til indre kolonisering via bureising i Balsfjord et aktivt fornorskingsgrep fra myndighetene? Eller var kommunen «ferdig fornorsket» på det tidspunktet bureisinga tok til?

2. Geografisk analyse, reindrift og jordbruk. Hvor foregikk bureisinga? Kom de nyopprettede bureisergårdene i konflikt med kjente flyttveier og reinbeiter for den nomadiserende reindriften?

1.2. Avgrensing geografisk og tidsmessig

Geografisk avgrensning:

Nåværende Balsfjord kommune var opprinnelig to kommuner frem til 1964, da den ble sammenslått med Malangen. Bureisinga var noe ulik i de to kommunene. I Malangen bestod bureisinga i større grad av utparsellering fra nylagte bureisingsfelt, mens den i Balsfjord hovedsakelig besto av fradeling fra eksisterende bruk. Unntaket var statens eiendom 43/1, som i stor utstrekning ble utparsellert til bureisingsbruk av nettopp staten. Alle disse tre momentene gjør det hensiktsmessig å ha begge kommunene med. I den følgende teksten vil jeg referere til Balsfjord kommune med de grenser og det omfang kommunen har i dag, men kommunene behandles likevel særskilt der det er et faglig poeng. Og selv om oppgaven skal svare på spørsmål om én spesifikk kommune, er det naturlig å presentere tall og faktagrunnlag fra både nasjonalt og regionalt hold for å gi et sammenligningsgrunnlag.

Tidsmessig avgrensning:

Det absolutte tyngdepunktet for bureisinga var i mellomkrigsårene. For å få med årsakene til den politikken som ble ført fra oppstarten av bureisinga, samt kunne se utviklinga i bureisingspolitikken og -hyppigheten frem mot etterkrigsårene, vil det være hensiktsmessig å starte oppgaven rundt 1910 og deretter ha noen tråder frem til moderne tid. Av hensyn til oppgavens omfang, og for å få mulighet til å dykke ned i den perioden med mest bureising, vil forskningsfeltet ha sin hovedtyngde på perioden 1920–1950.

1.3. Teori og tidligere forskning

Bureising som kulturhistorisk element inngår i generell norsk historie, og begrepet er derfor å finne i verk som bygde- og lokalhistoriske bøker og generell landbruks- og bosettingshistorie. Hovedtendensen i denne typen kilder er at bureising var et positivt, politisk virkemiddel i ei tid med høy arbeidsledighet, og at tiltaket var et løft for landbruket med tanke på bosetting, levebrød og økt produksjon. Bureising trekkes frem som et distriktpolitisk virkemiddel, og forskning på spesielt dyrking av myr førte til økt kunnskap om, og bedre utnyttelse av, dyrkingsmulighetene. Det vektlegges for eksempel at det faglige nivået i landbruket gikk opp, med økt bruk av kunstgjødsel, målrettet husdyravl og inntog av flere tekniske hjelpemidler. Reidar Almås beskrev bureisinga som «(...) det største landnåmet på så kort tid i norsk landbrukshistorie (...)» i *Norges landbrukshistorie IV* fra 2002.²¹ Almås beskriver bureising som et effektivt tiltak mot arbeidsledighet på landsbygda i mellomkrigsårene, men har ingen drøfting utover dette. Fornorsking belyses ikke.

Kort oppsummert virker bureising som fenomen å være lite kritisk forsket på.²² I arbeidet med oppgaven har jeg kun klart å finne tre forskningsoppgaver hvor bureising belyses i perioden. Mastergraden *Fra sosialpolitikk til krisepolitikk? Arbeiderpartiets syn på krisepolitikk, nødsarbeid og bureising under arbeidsløshetskrisa 1920-1939*, fra 1980 av Toril Johansson tar spesifikt for seg Arbeiderpartiets tiltak mot arbeidsløshet i mellomkrigstida, herunder bureising og nydyrking. Oppgaven er sentrert rundt politisk historie og belyser ikke problematikken som min oppgave søker å svare på.

---

²¹ Almås 2002, s. 78.

²² Det har vært produsert en del litteratur og forskning på tidligere kolonisering av for eksempel Målselv- og Bardudalen, samt skrevet mye om konflikter mellom nybyggerne og reindriftssamene utover 1800-tallet, men jeg konsentrerer meg i det følgende om rådende forskning på bureisinga etter 1920.

Mastergraden *Bureising: indre kolonisasjon og Selskapet Ny Jord i eit kulturhistorisk perspektiv* fra 1995, av Ståle Tangen, er mer kulturhistorisk rettet som tittelen tilsier. Tangen belyser ideologien bak bureisinga via syv ulike hypoteser, og ser blant annet på om bureisinga og bureisingsselskapet Ny Jord kan kobles mot rasetenkning og nasjonalisme. Deler av oppgaven er derfor relevant for min del, samtidig belyser den ikke bureising i fornorskingsøyemed eller konfliktforholdet til andre brukere av utmarka. Den har heller ikke et nordnorsk perspektiv. Til sist kan masteroppgaven *Selskabet til fremme af Finmarkens jordbruk. Bureising eller fornorsking?* fra 1978 nevnes. Den er skrevet av Åsmund Røst og viste at selv om også økt jorddyrking og matproduksjon lå bak nevnte selskaps formål og intensjon, var sikkerhetspolitiske elementer like avgjørende. Oppgaven ligger geografisk sett utenfor mitt område.

Edvard Bull d.y. tok for seg bureising i Norges historie bind 13: *Klassekamp og fellesskap 1920–1945* fra 1978. Bull skriver blant annet om hvordan arbeidsløshet og befolkningsoverskudd i bygdene presset frem nydyrking som en del av den igangsatte krisepolitikken.²³ Bull nevner også at bureising i Pasvikdalen var knyttet til å styrke de nasjonale interessene i frykt for finsk ekspansjon. Utover dette knyttes ikke bureising i hop med fornorskning.

I Astri Andresen, Bjørg Evjen og Teemu Ryymin (red.) sin *Samenes historie fra 1751 til 2010* (2021) blir særlig reindriftas gradvis innskrenkede rettigheter til fordel for norsk jordbruk tematisert, også inn i min periode. Boka er relevant litteratur særlig fordi den går gjennom reinbeitekonvensjonens konkrete innskrenkinger fra 1923. Den viser fornorskingspolitikken faser over tid, men tematiserer likevel ikke den politisk initierte bureisinga fra 1920 sammenstilt med konkret fornorskning.

Norsk bureising er også tematisert i minst én utenlandsk forskningsoppgave, nemlig *Norway's Internal Migration to New Farms since 1920*, skrevet av professor og geograf Kirk H. Stone på University of Georgia, USA, i 1971. Stone var på feltarbeid i Norge i perioden 1955 til 1970 og konsentrerer seg i all hovedsak om bureisingas bidrag til intern migrasjon. Han viste hvordan bureisinga førte til at flyttestrømmen fra bygd til by for en periode stoppet opp og bidro til å danne nye større og mindre lokalsamfunn. Stone gikk langt i å antyde at den norske

---

²³ Bull [1978] 1995, s. 140–142 m.m.

bureisingsmodellen burde anses som et nyttig hjelpemiddel for fremtidige samfunnsplanleggere. Han plukket ut blant annet Målselv og Pasvik som case-studier, men berørte ikke fornorskings- og koloniseringsproblematikken. Selv om bureising som indre migrasjon ikke utdypes spesifikt i denne oppgaven, gir utgivelsen likevel et nyttig perspektiv på hvordan forskere med ståsted utenfor landet betraktet fenomenet.

Det som vi i dag kan si er et standardverk om bureisinghistorien i Norge, *Brøyte seg rydning – bureisingstid og bureisarliv* av Olav Randen fra 2002, forklarer grundig bakgrunnen for tiltaket og hvordan bureisinga virket på samfunnet. Randen har også et eget kapittel om bureisinga i Pasvik og den finske fare, for en stor del basert på Eriksen og Niemi. Ordet fornorsking er brukt én gang, i ei setning som konstaterer at i tråd med myndighetenes ønske om fornorsking, «valgte» også samisk- og kvensktalende bureisere norske navn på gårdene sine.²⁴ Randen viser her til jordsalgloven av 1902, hvor det het at nye jordeiendommer skulle gis norske navn. Han nevner også at staten var mest opptatt av at søkerne i Pasvik skulle være «ekte nordmenn» og helst sørfra (s. 107). Likevel diskuterer ikke Randen problematikken, han refererer og konstaterer den. Randen setter ikke bureising i sammenheng med myndighetenes systematiske fornorsking, fortregning av reindriftssamene og/eller næringskonflikter. Reinbeitekonvensjonen fra 1919 er ikke nevnt, men at Norge fikk ny jordlov parallelt med konvensjonen, er viet drøye fire sider.²⁵ I Randens bok er det i hovedsak de positive ringvirkningene av bureisinga som belyses, og kildekritisk er det greit å påpeke at boka er skrevet i samarbeid med Norsk bonde- og småbrukarlag, men utgitt på eget forlag.

Lokalt i Balsfjord er også de kildene som omtaler bureisinga, positive. Minnemateriale om bureising blir presentert i mange årganger av tidsskriftet *Årbok Malangen og Balsfjord* fra og med 1979, disse artiklene handler i hovedsak om bureisernes slit og tunge arbeid for å skape et liv. Boka *Bureising i Balsfjord og Malangen* fra 2005²⁶ gir en grundig oversikt over samtlige bureisingsbruk og inneholder verdifullt minnemateriale. Men forfatterne, som alle var tidligere landbruksfunksjonærer med forankring i offentlig landbruksadministrasjon, har ikke problematisert bureisinga på noen måte. Ord som for eksempel samisk, reinbeite, reindrift, kvensk eller fornorsking finnes ikke i boka. Det har nok heller ikke vært forfatternes

---

²⁴ Randen 2002, s. 225.

²⁵ Ibid., s. 88–92.

²⁶ Hanssen, Nyland og Pedersen 2005.

agenda å diskutere bureisinga utover de positive effektene det fikk for landbruk og sysselsetting i Balsfjord. Daværende ordfører skrev i bokas forord at bureisinga i kommunen har lagt grunnlaget for dagens sterke landbruk, og at nydyrkingsplogen i kommunevåpenet er valgt nettopp ut fra symbolikken om bureiserne som brøt opp utmarka.²⁷

For temaet fornorsking i Balsfjord er bind II av *Balsfjorden og Malangens historie* fra 1991 en viktig kilde. Boka er den hittil nyeste bygdeboka fra kommunen, og forfatter og historiker Anders Ole Hauglid dokumenterte her at befolkninga var av langt mer blandet etnisk opphav enn tidligere omtalt. Hauglid presenterte også nye funn om næringskonflikter og eiendomsrett for samer og kvener, og viste hvordan samisk og kvensk kultur og tradisjon gradvis ble utvasket og tatt opp i den norske. Men bygdeboka stanser rundt 1920, og selv om reinbeitekonvensjonen av 1919 omtales kort, settes den ikke i sammenheng med bureisinga.

Det finnes to andre bygdebøker utgitt innenfor oppgavens periode, *Balsfjord bygdebok* fra 1925 og *Malangen bygdebok* fra 1943, og begge kildene er relevante for å se hvordan den samiske/kvenske befolkninga omtales. Førstnevnte bok ble skrevet av bonde og ordfører Peter A. Larssen, mye av stoffet var basert på tidligere sogneprest Nils A. Magelssens opptegnelser. I omtalen av hvem som kom først til Balsfjord, er «Søfinnerne» tatt med som en del av befolkninga ytterst i fjorden, mens de indre deler av både Malangen og Balsfjord var ubebodd og kun en «Tumleplads for de flyttende Fjeldfinner».²⁸ *Malangen bygdebok* ble skrevet av historiker Nils A. Ytreberg fra Tromsø/Oslo. Han konstaterte at «Etter 1900 er der ingen innbyggere i Malangen som bruker lappedrakt».²⁹ Ut fra bygdebøkene kan forståelsen bli at Balsfjord og Malangen var «ferdig fornorsket» da bureisinga tok til fra 1920-tallet. Samisk kultur i samtida ble hovedsak assosiert kun med de svenske reindriftssamene. Jordbrukets ekspandering blir løftet frem som svært positivt i begge bøkene.

Knut Einar Eriksen og Einar Niemi sin bok *Den finske fare: sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860-1940* fra 1981 var blant de første verkene som satte bureising inn i en sammenheng med fornorskings- og sikkerhetspolitikk. Boka regnes som et standardverk innen feltet nordlig minoritetspolitikk.³⁰ Historikernes analyse gjaldt spesifikke

---

²⁷ Hanssen, Nyland og Pedersen 2005, s. 4.

²⁸ Larssen 1925, s. 115.

²⁹ Ytreberg 1943, s. 326. Bygdeboka er for Malangen kommune, som ble slått sammen med Balsfjord i 1964.

³⁰ Melve og Ryymin 2020, s. 21.

områder i Finnmark og Nord-Troms. De viste at bureising ikke bare var et sikkerhetspolitisk virkemiddel, men også kjernen i en fornorskingspolitikk som var dypt forankret i en rekke departement og hos kommunale myndigheter, fylkesmannen, skolen og kirka.³¹ Landets største offentlige satsning på bureising noensinne, i Pasvikdalen, skulle legge grunnlag for norsk bosetting og norsk kultur i et grenseområde med særlig stor kvensk befolkning. «Norsk kolonisering ble sett på som det viktigste tiltak for å sikre grensen», skrev Eriksen og Niemi.³²

Historiker Roald Berg skrev i 1995 *Norge på egen hånd: 1905–1920*, som var andre bind i Norsk utenrikspolitisk historie. I kapittel tre, «Fornorsking i nord», går Berg relativt grundig gjennom historikken rundt myndighetenes behov for å markere grensegang og rettigheter i den nordligste landsdelen. Her belyses for eksempel prosessen som ledet til reinbeitekonvensjonen av 1919, og hvordan myndighetene førte en aktiv jordbrukspolitikk for å kolonisere landsdelen. Han påpeker blant annet at en av følgene av at reindriftsaktiviteten ble kraftig redusert i Troms, nettopp var intensivering av jordbruksetablering. Han løfter imidlertid spesifikt frem Målselv og Bardu, mens Balsfjord ikke er nevnt.³³

Begge de to sistnevnte bøkene blir brukt i min fremstilling, men ingen av dem dekker det spesifikke geografiske området jeg arbeider ut fra. Jeg vil derfor påstå at faglig arbeid om den lokale fornorskingshistorien opp mot bureising i Balsfjord etter 1920, ikke eksisterer.

Urfolkshistorie, inkludert fornorsking av kvener og samer, indre kolonisering og tapt kultur har generelt vært belyst i økende grad de siste tiårene. *Samenes historie fra 1751 til 2010* (2021) er nevnt som relevant litteratur. Det som i tillegg må kunne sies å være en av de grundigste – og hittil nyeste – analysene av fornorskingsproblematikk, er Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport *Sannhet og forsoning – grunnlag for et oppgjør med fornorskingspolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner*. Rapporten ble levert til Stortingets presidentskap 1. juni 2023, og er en relevant kilde for min oppgave. Her settes bureising inn i et fornorskingsøyemed over tid, men dekker likevel ikke spesifikt mitt geografiske område.

---

³¹ *Sannhet og forsoning 2023*, s. 218.

³² Eriksen og Niemi 1981, s. 230.

³³ Berg 1995, s. 138.

Ingrid Sommerseth viste med sin doktorgrad *Villreinfangst og tamreindrift i Indre Troms. Belyst ved samiske boplasser mellom 650 og 1923* fra 2009 hvordan samene gjennom generasjoner hadde brukt fjell, utmark og beiter i Troms. Det var få eller ingen som hadde belyst dette før, og hun skriver: «Den samiske tilstedeværelsen i Indre Troms har i liten grad vært gjenstand for arkeologisk og historisk interesse.»³⁴ Sommerseths avhandling er relevant for meg på den måten at det gir forståelse av reindriftssamenes bruk av utmarka også i Balsfjord, den stopper likevel i 1923 og gir derfor ikke forskningssvar inn i bureisingsperioden.

Samme år som Sommerseths avhandling kom boka *Könkämävuoma-samernas renflyttningar till Norge: om sommarbosättningar i Troms fylke på 1900-talet*, skrevet av Lars J. Walkeapää og utgitt av Tromsø museum. Boka forteller historien om reindriftsfamilier fra et spesifikt område i Sverige som brukte Balsfjord som del av sine nomadiske liv. I 2012 kom ei ny bok av samme forfatter, omhandlende Lainiovuoma- samenes tilstedeværelse i samme område. Lars J. Walkeapää kan betraktes som et tidsvitne i og med at han selv var med på mange flyttinger, og kildekritisk er det viktig å vite at han er i slekt med flere av informantene han har intervjuet. Begge bøkene er relevante for min oppgave all den tid de gir verdifull innsikt i samenes bruk av områder i Balsfjord, en tematikk som er sparsommelig omtalt andre steder. Walkeapää drøfter likevel ikke bureising eller næringsutviklinga i jordbruket som fulgte i kjølvannet av konvensjonen.

Til sist kan boka *Grenseoverskridende reindrift før og etter 1905*, ei artikkelsamling utgitt av Senter for samiske studier ved Universitetet i Tromsø i 2007, nevnes.³⁵ Her beskrives reindriftssamenes rettigheter og levemåte fra lappekodisillen i 1751 og fremover, men med unntak av at Malangen nevnes som beiteland før 1923, er Balsfjord som geografisk område ikke omtalt. Det er særlig Bård A. Bergs artikkel «‘Den svenske fare.’ Norske holdninger til svensk reindrift etter unionsoppløsningen» som er relevant for min oppgave.

Som vist i gjennomgangen av teori og eksisterende forskning og litteratur, vil min oppgave komplettere og utvide kunnskapen om bureising og fornorsking i et hittil lite beskrevet område – dels Nord-Norge som region, men spesifikt Balsfjord. Dette er første gang

---

³⁴ Sommerseth 2009, innledning s. 1.

³⁵ Redigert av Else Grete Broderstad, Einar Niemi og Ingrid Sommerseth.

kommunen med den største bureisingsaktiviteten i Norge blir analysert opp mot tematikk fornorsking og eksisterende bruk av utmarka. Fortrengte bureiseraktiviteten noen, og i så fall hvem?

1.4. Kilder og metode

Kilder:

Kildetilfanget er valgt ut fra et behov for å drøfte hva som lå bak bureisingstiltaket fra nasjonale myndigheter og hvordan bureising i praksis førte til indre kolonisering og samtidig hang sammen med reinbeitekonvensjonen av 1919. Dernest vil lokalhistoriske og noen få muntlige kilder belyse bureisinga i Balsfjord konkret, og gi et bilde av hvem bureiserne var. Til sist i oppgaven bruker jeg også sammenligning av kilder som metode for å svare på problemstillinga. Herunder helt konkret ei sammenstilling av kart over reindriftsnæringas trekk- og bruksområder og bureisernes nydyrking og bosetting.

Fordi forskningsfeltet er todelt i bureising og fornorsking, kreves et bredt anslag av kildemateriale. På et nasjonalt nivå er begge feltene (fornorsking, bureising) som vist relativt bra dekket av litteratur, særlig fornorskingstematikken. Men på mitt geografiske område (Balsfjord) er ingen av feltene forsket på etter 1920. I oppgaven presenteres derfor nytt materiale hentet fra både primær- og sekundærkilder, og dette sammenstilles med det eksisterende forskningsmateriale utført i andre regioner og nasjonalt.

Primærkilder: I oppgaven vil det presenteres nytt kildemateriale fra Riksarkivet, herunder dokumentasjon på at det ble opprettet ei nemnd for særskilt uttak av bureisere med bakgrunn i sikkerhetspolitikk og fornorsking, også i Troms. Materialet blir i hovedsak presentert i del 3.2.

Jeg benytter videre primærkilder for å belyse den lokale bureisinga i Balsfjord utover det som finnes i eksisterende lokalhistoriske sekundærkilder. Primærkildene består i hovedsak av bureiser-søknadene fra Balsfjord, hentet fra Riksarkivet. Jeg har brukt kildematerialet både kvantitativt og kvalitativt: Kvantitativt teller jeg antall søknader og antall fjøs- og boligammer. Kvalitativt bruker jeg søknadene for å se på hvordan bureiserne ble omtalt og vurdert skikket som nydyrkere. Jeg har særlig vært på utkikk etter begrepet kolonist, som jeg drøfter i del 3.1. Jeg vil også benytte meg kvalitativt av kildemateriale fra Balsfjord formannskap, hentet fra

Arkiv Troms. Bruken av disse primærkildene er med på å kaste nytt lys over den lokale bureisinghistorien, særlig sammenstilt med fornorskingsspørsmålet. Dersom primærkildene ikke problematiserer for eksempel næringskonflikter og fornorsking, gir det verdifull informasjon i seg selv. Det kan indikere at man på lokalt nivå ikke var spesielt opptatt av – eller oppmerksom på – tematikken. Med andre ord: Kildenes taushet om tematikken gir en pekepinn på hvordan man behandlet den lokalt.

Det norske myrselskap fra 1902 hadde som mål å dyrke opp myr, og ga ut fagbladet *Jord og Myr*. Selskapet Ny Jord ga ut et tilsvarende blad med tittel *Ny Jord*. Bureising belyses naturlig nok i begge tidsskriftene, som kan anses som primærkilder all den tid de gir uttrykk for holdninger og problemstillinger i sin samtid. Tidsskriftene er ikke fullstendig gjennomgått, men hovedinntrykket etter gjennomgang av *Ny Jord* fra 1919 til 1950 er at bureising ikke settes i sammenheng med fornorsking og konflikt med reindrift. Noen artikler fra tidsskriftene er i bruk i oppgaven.

I oppgaven bruker jeg også flere folketellinger. De bearbejdede utgavene i form av historisk statistikk fra Statistisk sentralbyrå, anser jeg for å være sekundærkilder. Folketellinga av 1920 er likevel en primærkilde i min oppgave, all den tid denne er gjennomgått systematisk på personkort-nivå for Balsfjord og Malangen.³⁶

Sekundærkilder: Problemstillingas kompleksitet gjør at jeg nødvendigvis har måttet forholde meg til en relativt stor mengde litteratur. Gjennomgangen av disse har jeg i hovedsak tatt i del 1.3.

Under sekundærkilder hører også en rekke folketellinger og jordbrukstillinger. Statistikk og tellinger brukes kvantitativt for å analysere bureisingas omfang, etnisitet i befolkninga, topografi og omfanget av andre næringer. Folke- og jordbrukstillingene som er brukt, listes opp til slutt og brukes i hovedsak i kapittel fire og fem. For å fremstille tallmaterialet mer visuelt, har jeg laget tabeller som sammenligner funn lokalt med regionale og nasjonale tall.

Muntlige kilder: Det er ikke brukt muntlige kilder direkte i arbeidet med oppgaven. Men i mitt arbeid med *Balsfjord og Malangen bygdebok bind III* intervjuet jeg en rekke tidsvitner,

---

³⁶ Gjennomgangen er gjort i anledning arbeidet med bygdebok for Balsfjord og Malangen bind III, upublisert per 2024.

deriblant mange som var oppvokst på bureisingsbruk og/eller senere ble bureisere. De muntlige kildene er i all hovedsak brukt i kapittel fire for å belyse de menneskelige aspektene ved bureisertilværelsen. I ett tilfelle er opplysninger fra en muntlig kilde brukt i del 3.3. for å vise lokale konsekvenser av reinbeitekonvensjonen. De muntlige kildene er anonymiserte. Referansen viser tidsvitnets relevans til bureiserhistorien, fødselsår og dato for intervjuet. *Balsfjord og Malangen bygdebok bind III* blir ikke publisert før i 2025, noe som vanskeliggjør referanser utover dette. Informantene har godkjent bruk av opplysninger til oppgaven.

Metode:

Første steg for oppgaven er å formulere hva jeg skal forske på – problemstillinga – på en god måte. Problemstillinga gir føringer både for valg av vitenskapelig metode og for utvalget av kildemateriale.³⁷ Jeg har valgt ei problemstilling med to forskningsspørsmål som henger logisk sammen, men som fordrer innsikt hver for seg og som også skal settes opp mot hverandre og sees i sammenheng (bureising vs. fornorsking). Som vist i del 1.3 vil min oppgave gjennom valgte problemstilling bringe ny kunnskap om bureising og fornorsking i en konkret del av Nord-Norge. Dette innløser den vitenskapelige forskningens ideelle mål om ny kunnskap som er interessant utover ens egne interessefelt.³⁸

Problemstillinga vil i all hovedsak løses ved klassisk hermeneutisk metode; tolkning av skriftlige kilder. Som vist bruker jeg både primær- og sekundærkilder og kvantitativ og kvalitativ metode. De ulike kildene krever ulike typer tilnærming og kildekritikk. For hver av de to elementene i problemstillinga har jeg formulert forskningsspørsmål/analyser som i sum skal kunne gi et sammenlagt svar. Disse blir behandlet i kapittel fire og fem og fordrer både kvalitativ og kvantitativ metode. I kapittel seks sammenstilles svarene i forskningsspørsmålene/analysene inn mot en konklusjon.

Kilder og kildebehandling er det fremste grunnlaget for historisk forskning.³⁹ Og et av de grunnleggende, første stegene i det metodiske arbeidet er å kartlegge eksisterende teori og forskning. Her har jeg fått nyttige innspill fra veileder og andre faghistorikere, men også gjort systematiske søk på www.nb.no og www.oria.no. På Universitetsbiblioteket i Tromsø har jeg

---

³⁷ Melve og Ryymin 2020, s. 17–18.

³⁸ Ibid., s. 19.

³⁹ Ibid., s. 30.

funnet en del faglige oppgaver om bureising, og på www.nibio.brage.unit.no/nibio-xmlui/ finnes historiske publikasjoner relatert til bureising og landbruk. Når det gjelder lokalhistoriske kilder fra Balsfjord, har jeg i kraft av mitt virke som mangeårig forfatter og journalist i kommunen opparbeidet god oversikt. Her er det viktig å være kildekritisk til for eksempel minneberetninger i årbøker og andre lokalhistoriske utgivelser. På www.ssb.no ligger historisk statistikk og jordbruks- og folketellinger. Primærkilder har jeg hentet fra to steder: Riksarkivet i Oslo og Arkiv Troms i Tromsø. Utdyping av disse, samt redegjørelse for de muntlige kildene, finnes i ovenstående avsnitt om kilder.

Jeg legger ikke til grunn en dyp analyse av samtidas oppfatning og omtale av bureisinga, likevel vil oppgaven indirekte peke på hvordan bureising fremstilles i kildene. Ett eksempel er at jeg ser på begrepene kolonist og indre kolonisering, et annet er hvordan omtalen av – og bevisstheten rundt – fornorsking endrer seg over tid i kildematerialet.

Kildekritikk er en vesentlig del av min metode, og har generelt en sentral plass i historiefaget.⁴⁰ Først og fremst handler kildekritikken i min oppgave om å vurdere de skriftlige kildenes troverdighet og å sette dem inn i en tidsriktig sammenheng. De kildene som ble produsert om bureising i fenomenets storhetstid, må vurderes ut fra dagens kunnskap om fornorsking og bruk av utmarka. De ulike tekstlige kildene må derfor behandles ut fra tida de ble produsert i, og med en bevisst forståelse av hvem som produserte dem. Ei bok om bureising skrevet på oppdrag vil nødvendigvis bli et annet verk enn faghistorikernes nyeste fremstilling av samenes historie. På samme måte vil primærkilder produsert av for eksempel landbruksmyndighetene på 1930-tallet måtte vurderes ut fra sin samtid. Samtlige tekster må analyseres ut fra kontekst og opphav.

De kvantitative kildene fordrer en annen type kildekritikk, særlig må en ta hensyn til feilføringer, feiltellinger og konteksten rundt tellinga. For eksempel vil det alltid kunne stilles spørsmål rundt folketellinga for 1920 og den etniske gjennomgangen i den nordligste landsdelen. I mange tilfeller varierte det hvem som fylte ut skjemaene – telleren eller folket selv – og en må anta at en del personer med samisk og kvensk bakgrunn oppga at de var

---

⁴⁰ Melve og Ryymin 2020, s. 35.

norske som følge av myndighetenes aktive fornorskingspolitikk. Tallene på samisk og kvensk nasjonalitet og språk er derfor mest sannsynlig et minimumstall.

I kvantitativ analyse er det også viktig å ha et bevisst forhold til hva som er tilstrekkelig mengde data og tallperiode for å svare på spørsmålet. Alt etter hvilke tall man henter ut, og hvilke tall man sammenligner, vil svarene kunne variere. I min bruk av kvantitative kilder har jeg fulgt en hovedregel om å sammenligne Balsfjord med regionale (fylkesvise) og nasjonale tall. Med unntak av nevnte arbeid med 1920-tellinga for Balsfjord har jeg forholdt meg til de offentlige tellingene (folketellinger og jordbrukstallinger) uten å gå dypere inn i tallmaterialet for å avdekke potensielle feilføringer. Det ville blitt for omfattende. Min kvantitative analyse og sammenstilling av tellingene er likevel ikke gjort før, og vil derfor få frem ny forskning for mitt område.

Bruk av muntlig kildemateriale vil alltid måtte sees i sammenheng med kildens bakgrunn og agenda, og en må ta høyde for at de som intervjues husker feil og trekker feile konklusjoner. I oppgaven har jeg brukt noen få muntlige kilder, og disse bidrar til en kulturhistorisk kunnskap om bureisinga.

Til sist vil jeg nevne at en del av metoden for vitenskapelig skriving og forskning også omhandler å vurdere sin egen rolle. I mitt mangeårige virke som journalist og sakprosaforfatter har jeg jobbet nært med lokalhistoriske kilder i Balsfjord. Parallelt med masterskrivinga er jeg nå ansatt som bygdebokforfatter for bind III av Balsfjordens og Malangens historie. Et tett forhold til lokalsamfunnet jeg skal skrive fra, har både fordeler og ulemper. Fordelen er at jeg har god oversikt over hvilke kilder som finnes, og god kjennskap til den lokale historien. Ulempen kan være at min nærhet nettopp hindrer meg i å se kildekritisk på materialet, eller hindrer meg i å stille de riktige spørsmålene til kildene. Når man er nært et tema og et geografisk område, kan man risikere å se seg blind på lokale «sannheter» og oppfatninger. Det viktigste i forskningsammenheng er å reflektere over eget ståsted, og å stille seg åpen for kritisk tenkning rundt egen posisjon og rolle.

1.5. Oppgavens struktur og oppbygging

I kapittel to introduseres bureisingas begynnelse og utvikling frem mot et politisk støttet tiltak. Jeg vil se på hvilke uttalte mål som lå bak bureisingspolitikken, og kort hvordan politikken endret seg over tid. Bureisinga henger tett sammen med samfunnsutvikling og det

er interessant å se noe på drøftinga rundt intensjonen bak bureisings-politikken, særlig med tanke på om fornorsking var et offentlig tema.

I kapittel tre problematiserer jeg begrepet indre kolonisering og viser hvordan bureising var et fornorskingstiltak i deler av Nord-Norge uavhengig av om dette ble offentlig diskutert. Jeg setter også bureisinga i sammenheng med reinbeitekonvensjonen fra 1919 og forklarer kort konsekvensene av denne.

I kapittel fire og fem fordyper jeg meg i Balsfjord. Jeg starter kapittel fire med å beskrive omfang og utbredelse av bureisinga i kommunen, og presenterer nye funn om gamlebygging på bureisergårdene. I andre del av kapittel fire analyseres hvorfor bureisinga ble så omfattende i Balsfjord gjennom nevnte forskningsspørsmål. I kapittel fem analyserer jeg om fornorskinga var en del av bureisinga i Balsfjord. Her vil jeg også bruke kart for å gjøre en komparativ analyse av kjente flyttveier og områdene med mest bureisingsgårder i Balsfjord.

I kapittel seks vil jeg sammenfatte og drøfte funnene jeg har gjort og til sist trekke sammen det hele til en konklusjon.

Kapittel 2: Bureising som nasjonalt tiltak

Hva var starten på bureisinghistorien, og hvordan endret formen og politikken seg over tid? Hva var egentlig den offisielle bureiserpolitikken, og hvordan ga den utslag i Nord-Norge? I dette kapitlet settes bureisinga inn i en nasjonal sammenheng. Jeg viser også hvilke praktiske og personlige kriterier som møtte en bureiser, og drøfter kort årsaker til at bureisinga fikk slikt stort omfang i Nord-Norge.

2.1. Tiltak mot emigrasjon

Utvandringa fra Norge til Amerika var massiv fra midten av 1800-tallet. Frem til ca. 1915 forlot over 750 000 nordmenn sitt hjemland, det er mer enn i noe annet nordisk land og nest mest i Europa.⁴¹ Det var flere årsaker til emigrasjonen, men hovedgrunnen var et sterkt økende folketall parallelt med mangel på jord og arbeid.

Det var ikke nødvendigvis bare negativt at emigrasjonen bidro til å begrense befolkningsveksten i Norge. Utvandringa «(...) skaffet også i sin tid en kjærkommen avløsning av et økonomisk og sosialt trykk som ellers kunde ha blitt uutholdelig» skrev landbrukskonsulent Eystein Gjelsvik i et foredrag i 1938.⁴² Gjelsvik skulle bli mangeårig leder for bureisingsselskapet Ny Jord. I samme foredrag oppsummerte han: «Likevel var det ikke til å undgå at utvandringen til sine tider kunde anta en epidemisk karakter, så det kunde ha vært ønskelig at vi allerede den gang hadde gjort positive tiltak for å regulere den.» Det Gjelsvik mente med *den gang*, er slutten av 1800-tallet, før stiftelsen av det private Selskapet til Emigrasjonens Indskrænking i 1908. Selskapets navn sier hva som ligger bak formålet; å jobbe for å dempe utvandringa. Dette var den første organiserte bevegelsen mot uønsket emigrasjon i Norge, og henger sammen med landets løsrivelse fra Sverige i 1905. Samtidig som at løsrivelsen skapte ny optimisme, vekst og utvikling, lekket Norge arbeidskraft.⁴³ Bak stiftelsen lå et privat initiativ fra Kristiania Kjøbmandsforening bestående av blant annet tidligere ministre og godseiere, forretningsmenn og fabrikkere. Selskapet hadde mal etter den svenske Nasjonalföreningen mot emigrationen, dannet året før,⁴⁴ og dets formål var dels å finne årsaken til utvandringa, dels å bidra til å stoppe den. Nydyrking ble sett på som en del

---

⁴¹ Nerbøvik, Jostein: Utvandringa fra Norge til Nord-Amerika i Store norske leksikon på snl.no. Henta 13. januar 2024 fra https://snl.no/Utvandringa_fr%C3%A5_Noreg_til_Nord-Amerika

⁴² Gjelsvik 1938, foredraget Bureising i *Det norske myrselskap*, meddelelser, 08/1938, s. 144.

⁴³ Tveitnes 1995 s. 6–7.

⁴⁴ Randen 2002, s. 53.

av løsnings, og organisasjonen sendte oversikt over ledige gårder og mark til det norske konsulat og norskamerikanske aviser.⁴⁵ Med dette var den første spiren til bureisingspolitikken i Norge sådd, men først ved utbruddet av første verdenskrig seks år senere, med påfølgende økt behov for selvforsyning, fikk nydyrking mer målrettet, politisk støtte.⁴⁶ I 1914 fikk selskapet sitt første statstilskudd.⁴⁷

Av plasshensyn går jeg ikke dypere inn i analysen av emigrasjon og tiltakene igangsatt av organisasjonen i den første perioden. Det er likevel interessant å se på debatten om motivasjonen bak stiftelsen. Historikere har problematisert motivet og den økende økonomiske støtten til småbrukerne. Hvorfor var den første organisasjonen opprettet av «mektige menn» som godseiere og politikere, i stedet for at initiativet kom fra småbrukerne selv? Historiker Knut Kjeldstadli mener det lå andre motiver bak, enn bare å stoppe emigrasjonen og dyrke egen mat. Husmannsvesenet hadde i minst tre hundre år sørget for at storbonden hadde tilgjengelig arbeidskraft i nærheten, men en ny jordlov fra 1928 sikret at husmennene hadde rett til å løse inn sine gårder. Var bureisinga en videreføring av husmannsvesenet, bare i en annen form? Eller skulle en sjøleierende småbruker nå bli både en ny klasse i jordbruket og samfunnets redningsmann i krisetider? Kjeldstadli har vist hvordan *småbruker* ble en egen identitet allerede fra midten av 1800-tallet, spesielt på Østlandet, Nord-Trøndelag og i Nord-Norge.⁴⁸ Områdene er omtrent identiske med områdene hvor bureisinga fikk størst omfang senere. Kjeldstadli argumenterer videre for at de bøndene som allerede eide jord, støttet bureisinga med motiv om at man da sikret en form for videreføring av husmannssystemet. Selv om småbrukerne nå ikke kunne avkreves pliktarbeid av storbøndene, ville de kunne gå i lønnsarbeid for hovedbruket i tillegg til å ha arbeid på sin egen jordlapp.⁴⁹ På den måten ble den opprinnelige strukturen i jordbruket opprettholdt, om enn med mindre sosiale stigmaer.

Historiker Ståle Tangen drøfter både Kjeldstadli sin teori og en rekke andre teser bak bureisingsfenomenet. Blant annet tesen om at næringslivstoppenes motivasjon for å fokusere på bureising var å minske utvandring for på den måten sikre arbeidskraft til sin egen,

---

⁴⁵ Randen 2002, s. 55.

⁴⁶ Gjelsvik 1938, s. 148.

⁴⁷ Randen 2002, s. 54.

⁴⁸ Kjeldstadli 1994, s. 60.

⁴⁹ Ibid.

voksende industri.⁵⁰ I hovedfagsoppgaven *Bureising. Indre kolonisasjon og Selskapet Ny Jord i eit kulturhistorisk perspektiv* fra 1995 konkluderer Tangen med at det i hovedsak var matproduksjon i Norge og behovet for sysselsetting i krisetider som dominerte motivasjonen for politisk støttet bureising, i alle fall i den senere perioden.⁵¹ Han avviser nokså klart tesen om hensynet til industriarbeidskraft som motiv, tvert imot kan bureising sies å ha vært ei motvekt til industrialisering og sentralisering.⁵²

Forfatter og sosiolog Olav Randen mener også at tesen om å lenke folk til jorda for å sikre arbeidskraft til industri og/eller større gårder, ikke kan ha vært et sentralt motiv for selskapet. Hovedmotivet bak oppstarten var som vist å få bukt med utvandningsproblematikken, og da bureisinga kom i gang, foregikk den i hovedsak sted på større bureisingsfelt som lå langt unna både større gårdsbruk og industri.⁵³ Fra et nordnorsk perspektiv kan man også argumentere for at husmannsvesenet knapt fantes, i alle fall i liten grad i Troms og Finnmark, og at det ikke var et klassesdelt jordbrukssamfunn i like stor grad som sør i landet.⁵⁴ Dette til tross, ble altså bureisinga størst i denne landsdelen.

Fra ca. 1930, sammenfallende med den økonomiske krisen i USA og verden, satte Amerika i gang strengere regulering av innvandringa. Dette førte til mer eller mindre stopp i emigrasjonen fra Norge, og parallelt med stor og økende arbeidsledighet innenfor industrien hopet store årskull seg opp i bygdene.⁵⁵ Nå fikk nydyrkingsspørsmålet en annen klang, og virkemidlene et annet innhold.

2.2. Selskapet Ny Jord og statens ordninger

Det fantes noen få ordninger for småbrukere og nydyrkere også før 1908, for eksempel et tidlig opprettet myr dyrkingsfond som fra 1892 fikk betydelig økte midler og gikk over til å hete jorddyrkingsfondet.⁵⁶ Formålet var nydyrking, spesielt på myr, men ordninga monnet knapt. Frem til 1920, da nye ordninger kom på plass, var bare 6000 dekar dyrket opp som følge av jorddyrkingsfondet.⁵⁷ Samtidig avdekket den første selvstendige jordbrukstellinga i

---

⁵⁰ Tangen 1995, s. 9.

⁵¹ Ibid., s. 128–129.

⁵² Ibid., s. 157.

⁵³ Randen 2002, s. 56.

⁵⁴ Bratrein 1969, s.18.

⁵⁵ Bull [1978] 1995, s. 138.

⁵⁶ Ytreberg 1955, s. 86.

⁵⁷ Randen 2002, s. 49.

Norge i 1907, at landet hadde enorme, ubenyttede arealer. Man anslo et samlet potensielt dyrkingsareal på hele fem millioner dekar. Det utgjorde omtrent halve landet, og det lå bare der – ubenyttet.⁵⁸

Da den økonomiske verdenskrise så slo ut for fullt i Norge på 1920-tallet og arbeidsledigheten steg, fikk bureisinga raskt politisk oppslutning. Bureisinga var ikke bare et tiltak for økt selvforsyning, men ga bureiseren noe å leve av og et meningsfylt arbeid. I november 1920 kom det første stortingsvedtaket om offentlig støtte til nydyrking og «kolonisasjonens fremme».⁵⁹ I 1915 endret emigrasjonsselskapet navn fra Selskapet til Emigrasjonens Indskrænking til Ny Jord, selskap for landets indre kolonisation og emigrationens indskrænking. Senere ble det hetende bare Ny Jord. Endringa viser at selskapets hovedformål nå var nydyrking og indre kolonisering. Termen indre kolonisering var del av selskapets misjon og begrepsapparat i alle fall frem til andre verdenskrig.

Selv om bureising som virkemiddel ble støttet politisk, var politikerne uenige i hvorvidt et privat selskap skulle stå for den. Gjennom omtrent alle år selskapet eksisterte ble det politisk debattert hvorvidt Ny Jord skulle få fortsette sitt bureisingsarbeid, i hvilket omfang den offentlige støtten skulle være, og om ikke staten i større grad skulle styre nydyrkinga selv. Ny Jord forble et privat selskap og fikk betydelig innvirkning på antall bureisergårder i Norge og Nord-Norge. Arbeidet i Ny Jord var likevel koblet nært sammen med Landbruksdepartementet, og i stor grad finansiert gjennom statsbudsjettet. Frem til krigsårene hadde selskapet fått rundt åtte millioner i statlige midler.⁶⁰ Dette må man kunne slå fast var ei betydelig offentlig satsning på et privat selskap.

Det fantes andre måter å drive bureising på utover Ny Jord, Randen oppsummerer at det i praksis var fire aktørtyper: Ny Jord, staten, fylket og kommunene. Alle kunne drive med bureising.⁶¹ Men Ny Jord forble den størst aktøren, og gjennom selskapet ble det kjøpt opp store eiendommer og utmarksområder for nydyrking. Selskapet sto for oppmåling, veibygging, grøfting og planlegging i nydyrkingsfeltene, og deretter salg av parseller. Det

---

⁵⁸ Randen 2002, s. 33.

⁵⁹ Moxnes 1982, i tidsskriftet *Jord og Myr*.

⁶⁰ Randen 2002, s. 102.

⁶¹ *Ibid.*, s. 106.

første feltet ble kjøpt inn i 1912. Fra 1916 til 1945 kjøpte selskapet nye felt hvert år, etter dette ble bare en håndfull felt kjøpt inn.⁶²

I 1920 ble lov om jordstyrer vedtatt, som sa at det skulle nedsettes et eget jordstyre bestående av tre «jordbrukskyndige menn» i alle kommuner hvor jordbruket hadde ei viss betydning. Jordstyret skulle ha ansvaret for å planlegge og kontrollere nydyrkinga.⁶³ Dermed var det administrative apparatet for nydyrking på plass. Til tross for politiske uenigheter kom det en rekke nye ordninger utover i mellomkrigsårene. Ordningene skulle stimulere bureiserne til å ta fatt, og bidragene for nydyrking var uten tvil høyere for bureiserne enn for andre som dyrket opp mark.⁶⁴

Hvor store var tilskuddene? Fra 1921 fikk bureiseren dekket inntil 1/3 av kostnadsoverslag til bygging av hus på gården (våningshus, fjøs og andre nødvendige gårdsbygninger), begrenset opp til 5000 kroner. Det ble videre gitt tilskudd til nydyrking avgrenset til 125 kroner per dekar, og rentefritt lån i fem år. Ved en maksimal utnyttelse av støtteordningene i 1922 kunne en bureiser få støtte og rentefritak til verdien av 2,5 industriarbeiderlønn. De fleste fikk imidlertid mellom 1,5 og 2.⁶⁵ Lånene var riktignok rentefrie noen år, men deretter måtte de tilbakebetales i like store, halvårige rater de neste 40–50 årene. Bureiseren levde dermed med lånebyrden stort sett resten av sitt liv. På slutten av 1930-tallet kunne den enkelte bureiser få nydyringslån i Småbruk- og boligbanken på inntil 7500 kroner, og lånet var avdrags- og rentefritt i sju år.⁶⁶ Bidrag til uthus, våningshus og nydyrking kom i tillegg.

Ny Jord-selskapet kom nokså raskt til Nord-Norge. Det første feltene i landsdelen ble kjøpt inn i Nordland i 1920 og i Troms i 1926. For Finnmark var imidlertid ikke selskapet Ny Jord en aktør, all den tid staten selv var jordeier.

2.3. Kriteriene for å bli bureiser

Regelverket som ble formet for å regulere bureisinga, endret seg over tid og etter behov. Men fra starten het det at hver gård måtte ha minimum 20 dekar dyrkbar mark. Det ble også stilt krav til bureisernes formue, som helst ikke måtte være under 1500 kroner eller mer enn

---

⁶² *Selskapet Ny Jord*, jubileumsberetning 1958, s.130.

⁶³ Østrem 1926, s. 49.

⁶⁴ *Bureising med statsstøtte 1921–1936*, s. 3–4. Utgitt av Statistisk sentralbyrå.

⁶⁵ Randen 2002, s. 86.

⁶⁶ *Bureising med statsstøtte 1921–1936*, s. 4. Utgitt av Statistisk sentralbyrå.

15 000.⁶⁷ Han eller hun måtte med andre ord hverken være for fattig eller for rik. Et annet krav for å få bureisingstilskudd var at teigen ikke hadde bygninger fra før. Kort oppsummert kan en si at bureiseren bokstavelig talt startet på bar bakke.

Det kreves et utvalgt folkemateriale for å greie denne oppgave. (...) Skal han makte å reise bruket ved de lån og bidrag han kan få, må han legge meget arbeide i bruket selv, både med bygging og dyrking, og med driftsmidler er han helt henvist til det han kan makte å skaffe sig selv.

Slik beskrev direktøren i Ny Jord gjennom tretti år, Eystein Gjelsvik, bureiserlivet i et foredrag i NRK i 1938.⁶⁸ Å drive jordbruk i tida før de mekaniserte hjelpemidlene ble allemannseie, var generelt tungt. En gårdbruker som tok over en etablert gård, kunne nok også vente seg år med hardt arbeid. Men grunnlaget var tross alt lagt i allerede eksisterende dyrkingsjord, besetning, bygninger og utstyr. For en som søkte å bli bureiser, var det tvert imot et kriterium at det ikke fantes noe fra før. Den innsats som måtte legges til grunn for å bygge seg en heim, en arbeidsplass og et liv, kom altså personlig fra bureiseren selv. Det ble derfor ansett som viktig at personen(e) som skulle ta tak i et slikt liv, var skikket til det, de måtte helst være unge, og som et minimum sterke, arbeidsføre og interesserte i, eller ha anlegg for, jordbruk. I et rundskriv fra Ny Jord i 1932 ble de personlige kriteriene formulert slik:

Av bureisingsmenn kreves:

1. Han må være kyndig i jordbruk, duelig til jordbruksarbeide og ha god helse. De samme krav må stilles til hustruen i tilfelle han er gift. (...)
3. Han må minst være 21 år gammel. Bureisingen passer best for yngre folk med liten forsørgelsesbyrde. Eldre folk med stor forsørgelsesbyrde har vanskelig for å klare sig, hvis de ikke har adskillig kapital eller er i særlig grad arbeidssomme og nøisomme.⁶⁹

Etter at en mann eller ei kvinne hadde søkt om bureising, skulle jordstyrene og/eller herredsagronomen fylle ut en vurdering av søkerens personlige egenskaper før dokumentene

---

⁶⁷ Randen 2002, s. 85.

⁶⁸ Gjelsvik 1938, foredraget Bureising i *Det norske myrselskap*, meddelelser, 08/1938, s. 147 og 149.

⁶⁹ Stensland 1979, s. 4, kopi av rundskriv fra Ny Jord datert 1. september 1932.

gikk videre. I tillegg til kriterier som topografi og terreng, hvorvidt jorda var dyrkbar og ikke uheldig oppdelt, hvordan husene skulle bygges og plasseres, samt økonomiske forhold, skulle det komme frem om bureiseren var skikket eller ikke. Skjemaene vektla den personlige skikketheten omtrent like mye som de andre elementene. En slik vurdering sees sjelden brukt i andre yrkesmessige sammenhenger, og viser hvor personavhengig det var om bureiserprosjektet ville lykkes eller ikke.

Ordlyden i personbeskrivelsene varierte noe. En gjennomgang av bureisersøknadene fra Balsfjord viser at det noen ganger sto enkelt formulert som at «Søkeren anses godt skikket som bureiser», eller «(...) ansøkeren har alle betingelser for å kunne opdyrke den. Han er en ung mann».⁷⁰ Andre ganger ble det ført på mer utfyllende informasjon, særlig i tilfeller der kvinner sto som søkere. I ett tilfelle het det «Søkerens mann anses særlig godt skikket som bureiser», mens kvinnens egenskaper ikke ble nevnt til tross for at hun var søker og eier av bruket.⁷¹ I oppgaven er det ikke lagt opp til diskusjon omkring kjønnsperspektivet i bureisinga, men det kan slå fast at det uten tvil var en majoritet av menn som søkte – og det til tross for at kvinne ofte var alene jordbruker på gården mens mannen var ute på lønnsarbeid. Dersom det var ei kvinne som søkte, ble det i mange tilfeller stilt spørsmål ved hvorfor.

I enkelte spesielle tilfeller gikk jordstyret god for skikketheten hos bureiseren selv om det tilsynelatende var mot alle odds. En søknad fra Balsfjord i 1938 omhandlet en mann som var blind, men dette så ikke jordstyret som noe større problem. Tvert imot fikk mannen ros: «Det er hittil utført arbeid av forskjellig slag, som vitner om stor tiltaksevne og pågangsmot.» Jordstyret vektla riktignok at på grunn av at mannen var blind, ville det bli mer arbeid på hans familie og naboer. Mannen var gift og hadde tre barn, hvorav en sønn på 13. «Både kona og barna er flinke og arbeidsomme. Selv utfører han meget gårdsarbeid, som rydning grøftning og også spavending og gjør det riktig bra», skrev jordstyret. Søknaden gikk videre i systemet, og mannen og hans familie ble bureisere.⁷²

I det som hittil har vært omtalt av kriterier for uttak av bureisere, er ikke de særskilte forholdene i Finnmark og Nord-Troms nevnt. Her var det spesielt i mellomkrigsårene uttalt at

---

⁷⁰ F.eks. i RA/S-1238/D/Da/L0140, Bureising Troms fylke, Balsfjord. Boks 1, j.nr. 1406/25, vurdering fra jordstyret datert 14. august 1925.

⁷¹ Ibid., L0144, boks 5, j.nr. uklart, søknad datert 1. oktober 1945.

⁷² Ibid., L0144, boks 5, j.nr. 3800/50, søknad datert 4. mars 1938.

man ønsket bureisere med «et sterkt nasjonalt sindelag», og norske bureisere sørfra var å foretrekke.⁷³ Disse spesialkriteriene vises ikke i de offentlige, nasjonale uttakskriteriene for bureisere.

Selv om det ikke var et uttalt kriterium at en bureiser skulle ha tilleggsarbeid utenfor gården, viser historien at det i praksis ofte ble slik. Brukene var for små til å gi full arbeidsinntekt, og det var oftest mannen som reiste ut på fiske eller ishavsfangst, på skogs- vei- eller gruvearbeid. Kvinna satt igjen med ansvaret for gården og familien, og det kan drøftes om det var hun som var den egentlige bureiseren.

2.4. Kriseår gir økt bureising

Kriseårene i mellomkrigsperioden hang sammen med en langvarig, nedadgående økonomisk periode på verdensbasis. En av hovedkonsekvensene var skyhøy arbeidsledighet, noe som ikke bare rammet folk, men også kommunene som ikke fikk inn skatt. En rekke tiltak ble satt i gang av stat og kommune for å få folk i arbeid, som lokalt veiarbeid, bygging av broer, samfunnshus og kaier. Dette ble kalt nødsarbeid, og var lønnet svært lavt. For bureiserne, som var ekstra avhengig av tilleggsarbeid utenfor det nyetablerte gårdsbruket for å klare med lånene, gjorde de lave lønningene situasjonen enda mer krevende. Når lønnsinntektene utenfor bruket sviktet, hvor skulle pengene til låneavdrag og skatt hentes fra?⁷⁴ Etter børskrakket i USA i 1929 ble det et dramatisk fall i prisene og lønnsomheten i jordbruket gikk ned. Mange gårder gikk på tvangsauksjon, også bureisinggårder. I 1932 hadde hvert fjerde gårdsbruk på over fem mål en gjeld på 75 prosent eller mer av gårdens verdi, samtidig som at reallønnen i jordbruket sank. Mellom 1927 og 1936 gikk opp mot 50 000 gårder på tvangssalg, til sammenligning var tallet rundt 500 i 1920.⁷⁵ Samtidig med at jordbrukerne slet, slo også fiskeriene feil i mange av sesongene i mellomkrigsårene. Dette fikk naturlig nok sterk innvirkning på kyststrøkene, hvor fisket var et elementært grunnlag for pengeinntekt. Men kanskje var feilslått fiskeri et gode for jordbruket? «(...) så usikkert som fisket i mange år hadde vært, måtte stadig flere søke seg utkomme i jordbruket», het det i Nils A. Ytrebergs bok om Troms landbrukselskap.⁷⁶ En åkerlapp og ei ku var tross alt ei forsikring mot direkte nød,

---

⁷³ Eriksen og Niemi 1981, s. 231.

⁷⁴ Se f.eks. Randen 2002, s. 76.

⁷⁵ Kjeldstadli 1994, s. 189–190.

⁷⁶ Ytreberg 1955, s. 202.

og når en i tillegg fikk hjelp av statlige ordninger for å bli gårdbruker, stimulerte det flere til å søke mot jorda.

Det er ikke hentet frem tallmateriale for tvangsauksjoner spesifikt for Nord-Norge og Balsfjord. Et trekk er likevel at selv om bureiserne hadde mye gjeld, kan man også se at de på ett vis klarte seg bedre enn bøndene med større produksjon. En av årsakene kan være at de små brukene ikke var like avhengige av omsetning på sine produkter – den maten man produserte, kunne gå til sjølbergning. Likevel, idet kravene kom fra banken måtte en ha kontanter å betale med.

Trettiårenes krisetilstand til tross – eller kanskje mer på grunn av krisen: Bureisinga fikk sitt absolutte høydepunkt akkurat i denne perioden, og særlig på 1930-tallet. I årene 1921 til 1930 ble det godkjent 4297 bureisingsbruk på landsbasis, i snitt nærmere 430 per år. I perioden 1931 til 1940 ble det til sammenligning innvilget 11 373, over 1137 per år. Med forbehold om feilmargin i tallene, viser de uten tvil at bureising var blitt en akseptert og mye nyttet levemåte.⁷⁷

Arbeiderpartiet, som kom til makta etter et kriseforlik i 1935, fortsatte å stimulere bureiserordninga. I 1939 ble det enighet på Stortinget om ei tilleggsordning, kalt fiskeribureising, som åpnet for at de som hadde fiskeri som hovedyrke også skulle kunne få bureisingsstøtte. Søkerne måtte kunne legitimere seg som fagfiskere, og ha hatt fiske som hovedyrke de tre siste år.⁷⁸ Ordninga ble støttet av fiskeriorganisasjonene, som mente fiskerne også hadde rett til å nyte godt av ordningene med å få seg et kombinasjonsbruk. Landbruksorganisasjonene derimot, var skeptiske. Kunne en yrkesfisker bli en god bonde, og ville ikke brukene bli altfor små? Målet måtte være heltidsbønder, også på sikt på bureisingsbrukene, mente blant annet Bondelaget og Bondepartiet.⁷⁹

Diskusjonen reflekterer noe av det bureiserpolitikken etter hvert fikk kritikk for: at brukene var for små, de var ikke levedyktige. Politikken så ut til å virke, men var den hensiktsmessig? I etterkant har det blitt debattert om bureisinga, som jo i hovedsak førte til små gårdsbruk hvor driverne var mer eller mindre avhengige av tilleggsnæringer, i realiteten var nødsarbeid og

---

⁷⁷ Tallene er fra Randen 2002, s. 331, han har hentet dem fra årsmeldinger fra landbruksdirektøren og de ulike års statsbudsjett.

⁷⁸ Arkiv Troms, Malangen formannskap, j.nr. 1037/1939, rundskriv fra Landbruksdepartementet 1. august 1939.

⁷⁹ Randen 2002, s. 98–99.

ikke til samfunnets gagn på sikt. En som tok dette opp tidlig var fylkesmann i Nordland, Einar Moxnes. I 1982 skrev han en artikkel som problematiserte emnet, og stilte spørsmål ved om bureisinga bare hadde vært et tiltak for å få folk i arbeid, eller om det også var samfunnsbyggende. Som vist var Nordland et fylke med massiv bureising. Moxnes trakk frem at vel nok var nok mange av de etablerte brukene for små, med jordkvalitet og driftsmuligheter på grensen til det akseptable, noe som gjorde at det på dette tidspunktet (1982) var mange av gårdene som var lagt ned. Likevel argumenterte Moxnes for at bureisinga tross alt sørget for å holde liv i folk, og at den kastet av seg ny aktivitet og optimisme i mange bygder. Bureisinga skulle ikke være nødhjelp, men «først og fremst hjelp til sjølhjelp», skrev Moxnes.⁸⁰

2.5. Bureisinga i Nord-Norge

Ingen landsdeler hadde flere bureisingsbruk enn Nord-Norge, og så sent som i 1959 var 37 prosent av alle bureisingsbruk å finne i Nordland, Troms og Finnmark. Fordelinga ellers dette året var 27 prosent på Østlandet, 20 prosent på Vestlandet og 13 prosent i Trøndelagsfylkene.⁸¹ Bak de 7908 nye gårdsbrukene i Nord-Norge ligger flere andre interessante tall, for eksempel når det gjelder bygningsmasse. På hvert bruk må man anta at det ble bygget minst to bygninger; fjøs og bolighus. Det var vanlig at hver gård også hadde flere andre mindre bygg, som naust, sommerfjøs, sjåer og løer. Men dersom vi kun legger to bygninger til grunn, og ganger dette med antall bruk i Nord-Norge, betyr det at det ble reist rundt 16 000 nye bygg i løpet av noen få tiår, og da i hovedsak i rurale strøk. Dette må ha gitt ringvirkninger for bygningsarbeidere, materialleverandører, sagbruk og transportører.

Oppgaven legger ikke til grunn en analyse av størrelsen på bureisingsbrukene, og hvor mye melk og kjøtt de produserte. I og med at statistikk som hovedregel ikke skiller mellom bureisingsbruk og andre gårder, er det vanskelig å finne sikkert tallmateriale. I mange tilfeller ville produksjonen på de minste enhetene ikke være stor nok til noe særlig større overskudd for salg, men det er ikke tvil om at brukene i sum og over tid må ha bidratt positivt til stedlig matproduksjon. Den økte produksjonen og satsninga på landbruket var også med å presse frem krav om bedre organisert omsetning av landbruksprodukter i nord. I 1930 ble det nedsatt en komite av menn fra Troms og Nordland som skulle jobbe for å bedre omsetninga for kjøtt

---

⁸⁰ Moxnes 1982, i tidsskriftet *Jord og Myr*, s. 112–113.

⁸¹ Njøs 2005, *Jordforskrapport*, s. 41.

og flesk, og i 1938 ble Nord-Norges salgslag stiftet.⁸² Parallelt med økningen i antall bureisingsbruk, så også flere større meierier dagens lys. For eksempel ble det bygd meierier i Balsfjord, Bardu, Målselv og Salangen i 1920-årene, som tillegg til allerede eksisterende meierier i Tromsøysund, Harstad, Kvæfjord og Skånland.⁸³

Totalt antall dekar oppdyrket mark i Nord-Norge som følge av bureisinga må også ha vært formidabelt. Minstekravet på 20 dekar dyrkbar mark per bruk er nevnt, det alene gir nærmere 160 000 dekar dyrket mark fordelt på antall bruk i perioden. Men gårdene var som hovedregel større enn 20 dekar. For eksempel var gjennomsnittsstørrelsen på bureisingsbrukene i tiårene 1921–1930 i Troms 53 dekar, varierende fra 26 dekar i Kvæfjord til 111 i Målselv.⁸⁴ I SSBs jordbruksstatistikk for 1937 fins tall for nydyrking. Tallene inkluderer dyrking både med og uten statsbidrag (bureising), men gir likevel en pekepinn om forholdene i nord: I alt ble det bare for årene 1929–1937 dyrket opp 183 148 dekar jord i Nord-Norge, fordelt på 107 196 dekar i Nordland, 62 389 dekar i Troms og 13 563 dekar i Finnmark. Ingen andre fylker i landet når opp til Nordland og Troms, og slått sammen er landsdelen suverent størst i antall dekar nydyrket areal.⁸⁵

For at bureiserne skulle komme seg til brukene, måtte det veier til. Det førte til ei storstilt, statsstøttet utbygging av kolonisasjonsveier i landsdelen. Bare i løpet av 1920-tallet ble det bygd milevis med vei i forbindelse med nybrottsfelt i kommuner som Lenvik, Målselv, Tranøy/Torsken, Salangen, Trondenes, Tromsøysund, Balsfjord, Malangen, Nordreisa, Gratangen og Bardu.⁸⁶

Ut fra denne grovoversikten kan man argumentere for at bureising som virkemiddel i en periode hadde stor betydning for nærings- og befolkningsgrunnlaget i landsdelen. Hvorfor passet bureising så godt i nord? Noen av faktorene har vært belyst, som feilslått fiskeri og høy arbeidsledighet. Landsdelen hadde også en stor andel udyrket mark. I ei jordbrukstelling i 1939 ble det slått fast at Nord-Norge hadde 1/3 av all dyrkingsjord i landet.⁸⁷ I statistikken utarbeidet av Statistisk sentralbyrå med utgangspunkt i den nasjonale tellinga, er det særlig

---

⁸² Ytreberg 1955, s. 191–192.

⁸³ Ibid., s. 192.

⁸⁴ Ibid., s. 182.

⁸⁵ SSB: Jordbruksstatistikk 1937. Landbruksareal og husdyrhold m.v., s. 4, tabell *Nydyrking 1929-1937 efter jordstyrenes opgaver*.

⁸⁶ Ytreberg 1955, s. 180.

⁸⁷ *Bureising med statsstøtte 1921–1936*, s. 8. Utgitt av Statistisk sentralbyrå.

interessant å se på rubrikken «Tallet på bruk med over 100 dekar dyrkbar udyrket jord», altså antallet gårder der potensialet fortsatt var stort for nydyrking. Her er det totale tallet på landsbasis 8207 bruk, hvorav Nordland har 1545 bruk, Troms 1202 og Finnmark 151.⁸⁸ Totalt stikker landsdelen altså av med nesten 2900 bruk som ikke ennå hadde nådd sitt fulle potensiale med oppdyrket mark. Selv om en må ta høyde for feiltelling, ulik bruk av skjønn m.v., dokumenterer det at om lag 35 prosent av landets fremtidige dyrkbare mark lå i Nord-Norge, selv etter flere år med intensiv bureising og nydyrking.

Var det også en egen småbruker-mentalitet i Nord-Norge, som passet som hånd i hanske på myndighetenes satsning? I kapittelet «På vei til det moderne» i *Nordnorsk kulturhistorie bind I* (1994) hevder Ivar Bjørklund, Einar-Arne Drivenes og Siri Gerrard at kombinasjonsbruket, altså kombinasjon jordbruk/fiske eller jordbruk/annen næring, var den viktigste driftsformen i landsdelen også lenge etter at modernisering innenfor fiskeri og jordbruk tok til fra 1900. Kombinasjonsbruket sto i kontrast til myndighetenes senere ønske om mer spesialisert jordbruk og fiskeri, og kom til å eksistere her helt frem til inngangen til 1990-tallet.⁸⁹

I krigsårene stagnerte bureisinga av ulike årsaker, og aktiviteten tok seg egentlig aldri opp igjen. På hele trettiårsperioden 1946 til 1976 ble det etablert 2397 bruk, ca. 80 per år.⁹⁰ Likevel var aktiviteten høyest i Nord-Norge også etter krigen; annethvert bureisingsbruk som ble reist i Norge etter 1945, var i nord.⁹¹ I det jeg har drøftet, ser vi at bureisinga var og forble størst i Nord-Norge frem til siste slutt.

---

⁸⁸ Ibid., s. 7.

⁸⁹ Drivenes, Hauan og Wold (red.) 1994, s. 287.

⁹⁰ Tall fra Randen 2002, s. 331.

⁹¹ Randen 2002, s. 311.

Kapittel 3: Bureising som sikkerhetspolitikk og fornorsking

I det som så langt i oppgaven er fortalt om bureiserordninga basert på sentrale, nasjonale kilder, er emnene fornorsking, sikkerhetspolitikk og målrettet, indre kolonisering lite berørt. Hvordan hang dette sammen i den nordligste landsdelen fra 1920? Hva menes egentlig med indre kolonisering, og hvem er kolonister? I kapittelet vil jeg presentere nytt materiale som viser i hvor stor grad myndighetene arbeidet for fornorsking i nabokommunene til Balsfjord så sent som i 1939, før jeg forklarer reinbeitekonvensjonen fra 1919.

3.1. Begrepet indre kolonisering.

Ifølge Store Norske Leksikon er begrepet *kolonist* definert som «en deltager i en kolonisasjon eller nybygger». Videre er *kolonisasjon* definert som «et anlegg av kolonier, dyrking og bebyggelse av områder som før var udyrket eller ubebodd». Går vi deretter videre inn på definisjon av begrepet *koloni*, blir det en interessant dreining. Her heter det seg at en koloni er «et område som en stat har ervervet eller erobret utenfor sitt territorium, ofte til fortrengsel for den opprinnelige befolkningen».⁹²

Begrepet *kolonist* og *koloni* henger dermed dårlig sammen ifølge leksikonets definisjoner. I artikkelen om kolonier vises det til global kolonisering og at stater koloniserte andre land og områder som opprinnelig lå utenfor kolonistatens grenser. Kolonisering blir satt i sammenheng med imperialismen, og har en åpenbar negativ klang. I et avsnitt om Norge heter det at også vi har vært en kolonimakt med hensyn til for eksempel Shetland og Orknøyene. Begrepet *indre kolonisering* er ikke diskutert, og begrepet finnes heller ikke omtalt i snl.no.⁹³ Ut fra disse artiklene kan det slås fast at begrepet *kolonist* og *kolonisasjon* ikke er koblet sammen med begrepet *koloni*, og at man i disse artiklene ikke problematiserer eller belyser sammenhengen mellom kolonisasjon, fornorsking og reindrift internt i Norge.

I Sannhets- og forsoningskommisjonens fra 2023 er begrepene drøftet kort nettopp med bakgrunn i den tilsynelatende manglende enigheten om substans og terminologi.⁹⁴ Her vises det til at begrepene koloni, kolonialisme og kolonisering i økende grad de siste to-tre tiårene er satt i sammenheng med samisk historie, og at de nyeste verkene om samisk historie kobler

---

⁹² Knudsen, Olav Fagelund: *koloni* i Store norske leksikon på snl.no, hentet 03.02.2024 på <https://snl.no/koloni>

⁹³ Søk på «indre kolonisering» site:snl.no 03.02.2024 førte til null treff på google.

⁹⁴ *Sannhet og forsoning* 2023, s. 562.

begrepene i hop med bosettingsekspanasjon med påfølgende innføring av norske lover og styringsregler.

En gjennomgang av rapporten viser at ordet *kolonist* ikke er brukt, med unntak av en referanse til begrepet femtekolonist og «den finske fare».⁹⁵ *Kolonisasjon* er brukt én gang, i sammenheng med beskrivelse av etableringa av Ny Jord.⁹⁶ Ordet *kolonisering* er imidlertid brukt nesten 30 ganger, blant annet i den norske oversettelsen av ILO-konvensjonen om urfolks rettigheter ratifisert i Norge i 1990. For å avgrense urfolksbegrepet og tydeliggjøre hvem konvensjonen gjaldt for, er definisjonen blant annet «(...) folk i selvstendige stater som er ansett som opprinnelige fordi de nedstammer fra de folk som bebodde landet eller en geografisk region som landet tilhører, på det tidspunkt da erobring eller kolonisering fant sted eller de nåværende statsgrenser ble fastlagt (...)».⁹⁷

Her ser vi at begrepet som omhandler kolonisering har en negativ klang, og at de som har vært utsatt for dette, er innenfor definisjonen av urfolksbegrepet. Videre i rapporten er begrepet kolonisering brukt for å forklare for eksempel den økende næringskonflikten mellom jordbrukere og reindriftsutøvere (s. 210), kolonisering i fornorskingsøyemed i grensestrøk i Finnmark (s. 216), konsekvensene av reinbeitekonvensjonen av 1919 (s. 245) og, som nevnt, i en egen notis som drøfter begrepsbruken (s. 562).

I starten av bureiserperioden er det tydelig et bureiserne blir assosiert med det å være kolonister; de koloniserer utmarka og trenger kolonisasjonsveier for å komme seg dit. Eksempler på dette sees i bureisersøknadene fra Balsfjord der begrepet kolonist er brukt særlig i 1920-årene, senere ser det ut til å forsvinne. I en søknad fra 1924 heter det for eksempel at «Ansøkeren ansees godt skikket som kolonist».⁹⁸ Siste søknad hvor ordet kolonist er i bruk, er fra 1927, etter dette går en over til begrepet bureiser – om man er skikket som bureiser eller ikke. Dette antyder etter min oppfatning en dreining i forståelsen og bruken av ordene kolonisering og kolonist. Dette stemmer med påviste endring i den endrede bruken av begrepene også i offentlig praksis.

---

⁹⁵ Ibid., 264.

⁹⁶ Ibid., s. 601.

⁹⁷ Ibid., s. 147.

⁹⁸ RA/S-1238/D/Da/L0140, Bureising Troms fylke, Balsfjord. Boks 1, j.nr. 1809/23, vurdering fra jordstyret datert 6. mars 1924.

Gjennomgang og sammenligning av begrepsbruken omkring indre kolonisering viser ei dreining gjennom 1900-tallet fra positivt innhold til negativt innhold. Indre kolonisering hadde i norsk sammenheng en positiv klang i tida før, under og flere tiår etter at bureisingspolitikken ble igangsatt, mens det i nyere tid er pekt på de negative konsekvensene kolonisering hadde spesielt for reindriftssamene. I tillegg viser gjennomgangen at det fortsatt ikke er avklart hva de ulike begrepene betyr, og på hvilken måte terminologien skal brukes i drøftinga om samenes – og andre urfolks og minoriteters – historie.

3.2. Opprettelsen av Troms-nemnda

Allerede fra 1860-tallet var myndighetene bekymret for den økende kvenske/nordfinske befolkning i Sør-Varanger. En stortingskomite antydet i 1866 at området burde koloniseres sørfra, og trakk frem den vellykkede koloniseringen av Målselvdalen som eksempel.⁹⁹ Myndighetene jobbet for at «gode nordmenn» skulle stimuleres til å slå seg ned, for på den måten å sikre norsk bosetting, norsk suverenitet og «sunne», nasjonale holdninger i et område med fleretnisitet.¹⁰⁰ Fra første del av 1900-tallet dreide tanken om spesielt kvenene seg over fra at det var et problem at de snakket finsk/kvensk og førte med seg en egen tradisjon, til å bli en direkte sikkerhetspolitisk trussel. Finland ble av norske myndigheter ansett som en mulig fiendestat frem til Vinterkrigen i 1939, og de finske/kvenske innbyggerne som nå hadde bosatt seg i stort antall i Nord-Norge, var ikke til å stole på. Hvem ville de holde med dersom Finland tok til å ville ekspandere?

Eiendomsforholdene i Finnmark var spesielle, i og med at staten var grunneier av all jord. Den første bureisinga skjedde gjennom det statlig opprettede selskapet Selskapet til fremme af Finnmarkens Jordbrug fra 1899. Eriksen og Niemi viser hvordan det riktignok var jordbruksfremmende tiltak i selskapets motivasjon, men at nasjonale og sikkerhetspolitiske elementer allerede fra starten var mer avgjørende. Myndighetene var lite villige til å gi jord til kvenske/finske eller samisk innbyggere, men selv om 40 søkere sørfra ønsket å bosette seg som nydyrkere, var dette første forsøket med bureising likevel mislykket. Brorparten ga opp og flyttet sørover igjen. Barsk og uvant natur, vanskelige kommunikasjoner og uår var trolig noen av årsakene. Selskapet ble avvirket rundt 1910. Først i mellomkrigsårene ble

---

⁹⁹ Eriksen og Niemi 1981, s. 70.

¹⁰⁰ Begrepet «gode nordmenn» viser bl.a. til Eriksen og Niemi 1981, som f.eks. på s. 283 viser hvordan begrepet ble brukt i sammenheng med ønsket om å bosette norske bønder i grensestrøkene i Finnmark (ikke kvenske/finske eller samiske).

bureisingsprosjektet tatt opp igjen, og nå gjennom Finnmarksnemnden fra 1930. Nemnden var anbefalt opprettet av Forsvarsdepartementet og støttet av Regjeringen.¹⁰¹ Ikke noe annet sted i landet var det opprettet lignende nemnder og system som her.

Eriksen og Niemi har påvist hvordan sikkerhets- og fornorskingspolitikken bare økte og ble enda mer hardnakket i mellomkrigsårene, med overvåkning av kvenske innbyggere, kontroll med minoriteter – også samer – ei storstilt (norsk) bureising og veibygging med påfølgende tap av kulturelle levemåter for minoritetene.¹⁰² Finnmarksnemnden fikk i oppdrag å samordne kolonisering og fornorsking, og å levere hemmelige utredninger om sikkerhetspolitiske tiltak i Finnmark. Samme år som nemnda ble opprettet ble det utparsellert 87 bureisingsbruk, og staten satte totalt av 29 000 dekar til 98 bruk. Det gjør Pasvik-prosjektet til det største bureisingsfeltet i Norge.¹⁰³ Også nå, tre tiår etter det første forsøket, var det et uttalt ønske at man foretrakk norske bureisere, helst sørfra. I 1932 ble det foreslått at også sønner av finskfødte oppsittere kunne bli bureisere dersom de fylte kravene og var skikket for oppgaven. Det ble likevel slått fast at det da måtte opprettes «celler» med nordmenn for å motvirke finsk/kvensk kulturopphopning, og at kvenene skulle spres tynt blant nordmennene.¹⁰⁴ Bureiserne i Pasvik fikk mer drahjelp fra myndighetene enn noen andre bureisere i landet. Blant annet ble det bestemt at staten skulle dyrke fem mål på hvert bruk og dekke utgiftene til kunstgjødsel de tre første årene. Dersom bonden sjøl ønsket å stå for arbeidet, fikk han fullt ut dekt alle utgifter. Dette ble kalt Pasvik-bidraget.¹⁰⁵

Etter hvert spredte myndighetenes bekymring og behov for kontroll seg også til Nord-Troms, og Eriksen og Niemi viser hvordan sikkerhetspolitikken og oppfatninga av den finske fare fortsatte også etter at Arbeiderpartiet og Johan Nygaardsvold kom til makta i 1935.¹⁰⁶ Lyngen- og Storfjord-området ble nå tatt i betraktning som områder med behov for tiltak, dette ble konklusjonen blant annet etter generalstabssjef Otto Ruges besøk i Lyngen sommeren 1935. På reisen møtte Ruge i hovedsak innbyggere som snakket finsk, og han konkluderte med at både innbyggere og finske besøkende drev propaganda for finsk

---

¹⁰¹ *Sannhet og forsoning*. Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport 2023, s. 219.

¹⁰² Eriksen og Niemi 1981, s. 187.

¹⁰³ Randen 2002 s. 348, sammenligning av tall mellom Finnmark og de andre fylkene i landet.

¹⁰⁴ Eriksen og Niemi 1981, s. 231–232.

¹⁰⁵ Randen 2002, s. 118.

¹⁰⁶ Eriksen og Niemi 1981, s. 303.

nasjonalisme. Her måtte myndighetene reagere raskt.¹⁰⁷ Året etter ble en rekke tiltak foreslått for å styrke fornukskinga i Nord-Troms, deriblant å utvide Finnmarksnemnden til å inkludere Troms. Eriksen og Niemi dokumenterer at Landbruksdepartementet oppnevnte en komité som skulle velge ut bureisere til grensedistriktene i Troms, med samme kriterier som i Pasvik (s. 289). Uttaket skulle også her sikre at bureisingsbrukene «i størst mulig utstrekning overlates til folk som har sterk nasjonal innstilling og er dyktige nok til å bli foregangsmenn både på jordbrukets område og med hensyn til bygdens utvikling forøvrig», som det het i et brev fra Landbruksdepartementet til fylkesmannen i Troms.¹⁰⁸ Et eksempel på at myndighetene ikke ønsket at denne politikken skulle være offentlig kjent, er et brev fra Troms landbruksselskap til fylkesmannen i Troms, stemplet «Konfidensielt». I brevet, signert av formann i landbruksselskapet Kristian Steen og datert 15. mai 1936, ble det opplyst at landbrukssekretær Reidar Sollie var oppnevnt som medlem av uttakskomiteen for Troms.¹⁰⁹

Det Eriksen og Niemi imidlertid ikke har omtalt, er at det ble opprettet ei *egen* nemd i Troms i tillegg til uttakskomiteen, denne ble kalt *Nemden til undersøkelse av bureisingsmulighetene i Troms*.¹¹⁰ Myndighetene må dermed ha sett behov for et eget organ som skulle jobbe eksplisitt for Troms – det var ikke nok å bare innlemme Troms i Finnmarksnemnda. Troms-nemnda ble opprettet etter at uttakskomiteen var satt, men fortsatt i 1936. Denne nemnda hadde en tilleggsfunksjon til uttakskomiteen, den skulle nemlig konkret undersøke mulighetene for ei større planmessig bureising i Nord-Troms. Dette skulle gjøres ved å kartlegge og befare arealer i en rekke kommuner, og deretter foreslå hvor og hvordan bureising kunne igangsettes. Nemndas formann ble mangeårig fylkeslandbrukssekretær og senere fylkeslandbrukssjef i Troms, Reidar Sollie, som altså fra før var valgt som medlem av uttakskomiteen. Ellers skulle nemnda bestå av distriktets skogforvalter og den stedlige jordstyrelederen og lensmannen i de aktuelle kommunene. Man anså det som heldig at bureisinga i hovedsak skjedde på statens grunn, men også arealer i privat eie burde undersøkes.¹¹¹ Med dette var grenseområdene i

---

¹⁰⁷ Eriksen og Niemi 1981, s. 287.

¹⁰⁸ RA/S-1238/D/Dc/L0092/0002, Nemnden til undersøkelse av bureisingsmulighetene i Troms 1936–1938, 9560/35, brev datert 17. mars 1936.

¹⁰⁹ RA/S-1238/D/Dc/L0092/0002, Nemnden til undersøkelse av bureisingsmulighetene i Troms 1936–1938, j.nr. 4922/36.

¹¹⁰ RA/S-1238/D/Dc/L0092/0002, Nemnden til undersøkelse av bureisingsmulighetene i Troms 1936–1938.

¹¹¹ RA/S-1238/D/Dc/L0092/0002, Nemnden til undersøkelse av bureisingsmulighetene i Troms 1936–1938, j.nr. 3682/36, brev fra Landbruksdepartementet 3. oktober 1936.

Troms for fullt innlemmet i myndighetenes fornorskings- og sikkerhetspolitikk – og ett av hovedverktøyene for å sikre norskhet og norsk dominans var altså å stimulere til bureising.

Den opprinnelige motivasjonen bak opprettelsen av Troms-nemnda stammer trolig fra den hemmeligstemplede innstillinga fra Finnmarksnemnda i desember 1935. Som vedlegg til innstillinga lå en gjenpart av en oversikt som Troms landbruksselskap (ledet av Kristian Steen, men også signert av Reidar Sollie) hadde laget til landbruksdirektøren, datert i Tromsø 26. november 1935. Mest sannsynlig var rapporten utformet av Reidar Sollie, som hadde sekretærfunksjonen i Troms landbruksselskap.

Rapporten viser at de øverste landbruksmyndigheter i Troms anså at man i kommunene Lyngen, Kåfjord, Storfjord, Nordreisa og Kvæningen hadde de samme utfordringene som i grenseområdene i Finnmark, og at Troms dermed burde være berettiget til den samme type statsstøtte. Det ble pekt på at den økende andelen kvensk/finsk befolkning i særlig Kåfjorddalen, Mandalen, Skibotn og Kittdalen, samt i Nordreisa og Kvæningen, førte til stor raseblanding og språkvanskeligheter. Dagligspråket var i hovedsak finsk, og etter hva nemnda var blitt fortalt ble det holdt finske aviser og innført finsk litteratur.¹¹² «I de mest finsktalende grender føler befolkningen sig isolert og er meget mistroiske overfor nordmenn», het det i Troms-rapporten. I tillegg til bureising som tiltak i de nevnte kommunene, kom det også forslag fra Troms om veiutbygging, bedre telefonforbindelser, tilgang til flere markeder, opprettelse av landbruksskole som også måtte få norskundervisning, og gode skoleinternater med norsk bestyrelse.

Innstillinga fra Finnmarksnemnden i 1935, med konklusjon om at arbeidet måtte utvides til også å omfatte Troms, ble sendt sentrale myndigheter i februar 1936. Den fikk som vist raskt gehør, og myndighetene ønsket altså ei egen nemd i Troms. Arkivmaterialet videre viser at Landbruksdepartementet var utålmodig etter at Troms-nemnda skulle komme i gang. Knappt én måned etter at nemnda var opprettet, ville departementet at den snarest mulig skulle sette i gang undersøkelser av mulighetene for bureising i de grenseområdene i Troms som hittil ikke hadde vært undersøkt. Departementet foreslo at befaringa måtte gjøres av distriktets

---

¹¹² RA/S-1238/D/Dc/L0092/0002, Nemnden til undersøkelse av bureisingsmulighetene i Troms 1936–1938, Innstilling fra Finnmarksnemnda, uten j.nr.

skogforvalter, en av departementet spesielt jordbrukskyndig mann, samt «vedkommende bygds jordstyreformann».¹¹³

Det ble ingen befaring sommeren 1937, og først 19. august 1938 holdt nemda sitt første reelle møte. På Lyngseidet møttes skogforvalter Lien fra Nordreisa, lensmann Ivar Rivertz fra Lyngen og nemdformann Reidar Sollie. Det var Sollie som førte referatet som senere ble sendt til Landbruksdepartementet, merket «Konfidensielt», og i et avsnitt har han forklart hvorfor leder av jordstyret i Lyngen kommune ikke var innbedt:

Når jordstyrets formann ikke har vært innkaldt til nevndens møte, kommer dette av at man mente det ikke var heldig å innkalle ham da han som raseblandet, kan sies å være part i saken.¹¹⁴

Det er liten tvil om at Sollie, som fra 1921 til sin død i 1955 var Troms landbruksselskaps faglige drivkraft, anerkjente bureising som et nødvendig fornorskingstiltak også i Troms. Kanskje kan man tolke det dithen at han nå øynet en mulighet for å få tak i økte statsbevilgninger på samme måte som bygdene i Øst-Finnmark, men uttalelsen om raseblanding som mulig inhabilitet viser også at Sollie hadde en oppfatning av at områdene *burde* fornorskes. En «raseblandet» person var ifølge ham ikke uhildet nok til å sitte i nemnda som skulle undersøke bureisingsmulighetene i Nord-Troms. Dette til tross for at vedkommende ville inneha viktige lokale kunnskaper, samt jordbruksfaglige evner, all den tid han var leder av jordstyret. Sollie trosset også departementets egne bestemmelse om at den stedlige jordstyreformannen skulle delta. Sollie var født i 1888 i Målselv, og fikk i 1955 Kongens fortjenstmedalje i gull for å ha utført et «samfunnsgavnlig arbeide» i Troms, og da spesielt for landbruket.¹¹⁵

I møtet i august 1938 ble det vedtatt at det for grensedistriktene, altså indre strøk i Nord-Troms, ikke kunne bli snakk om en samlet bureising. Den måtte heller skje ved fradeling av eksisterende bruk, for det fantes rett og slett ikke større, sammenhengende jordbruksarealer som var egnet til oppkjøp som felt. Som en følge av dette ville det bli vanskelig å gripe inn når det gjaldt hvem som skulle bli bureisere. Underforstått ville det i mange tilfeller være

---

¹¹³ RA/S-1238/D/Dc/L0092/0002, Nemnden til undersøkelse av bureisingsmulighetene i Troms 1936–1938, j.nr. 3682/36.

¹¹⁴ Ibid., j.nr. 10270/1938, utskrift av nemndens protokoll, datert 10. oktober 1938, side 2.

¹¹⁵ Tromsø, 19. april 1955.

etterkommere av familien på hovedbruket som fikk bureising på en fradelt parsell, og da kunne ikke nemnda som sådan gå inn og nekte vedkommende dette selv om hen skulle være av «feil» etnisk bakgrunn. Men, forsikret Sollie, ved utparsellering fra statens egne eiendommer ville man selvsagt ta «de nødvendige hensyn» når det gjaldt å plukke ut kandidater.

I de ytre strøk, derimot, var det mer sammenhengende jord. I Karlsøy hadde landbruksselskapet ifølge Sollis referat kjøpt opp ca. 8000 dekar, og ved utparsellering av feltet ville nemnda være nøye med utvelgelsen:

Det vil selvsagt under antagelse av bureisere til disse bruk bli tatt nødvendig hensyn til de raseblandede distrikter slik at søkere fra de egentlige grensedistrikter i den utstrekning det ansees heldig, blir plassert her mellom nordmenn.¹¹⁶

Det var med andre ord viktig at området ikke utviklet seg til å bli ei ny kvenbygd. Arealet som nevnes i Sollis referat, må blant annet ha vært området Sør-Lenangen – Jægervatnet, hvor selskapet i 1937, altså året før nemndas første møte, kjøpte 6500 dekar og nå var i gang med å grøfte og anlegge vei.¹¹⁷ Her var det beregnet ca. 15 nye bruk, men færre enn det kom i drift.¹¹⁸ Ifølge Sollie ville landbruksselskapet fortsette å kjøpe opp jord «i disse distrikter».

Videre ser nemnda i hovedsak ut til å ville gjøre noe med bebyggelsen i enkelte Nord-Troms-kommuner, som ifølge Sollie var meget dårlig. I referatet hadde Sollie lagt ved flere bilder av gamlebebyggelse i Manndalen, Kåfjord, som eksempler. Bildene hadde han tatt sjøl på en reise, og under hvert bilde hadde han skrevet «bebyggelse» med anførselstegn. Under et bilde fra Sandmelen bemerket Sollie: «Om sommeren bor mannen noen uker nede ved sjøen. Han angav ikke bestemte grunner for dette nomadeliv.» Nemnda, ved Sollie, mente det måtte stimuleres økonomisk til at beboerne fikk bygge seg nye hus, i alle fall der «bruket og mannen forøvrig tilfredsstillende de vanlige bureisingsbetingelser».¹¹⁹ Sollie anførte at det i Manndalen

---

¹¹⁶ RA/S-1238/D/Dc/L0092/0002, Nemnden til undersøkelse av bureisingsmulighetene i Troms 1936–1938, j.nr. 10270/1938.

¹¹⁷ Ytreberg 1955, s. 204–205.

¹¹⁸ Bratrein 1994, s. 40. Det er ikke undersøkt videre hvordan uttak av bureisere foregikk i Karlsøy, og Bratrein diskuterer ikke problematikken under kapittelet «Nydyrking og bureising» i *Karlsøy og Helgøy bygdebok* bind IV.

¹¹⁹ RA/S-1238/D/Dc/L0092/0002, Nemnden til undersøkelse av bureisingsmulighetene i Troms 1936–1938, j.nr. 10270/1938, s. 3 i utskrift av nemndens protokoll.

bodde om lag 800 personer fordelt på 100 gårdsbruk, og at 75 av gårdene hadde gamlebebyggelse. Han antok at 75 prosent av befolkninga var «samer og finner», og dagligspråket var samisk/finsk. Også generelt i Kåfjord var det en stor andel gamlebebyggelse, og Sollie skrev at disse menneskene på en eller annen måte måtte få hjelp til å forbedre husene.

Til sist poengterte lederen av Troms-nemnda at det ville være svært positivt å få en landbruksskole i regionen:

(...) vil være meget berettiget og virkelig fylle en oppgave, ikke bare ved den fagopplæring den gir, men kanskje like meget ved at man derved vil få et kultursentrum i disse raseblandede og isolerte distrikter. Det er derfor et spørsmål som fortjener den største oppmerksomhet.¹²⁰

Reidar Sollie avrundet det fire siders lange referatet med å vedgå at de punktene nemnda påpekte, lå noe utenfor nemndas mandat: «(...) men en har funnet det riktig å gjøre oppmerksom på hvordan sakene ligger an.»

Møtereferatet med de ulike forslag ble først sendt til fylkesmann i Troms, Gunnar Bjørn Norbye, som var enig i at de forholdene nemnda pekte på, fortjente «den største oppmerksomhet». Hvordan man videre skulle gå frem, var imidlertid usikkert. Norbye mente at slik det lå an, var det mest praktisk å behandle individuelle søknader om økonomisk støtte.

Den siste korrespondansen i arkivmaterialet etter Troms-nemnda er datert mellom desember 1938 og januar 1939, og består i hovedsak av interne, håndskrevne notater der det drøftes hvordan midlene til bureisingstiltak og oppgradering av bygningsmasse i Nord-Troms skal administreres og fordeles. Etter dette finnes ikke flere dokumenter om nemnda i materialet som er gjennomgått i Riksarkivet. Om det ble gjort ytterligere arbeid i nemnda i 1939 er derfor uvisst, men med krigsutbruddet våren 1940 ble det i alle tilfeller stopp i den organiserte bureisinga landet over.

I folketellinga for 1920 i Balsfjord/Malangen oppga over 20 prosent av innbyggerne at de hadde en annen etnisk bakgrunn enn «bare» norsk. 16 år senere ble altså den etniske

---

¹²⁰ Ibid., s. 4 i utskrift av nemndens protokoll.

sammensetninga i kommunene rett nord for Balsfjord ansett å være så problematisk at staten gikk inn med en rekke tiltak. Balsfjord er ikke nevnt i arkivmaterialet etter nemnda, noe som tyder på at man ikke anså at det var behov for tiltak. Bureisinga og den indre koloniseringa var jo godt i gang her allerede, den gikk nærmest av seg selv.

3.3. Reinbeitekonvensjonen av 1919

Hittil i oppgaven har fornorsking og bureising i hovedsak vært drøftet i lys av sikkerhetspolitikk og myndighetenes forsøk på indre kolonisering med «gode nordmenn». Men det som også skjedde omtrent parallelt med den politisk initierte bureisingas startpunkt, var bestemmelsene i den første reinbeitekonvensjonen fra 1919, med virkning fra 1. januar 1923.

Det er liten tvil om at den norske, offentlige holdninga til de grenseoverskridende, nomadiserende reindriftssamene var negativ, spesielt etter 1905. Som nevnt var det i tiårene før dette flere konflikter mellom reindriftssamene og den stadig voksende (bonde)befolkninga særlig i Troms. Med økende oppdyrking og kolonisering ble konkurransen om arealene tilspisset, og det som tidligere hadde vært utmark fikk betydelig økt økonomisk interesse. Det presset seg dermed frem et behov for rettslig regulering og avklaring av rettigheter mellom nomadiserende reindriftssamer og fastboende.¹²¹ Den første reinbeitekonvensjonen i Norge kom i 1854, men gjaldt bare Finnmark. Felleslappeloven fra 1883, samt tilleggsreguleringer fra 1897, fastslo konkrete reinbeitedistrikt også sør for Finnmark og innførte en rekke andre reguleringer.¹²² Det som førte frem til reinbeitekonvensjonen av 1919, kan man i tillegg til den pågående fornorskningsprosessen, også koble til norske myndigheters arbeid for å «frigjøre landsdelen fra utenlandske rettigheter» i anledning løsrivelsen fra Sverige i 1905.¹²³

Samisk, nomadiserende reindriftskultur hadde pågått grenseoverskridende mellom Norge og Sverige i flere hundre år da landene brøt opp med hverandre i 1905. Beiteretten landene imellom ble først regulert gjennom den såkalte lappekodisillen, undertegnet av Danmark-Norge og Sverige i 1751. I kodusillen var samenes rett til grenseoverskridende reindrift bekreftet, men utover slutten av 1800-tallet ble retten som vist svekket i takt med norsk

---

¹²¹ Lae (1977) 2003, s. 10.

¹²² Andresen, Evjen og Ryymin 2021, s. 195.

¹²³ Berg 1995, s. 129.

nasjonsbygging og økt konkurranse om landområdene.¹²⁴ Da landene forhandlet om oppløsning i 1905, i de såkalte Karlstad-forhandlingene, var reindriftsnæringa i nord ett av avtalens fire forhandlingstemaer, løftet inn av svenske myndigheter.¹²⁵ Her ble lappekodisillen dels bekreftet, men svensksamenes rettigheter på norsk jord rimte dårlig med norske myndigheters behov for konsolidering av hele landet. For myndighetene ble det å få slutt på svensksamenes rettigheter en del av frigjøringa fra Sverige.¹²⁶

Etter Karlstad-forhandlingene høsten 1905 ble det nedsatt en ny norsk-svensk reinbeitekommisjon som både skulle undersøke skriftlige kilder for å vise bruken av beiteområder i Troms og Nordland gjennom tidene, samt befare de konkrete beiteområdene.¹²⁷ Sistnevnte arbeid var spesielt viktig for Norge, all den tid befaringa ikke bare skulle klarlegge om det egentlig var nødvendig med innflytting i området før 15. juni, men også om reinen fra nå kunne holdes oppe i fjellene og fjelltraktene uten å komme ned til bebyggelsen. Komiteen skulle også konkludere hvorvidt det var mulig å «frigjøre» øyene i Troms for reinbeiting.

De to landene hadde ulik holdning til reindriftsnæringa. Norge mente at reinbeitinga fra svensk side hadde økt så betydelig i omfang at den nå var utenfor rettighetene fastslått i kodisillen, og at denne dermed kunne sies opp. Historisk sett hadde de også rett i at det var ei økning i antall rein og familier, all den tid flere av øyene i Troms ble tatt i bruk som reinbeite etter grensesperringar i 1852 og 1889.¹²⁸ Norske myndigheter argumenterte derfor med at svensksamenes sommerbeite i den nordlige landsdelen var blitt en ensidig byrde for Norge, og at reindriften skapte problemer for landbruket spesielt i Troms, hvor det lå an til en økende oppdyrking og jordbrukskolonisering.¹²⁹ Reindrifsvandringen var i det hele et hinder for den nasjonale konsolideringen nord i Norge, og norske myndigheter pekte sågar på at det måtte være en fordel for Sverige at Norge i stedet for reindrift stimulerte til en bofast jordbruksbefolkning som et vern mot russiske grenseinteresser.¹³⁰ Det var med andre ord et mål for norske myndigheter å begrense svensksamenes beiterettigheter på norsk jord i så stor

---

¹²⁴ Bull 2020, i *Ottar* nr. 3/2020, årgang 66, s. 4.

¹²⁵ Lae (1977) 2003, s. 11.

¹²⁶ Berg 2007, s. 87.

¹²⁷ Lae (1977) 2003, s. 44.

¹²⁸ *Sannhet og forsoning* 2023, s. 211.

¹²⁹ Lae (1977) 2003, s. 12.

¹³⁰ Berg 1995, s. 130.

grad som mulig. Svenskene derimot, forfektet at reindriftssamenes rettigheter måtte sikres også for framtida. Utad kunne dette tolkes til at svenske myndigheter beskyttet sine samer og hadde en humanitær forståelse av minoritetens rettigheter, mens norske myndigheter var samefiendtlige. Historikere har imidlertid pekt på at Sverige kjempet samenes sak fordi de ikke ville miste en rett de hadde til norsk jord.¹³¹

Etter brudd i forhandlingene og forsinkelser som følge av første verdenskrig, ble reinbeitekonvensjonen til sist undertegnet av landene i 1919. I mellomtiden hadde det vært nye, lokale befaringer i Troms. Konsekvensene av konvensjonen var at Ringvassøy, Kvaløya og Senja ble stengt for reinbeite, det samme ble deler av Indre Troms og fire halvøyner inkludert Malangshalvøya.¹³² Det resterende beiteområdet i Troms ble delt inn i vår- og sommerbeiteområder med en øvre grense for antall rein. Flyttedatoene ble justert slik at det totale antallet måneder med beiting gikk ned. Til gjengjeld fikk samene et «erstatningsfritt» område øst i fylket, i hovedsak bestående av ubebygde, statlige fjellområder.¹³³

Hvor aktivt var det norske Landbruksdepartementet i arbeidet med å fortrenge samene? Historiker Bård A. Berg har påvist myndighetenes holdning i korrespondanse mellom Landbruksdepartementet, Arbeidsdepartementet og fylkesmannen i Nordland. I brevveksling angående kolonisering av Hattfjelldal i Nordland i 1913, skrev Landbruksdepartementet at «Nærværende departement har av denne grund til hensigt at fremme kolonisationen i Hattfjeldalens herred samt i de for den svenske lappetrafikk i Tromsø amt utsatte distrikter». Det mest effektive virkemiddelet her var ifølge samme departement «at fremme vort lands bebyggelse og opdyrking i de for lappetrafikken utsatte strøk».¹³⁴ Her sier norske myndigheter rett ut at de vil arbeide for å fremme indre kolonisasjon og dermed fortrenge svensksamene – også i Troms.

Både Sverige og Norge sa seg fornøyd med avtalen; norske myndigheter kunne nå åpne for en bredere jordbrukskolonisering uten å risikere konflikter mellom bønder og reindriftssamer, og stortinget støttet avtalen fordi den ga gjenklang i den allerede eksisterende fornorskingspolitikken.¹³⁵ Sagt på en annen måte – nå var reinen og samenes rettigheter dels

---

¹³¹ Berg 1995, s. 133.

¹³² Lae (1997) 2003, s. 150–151.

¹³³ Lae (1997) 2003, s. 151.

¹³⁴ Berg 2007, s. 91–92.

¹³⁵ *Sannhet og forsoning*. Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport 2023, s. 245.

fjernet, dels innskrenket, og marka lå åpen for unge, ivrige og bofaste nydyrkere. Saka samlet den unge nasjonen Norge og ble sett på som en seier for nasjonaløkonomiske rettigheter. Den ble også et slags bekræftelse på oppfatninga om at den samiske «laverestående» kulturen måtte gi tapt for en mer høyverdig kultur – bondekulturen.¹³⁶ Sverige kunne også si seg fornøyd, de hadde tross alt sikret at svenske nomadiserende samer fortsatt hadde rettigheter på norsk jord. For samene derimot, var avtalen katastrofal. Nå ble om lag 75 nordsamiske familier tvangsflyttet sørover i Sverige, til steder der det allerede var andre samiske reindriftsfamilier fra før. Konvensjonen førte også til tap av en kulturell kulturutveksling, handel og samvær mellom bofaste og nomadiserende folkeslag. Enkelte familier, som i en årrekke hadde oppholdt seg på faste steder i forbindelse med flyttinga, forsvant helt fra området. Ett eksempel fra Balsfjord er de tre brødrene Nils, Johan og Per Labba, som i mange år hadde fast tilhold på Malangseidet mellom flyttingene til og fra øyene i Troms. Etter 1923 sluttet de å være her, og få år senere var det etablert flere bureisingsgårder i akkurat det samme området.¹³⁷

---

¹³⁶ Berg 1995, s. 140.

¹³⁷ Intervju med informant oppvokst på bureisingsbruk på Malangseidet, f. 1935, til bygdebok for Balsfjord og Malangen bind III. Intervjuet 6. februar 2024. Manus under publisering.

Kapittel 4: Bureisinga i Balsfjord

Når startet bureisingsbølgen i Balsfjord, hva ble omfanget og hvorfor? I dette kapittelet vil jeg presentere bureisinga i Balsfjord gjennom ulike typer tallmateriale, og deretter forsøke å svare på de tidligere nevnte forskningsspørsmål ved hjelp av tre konkrete analyser.

Mellom 1871 og 1964 var Balsfjord og Malangen to kommuner. Da de ble tvangssammenslått ble navnet Balsfjord kommune, og ny grenseinndeling gjorde at Navaren-Målsnes ble overført fra gamle Malangen til Målselv kommune. Her lå det 20 bureisingsgårder.¹³⁸ I det følgende vil jeg bruke Balsfjord som betegnelsen på kommunen slik den er i dag, men tallmaterialet vil likevel inkludere de 20 gårdene i gamle Malangen, all den tid bureisinga i hovedsak foregikk før kommunesammenslåinga og dermed inngår i all relevant statistikk i oppgavens hovedperiode 1920–1950.

Den bofaste befolkninga i Balsfjord hadde også i generasjonene før bureisinga i hovedsak livnært seg på jordbruk og fiske. Jordbruket var imidlertid lenge ensbetydende med sjølberging, nærmest som ei attåtning til det havet ga. Fiskeri hadde forrang og prioritet hva angikk investeringer i båt og bruk, mens gårdsbruket var kvinnfolkenes domene og fjøsarbeidet ble lite anerkjent. Sulteforing var vanlig om våren.¹³⁹ Sulteforing, som rett og slett betød at dyrene måtte fores med bjørkeris, tang, tare og annen alternativ mat i stedet for høy, var et tegn på at man hadde fylt fjøset med flere dyr enn man egentlig hadde fôrproduksjon til.¹⁴⁰ Slik drift ble av fagfolk ansett å være ikke bare en uskikk og dyreplageri, men også et tegn på at fiskerbondebefolkninga ikke tok jordbruket alvorlig nok.¹⁴¹

Overgangen til mer systematisk satsning på jordbruket skjedde fra slutten av 1800-tallet og særlig i forbindelse med første verdenskrig 1914–1918. «Jordbruket og fedriften er nu den helt overveiende av bygdens næringsgrener», skrev bygdebokforfatter Peter A. Larssen i Balsfjord bygdebok fra 1925.¹⁴² Utbruddet av første verdenskrig påvirket fiskeribosetninga til å dyrke mer av egen jord og på den måten øke produksjonen av kjøtt og melk, samtidig som at både lokale og regionale embedsmenn løftet frem viktigheten av å prioritere jordbruket og øke

---

¹³⁸ Hanssen, Nyland og Pedersen 2005, s.163.

¹³⁹ Ytreberg 1955, s. 54.

¹⁴⁰ Tang, tare, fiskeavfall og ris var ellers vanlig som tilleggsfôr, men i vårknipa var dette kanskje det eneste man hadde på enkelte gårder.

¹⁴¹ Hauglid 1991, s. 126.

¹⁴² Larssen 1925, s. 135.

kompetansen. Fra rundt 1860 og frem til 1915 foregikk det også ei endring i eiendomsforholdene fra at bøndene var leilendinger under proprietær Hans A. Moursund, til at de fikk kjøpt ut gårdene og ble selveiere. Dette stimulerte til økt interesse for jorda.¹⁴³

Selv om kunnskapen om jordbruk, dyrehold og foring økte, viser arkivmateriale at sulteforing fortsatt var et problem i mellomkrigsårene i Balsfjord. I en rapport fra herredsagronomen i Balsfjord datert 10. desember 1926, heter det at ei fjøsbefaring i noen av bygdene avslørte at fôrbeholdningene «gjennomgående var knappe og for enkelte strøk rent uforsvarlig i forhold til besetningen som skulle innsettes».¹⁴⁴ Det verste var kanskje likevel at herredsagronomen flere steder ble nektet adgang til fjøset. Han konkluderte med at det måtte vurderes polititillatelse for å komme seg inn i fjøsene neste vår. Herredsagronomen avrundet likevel slik: «Interessen for jordbruket må sies at være meget god på de fleste plasser i bygdene.»

Tallmateriale fra jordbrukstellinga for 1907 viser at Balsfjord allerede nå pekte seg ut som en massiv jordbrukskommune. Antall storfe (kyr, okser, kviger) totalt i Tromsø amt var 38 496, av dette har Balsfjord (inkludert Malangen) en andel på 3643 dyr. Det utgjorde ca. 9,5 prosent av totalen og var det høyeste dyretallet i fylket. Neste på lista var Tromsøysund med 3047 dyr.¹⁴⁵ I samme statistikk hadde Balsfjord til sammen 452 hester, som utgjorde nesten ni prosent av alle hestene i fylket. Den første landbruksforeninga i Troms ble stiftet i 1892, nettopp i Balsfjord.¹⁴⁶

I folketellinga for 1920 kom næringstilhørighet frem, de registrerte bøndene var likevel voksne og materialet forteller derfor lite om den kommende generasjonen som sto på vent for å trå ut i yrkeslivet. Hovedregelen for ugifte ungdommer var likevel at de jobbet hjemme på gården hos foreldrene, eventuelt med fiskeri/ishavsfangst som binæring. Balsfjord hadde ved inngangen til bureisertida ingen større industrirelaterte arbeidsplasser, men i 1925 åpnet Balsfjord ysteri på Storsteinnes det første mottaket for melk. Meieriet servet kun de indre deler av Balsfjorden og Malangsfjorden de første årene. De ytre delene av Balsfjord, samt store deler av Malangen, leverte melka til Tromsøysund og/eller Olsborg meieri i Målselv. Statistikken på melkeleveransen til Balsfjord ysteri gir derfor ikke en riktig mengde melk

---

¹⁴³ Hauglid 1981, s. 281.

¹⁴⁴ Arkiv Troms, Balsfjord formannskap boks 34D, mappe 2, ingen j.nr. Brev fra herredsagronom G. Nordheim datert 10.12.1926.

¹⁴⁵ Jordbrukstelling 1907 s. 111.

¹⁴⁶ Ytreberg 1955, s. 89.

produsert i kommunen, men kan likevel vise noe av den formidable økningen i produksjonen utover 1930-tallet. Første året (1925) ble det levert nesten 729 000 liter kumelk og 85 700 liter geitmelk, totalt ca. 815 000 liter melk. I 1939, som var et toppår for leveranse før krigsutbruddet, ble det levert nesten 1,5 millioner liter kumelk og 175 500 liter geitmelk, totalt over 1,65 millioner liter melk. Ei økning på over 100 prosent.¹⁴⁷ Tallene peker på ei eksplosiv vekst i jordbruket, og svaret på en del av den økte produksjonen lå trolig i bureisinga.

4.1. Nøkkeltall og omfang

Reinbeitekonvensjonen trådte i kraft 1. januar 1923, og samme år kom første bureisingssøknad til jordstyret i Balsfjord. Det var Hans Pedersen som søkte om bureising på en parsell av gården Høiseth, midt i Tamokdalen. Parsellen var på 300 dekar, kun ett dekar var oppdyrket, men potensialet dyrket mark var 85 dekar. Søknaden er datert 4. august 1923, og ble behandlet i Balsfjord jordstyre i desember 1923. Der ble søknaden omtalt slik:

Enstem. innstilling:

Da Hans Pedersen Høiseth som kolonist viser stor interesse for Jordbruk og bosetter sig i den avsides Tamokdal hvor kolonisasjonsvei nu føres forbi, anbefales det på det beste at der tilståes i bidrag kr. 5000,-.¹⁴⁸

Jordstyret sendte sin anbefaling videre til Troms landbruksselskap, og leder/sekretær Reidar Sollie var enig i styrets innstilling. Han godkjente søknaden 17. mars 1924. Dermed var det første bureisingsbruket i kommunen et faktum.¹⁴⁹ Samme år ble hus og fjøs ført opp på eiendommen. Buskapen økte fra ei ku og hest til åtte kyr og ungdyr, hest, tre sauer, ei geit og seks høner.¹⁵⁰

I de ti årene mellom 1922–1931 behandlet jordstyret 129 søknader om bureising, altså ca. 13 per år. I løpet av de neste åtte årene fra og med 1932 til og med 1939 eksploderte antall søknader til 212, i gjennomsnitt over 26 søknader i året.¹⁵¹ På de 17 årene fra oppstarten i

---

¹⁴⁷ Tallene er hentet fra Skogmo 1975, vedlegg 4 Melkemengde og priser. Fra 1939 er også deler av Malangen med.

¹⁴⁸ Arkiv Troms, Balsfjord jordstyreprotokoll 1924–1941, sideoppslag 12.

¹⁴⁹ RA/S-1238/D/Da/L0140. Bureising. Troms fylke (Balsfjord boks 1, 1922–1931). J.nr. i 1-dep. 2455/1924. Det er en annen søknad før dette, fra 1922, men hoveddelen av bruket lå i Målselv og ble behandlet av jordstyret der. Den ene gården er likevel tatt med i tallmaterialet all den tid den også var innom Balsfjord jordstyre.

¹⁵⁰ Hanssen, Pedersen, Nyland 2005, s. 97. Gården ble nedlagt på 1960-tallet.

¹⁵¹ Basert på gjennomgang av saker i RA/S-1238/D/Da, Bureising i Troms fylke, Balsfjord, boks 1–5.

1922 og frem til 1939 var det 341 enkeltsøknader om bureising i Balsfjord. Mellom 1939 og 1950 gikk tallet ned til 67 søknader, mens det i perioden 1950–1962 ble registrert 53 søknader.

I nevnte bygd Tamokdalen ble det etter den første søknaden i 1923, innvilget totalt 18 bureisersøknader de kommende tiårene. Alle brukene var utgått av statens eiendom (g.nr. 43, br.nr. 1), eller fra bruk som fra før var gått ut av statens eiendom. Tamokdalen var likevel fra tidligere – og fortsatt etter 1923 – et bruksområde for reindriftssamene. Da de første nyrydderne bosatte seg her på midten av 1800-tallet, kom de i konflikt med samenes bruk av dalen som flyttvei og boplass. Konfliktene eskalerte raskt og endte med at en same ble drept i 1873.¹⁵²

For å få så nøyaktige tall som mulig på antall bureisergårder fordelt på kommunens ulike bygder, har jeg brukt boka *Bureising i Balsfjord og Malangen* (2005). Her blir samtlige gårder presentert bygdevis, med årstall for innvilget bureising og navn på gårdene. Sammenstillingen fra min gjennomgang av boka viser at det ble godkjent 475 bureisingsgårder i Balsfjord, hvorav 18 ikke ble bebygde av ulike årsaker. Hos Olav Randen er tallet 463.¹⁵³ Som forklaring på avvikene kan det Randen selv sier om tallgrunnet vektlegges (Randen 2002 s. 333), nemlig at det for ulike tidsrom er brukt ulike kilder. Årsaken er at det ikke har vært telling av gårdene på samme måte gjennom hele perioden. Randen har heller ikke med bureisingsgårder etter ca. 1960, mens det i Balsfjord ble innvilget minst fem bureisingssøknader mellom 1960 og 1975. Gjennomgangen av bureisersøknadene i Riksarkivet viser 461 søknader frem til og med 1962. Dette kan med andre ord stemme mer med Randens 463, men ingen av disse tallene viser innvilgede søknader som *ikke* ble realisert.

457 nye gårder i årene 1923–1975 betyr i gjennomsnitt nærmere ni nye gårdsbruk per år.

For den videre analyse av bureisingas omfang, samt for å sammenstille de største bureisergrendene med de samiske reinbeite- og trekkveiområdene, har jeg laget følgende tabell:¹⁵⁴

---

¹⁵² Hauglid 1981, s. 414.

¹⁵³ Randen 2002, s. 338.

¹⁵⁴ Tabellen følger gjennomgangen bygdevis i boka Hanssen, Nyland og Pedersen 2005.

Tabell 1: Bygdevis oversikt over innvilgede/bebygde og ikke bebygde bureisingsbruk i Balsfjord.

Sted	Ant. innvilget	Ikke bebygd	Sum bebygd
Stornes-Lavangsdalen	23		23
Laksvatn-Nordkjosbotn	12	4	8
Lakselvdalen	11		11
Jernberg-Øvergård/Kila	43		43
Nordkjosbotn-Tømmerelv	16	1	15
Sørkjøs-Hølen-Strupen	35	2	33
Sagelvvatn-Heia	24	2	22
Takvatn-Fjellfroskvatn	30		30
Tamokdalen	19	1	18
Storsteinnes-Skjæret	5	1	4
Josefvatn	26		26
Tennes-Middagsbukta	20		20
Malangseidet-Sletta	31		31
Ansnes-Skutvik	21	2	19
Fjellbygda og Ny Jord	42	1	41
Fjellskardalen-Nordbyvatn	15	1	14
Skutvik-Nordfjord	22	1	21
Nordfjord-Furudal-Navaren	60	2	58
Navaren	20		20
SUM	475	18	457

I tabellen er ni områder/bygder markert i rødt. Disse områdene er særlig interessante å se på i sammenheng med reindriftsnæringas bruksområder frem til 1923. Som det vil komme frem av den geografiske analysen i del 5.2, samt på kart i 5.2.1., er disse spesifikke områdene ikke bare trekkveier, men også hvileplasser, melke- og merkesteder, boplasser og generelle bruksområder for reindriftssamene. Disse stedene ville dermed ha vært særlige konfliktområder i Balsfjord idet bureisinga og koloniseringa skjøt fart, dersom ikke kartet

hadde blitt endret som følge av reinbeitekonvensjonen. For å vise noen av stedsnavnene i tabellen gjengitt i kart, har jeg laget følgende kartutsnitt for Balsfjord og Malangen:

Kart 1: Balsfjord inkl. gamle Malangen kommune, stedsnavn.

Hva utgjør antall gårdsbruk i antall personer? Ifølge gjennomgangen i boka *Bureising i Balsfjord og Malangen*, hvor det også er nevnt dersom bureiseren er ugift, var det 11 som var ugifte (alle menn) på tidspunktet for godkjenning av bureisinga. Fire av disse godkjente bureisergårdene ble aldri realisert, noe som peker på hvor avhengig man var av minimum to personers arbeidskraft.

Dermed kan vi si at det på 446 gårdsbruk (totalt 457 minus 11) var minimum to personer, mann og kvinne, noe som utgjør 892 personer (446 par). Dersom hvert par fikk to oppvoksende etterkommere som også hjalp til på gården, noe som er et forsiktig estimat, kan man anta at de 446 bureisergårdene drevet av et ektepar, til sammen ga livberging og periodevis sysselsetting til nærmere 1800 personer mellom 1920 og 1975, bare i Balsfjord. Nå

vil jo det totale antallet bureisere variere gjennom årene, og folketallet likeså. Oppsettinga av tallene viser likevel at bureisinga hadde en betydelig innvirkning for at innbyggerne i kommunen(e) hadde mulighet til å forbli bofaste, og ikke måtte flytte for å finne arbeid i industri/service. Vi kan også anta at bureisinga stimulerte økt tjenesteyting innenfor andre sektorer, som foredling (meieri), transport (melkebåter, lastebiler, frakt av materiale og varer), byggearbeid av ulike slag, rådgivning og handel.

Som nevnt var det noe ulik fremgangsmåte på bureisinga i Balsfjord og Malangen. I 1929 kjøpte Ny Jord opp drøye 8000 dekar jord i et høyereleggende fjellmark- og skogsområde i Malangen (Fjellbygda), og fra feltet ble det over tid bebyggt 27 gårder/parseller. I 1935 kjøpte Troms landbruksselskap opp ca. 2000 dekar jord i Fjellskardalen (Malangen), som følge av grensetvist m.v. ble de første gårdene ikke satt i gang her før i 1956. Det totale antall bureisergårder i Malangen ble 173.

I Balsfjord foregikk bureisinga utelukkende ved fradeling av eksisterende bruk, med unntak av statens eiendom 43/1. Fra denne ble det utparsellert ca. 30–35 bruk. Eiendommen innebefattet hele Tamokdalen og store deler av Takvatn/Fjellfroskvatn, samt deler av Sagelvvatn. Det er verdt å dvele litt ved 43/1. Det var i 1868 at staten begynte å se på mulighetene for å kjøpe opp et større område i indre Balsfjord. De relativt få som allerede hadde bosatt seg her som gårdbrukere, ble tilbudt penger mot at de la ned drifta og flyttet. Argumentet for å kjøpe opp området var at staten ønsket å forhindre de økende konfliktene mellom bøndene og reindriftssamene. Anders Ole Hauglid viser hvordan jordbrukerne med myndighetenes velsignelse fikk bosette seg i mer og mer marginale områder, parallelt med at reinflokkene i området ble større som følge av grensejusteringer.¹⁵⁵ Det var godseier Hans Andreas Moursund som eide området, og han gikk i dialog med staten om oppkjøp. Ifølge pristilbudet fra Moursund bekreftes det at staten ønsket å kjøpe området «til Afbenyttelse for svenske Lapper med deres Renhjord».¹⁵⁶ Dette peker mot en mildere holdning til reindrifta fra statens side enn den som viste seg senere. Området inneholdt også mye stor furuskog og dermed godt tømmer. I alle tilfeller ble det ingen enighet mellom staten og Moursund, først i 1892 ble kjøpet en realitet – 12 år etter Moursunds død. Ifølge Hauglid var det nå den

---

¹⁵⁵ Hauglid 1991, s. 409.

¹⁵⁶ Ibid., s. 284.

verdifulle skogen som ble lagt til grunn for at staten ville kjøpe.¹⁵⁷ Det kan tyde på at myndighetenes holdninger til reindriftsnomadismen var i ferd med å endre seg til det negative. I alle tilfeller er det et paradoks å tenke på at området staten ville sikre til reindrifta i 1868, drøye femti år senere ble utparsellert til over tretti bureisingsbruk.

Som nevnt i del 2.5. om veibygging knyttet til bureisinga, fikk dette også effekt i Balsfjord. Ny Jord-selskapet bygde selv vei til feltene i Malangen slik at nybyggerne skulle komme til med materiell og utstyr, og ikke minst kunne levere melk og kjøtt. Det totale antall kilometer vei som ble bygget som direkte følge av nydyrking er ikke undersøkt. Men i formannskapsarkivene er flere veistrekninger kalt kolonisasjonsvei, blant annet i Tamokdalen, Lakselvdalen – Seljelvnes, Mestervik – Malangseidet, Friberg og Nordbyvatn. Der bureiserne bosatte seg, ble det ikke bare vei, men også økt befolkningstetthet. Det igjen medførte mer liv på bygdene, med lag og foreninger, sosialt samvær og økt barnetall. Spesielt for Malangens del førte bureisinga med seg økt tilflytting fra andre kommuner. Minst elleve av gårdene i Kjølstad-feltet, en del av Ny Jord, var bebodd helt eller delvis av innflyttere fra Målselv, og på de andre brukene kom det tilflyttere fra en rekke andre kommuner i Troms.¹⁵⁸

4.1.1. Bureiserlivet

For den første generasjon bureisere ble oppdyrkinga av utmarka mer eller mindre et slitets saga. Den første traktoren i Balsfjord kom riktignok i 1928, men generelt var ikke mekaniske hjelpemidler vanlig før etter krigen.¹⁵⁹ Å grøfte opp tung myrjord eller dyrke på steinete, karrig fjelland er i utgangspunktet ikke enkelt, og spesielt ikke når arbeidsverktøyet er spade, øks og spett. Første steg var gjerne å fjerne eventuell skog på teigen som skulle lages til eng, deretter å bryte opp stubber og røtter med handmakt. Stubbebryter var riktignok på markedet fra rundt 1910, men langt fra alle hadde råd til ei slik investering. Var jorda tung myrjord, måtte det graves lange og dype nok grøfter slik at vannet ble ledet vekk og jorda ble dyrkbar. Gravinga foregikk med spade. Videre måtte større stein og berg sprenges og plukkes, og når en kom så langt at det var klart for å pløye, var det ikke en selvfølge å ha tilgang på hest. Ei kvinne i Balsfjord fortalte fra sin barndom på nydyrkingsfeltet Ny Jord, at det kun var én hest på feltet. De fire-fem brukerne som hadde etablert seg, byttet på å bruke hesten. Den samme

---

¹⁵⁷ Ibid., s. 286.

¹⁵⁸ Stensland 1979, gjennomgang av brukene s. 9–14.

¹⁵⁹ Hanssen, Nyland og Pedersen 2005, s. 39.

kvinnu fortalte også at det første de voksne gjorde da de sto på jordteigen de hadde fått kjøpt, var å spa bort det øverste torvlaget på et lite felt. I den skrinne jorda som åpenbarte seg, satte de potet.¹⁶⁰ På en annen gård hadde de i mange år ikke råd til hest, men bureiseren visste råd. Han tok av en oksekalv og begynte tidlig å trene denne. Oksen ble etter hvert en fin arbeidskamerat, den trakk plogen som hvilken som helst hest. De hadde oksen i nesten ti år. Da de solgte den, gikk pengene til å kjøpe gårdens første hest.¹⁶¹

Parallelt med det tunge arbeidet med jorda, foregikk bygging av gårdens hus. For å holde utgiftene så lave som mulig, var det vanlig å stå for det meste av dette arbeidet selv, og det gjaldt å spare på byggematerialer, støypsand og verktøy. Mange prioriterte å få ferdig fjøset først, slik at man sikret dyrene som jo hadde alt å si for både mat og inntekt. Dermed ble løsninga å innrede en del av ny-fjøset til midlertidig bolig, gjerne stallen dersom man ikke hadde skaffet hest ennå. De fleste kom seg over i egen bolig etter et par-tre år, men i ett tilfelle i Balsfjord bodde et ektepar med flere barn hele 27 år i fjøset. Fire av parets seks barn ble født der, og nytt hus sto ikke klart før i 1964. Årsaken var problemer med å få lånefinansieringen på plass.¹⁶²

4.1.2. Gammebebyggelse

Gammer; fjøs- eller boligkonstruksjoner bygd i stor grad av stedlige materialer, var ifølge professor i kunsthistorie, Ingebjørg Hage, i bruk til 1930-årene i landsdelen.¹⁶³

Bygdebokforfatter Anders Ole Hauglid skrev i *Balsfjorden og Malangens historie bind II* at det så sent som i 1920-årene hendte at en og annen nybygger i Balsfjord benyttet seg av gamlebebyggelse til fjøsbolig. Ellers var gammer til bolig og fjøs et fenomen som særlig hadde vært knyttet til den samiske befolkninga: «De samiske gammene forsvant etter hvert og dermed ble et ytre kjennetegn på kulturen til den opprinnelige befolkningen i fjorden borte.»¹⁶⁴

Gjennomgang av bureisingsmaterialet i Riksarkivet viser imidlertid at bruken av gammer slett ikke var forsvunnet i Balsfjord. Blant de 461 søknadene om bureising funnet i Riksarkivet for

---

¹⁶⁰ Intervju med informant oppvokst på bureisingsbruk, f. 1927, til bygdebok for Balsfjord og Malangen bind III. Intervjuet 21. november 2022. Manus under publisering.

¹⁶¹ *Årbok Malangen og Balsfjord* 1990, s. 26, samt intervju gjort med informant oppvokst på bureisingsbruk, f. 1927, til bygdebok for Balsfjord og Malangen bind III. Intervjuet 12. januar 2023. Manus under publisering.

¹⁶² Hanssen, Nyland og Pedersen 2005, s. 49–50.

¹⁶³ Hage 1999, s. 88–89.

¹⁶⁴ Hauglid 1991, s. 93.

perioden 1923 til 1962, viser ei grovtelling at totalt ni boliggammer og 47 fjøsgammer ble bygd som midlertidige gårdshus på bureisingsgårdene, i tillegg er det en kombinert fjøs- og boliggamme på ett av brukene. Dette gir totalt 57 gammer bygd på bureisingsbruk. De siste gammene som nevnes i søknadene er fra 1949.

Funnet støttes og utvides av funn beskrevet i boka *Bureising i Balsfjord og Malangen* (2005). Forfatterne har her intervjuet etterkommere på samtlige bruk, og deriblant notert ned opplysninger om gamlebebyggelse. Her viser gjennomgang at det beskrevet hele 65 fjøsgammer og 18 bolig-gammer, totalt 83, og at de siste gammene ble bygd så sent som på slutten av 1950-tallet og var i bruk til rundt 1960. Det er liten grunn til å tvile på at det reelle tallet her er nærmere 83 selv om søknadene i Riksarkivet viser 57. Trolig var det mange av søkerne som ikke opplyste at de hadde gammer på gården, all den tid slik bebyggelse bare var ment som en midlertidig løsning. Dersom vi bruker tallet 83, betyr det at over 18 prosent av de realiserte bureisergårdene hadde gamlebebyggelse i starten av gårdsoppbygginga.¹⁶⁵ Enkelte steder var gammene bygd i hop slik at familien bodde i ene enden og husdyra i den andre. Totalt er det funnet omtalt minst tre slike kombinasjonsgammer.

Gammene var i hovedsak bygd av naturmaterialer som treverk, torv, never og dels stein. De kunne ha vinduer, tregulv og panelte innvendige vegger. Selv om byggene var ment som en provisorisk anordning frem til «ordentlige» hus sto klare, måtte gammene bygges riktig for ikke å falle sammen, og for å være et trygt oppholdssted for folk og dyr. En kvinnelig informant fortalte at da hun og mannen etablerte seg som bureisere så sent som i 1957, var dyrene i gamle de to første årene. Gammen var bygd av en ramme av trestokker (staur) med torv utenpå, trolig med never imellom. Mannen bygde denne «slik han hadde sett heime». Gammen var ifølge kvinna lun og fin inni, og dyrene trivdes.¹⁶⁶

---

¹⁶⁵ Regnet ut fra 457 igangsatte bruk, jmf. viste gjennomgang.

¹⁶⁶ Intervju med informant både oppvokst og etablert på bureisingsbruk, f. 1933. Intervjuet 23. januar 2023, til bygdebok for Balsfjord og Malangen bind III. Manus under publisering.

Bildet over viser en gamle bygd på bureisergården Nyborg ved Skutvikvatnet i Malangen. Bureising ble godkjent i 1930, og gammen trolig bygget da. Familien bodde her i alle fall til 1932, og deres første barn ble født i gammen. I den todelte gammen var det også plass til ei kvige, ei geit, en sau og et føll. Gammen var kledd med panel innvendig, og beskrevet som lys og trivelig. Bildet er utlånt av Grethe Mathisen.¹⁶⁷

Hvor kom kunnskapen om gamlebygging fra? Ingebjørg Hage skriver i sin doktorgradsavhandling *Som fugl fønix av asken?* (1999) at huskonstruksjon bestående av stein, tre og torv har vært i bruk i mange land og over flere hundreår, uten at disse ble betegnet som gammer. Annen betegnelse har for eksempel vært torvhus. Ordet *gamme* er derimot knyttet mer spesifikt til områder som også hadde samisk befolkning, og definisjonen er derfor avhengig av både etnisitet og byggemåte.¹⁶⁸ Hage viser for eksempel til at det i enkelte områder ble brukt ordet nordmannsgamme for å skille den fra samiske gammer. Mine

---

¹⁶⁷ Opplysninger basert på Hanssen, Nyland, Pedersen 2005 s. 144, samt opplysninger fra Grethe Mathisen ved deling av bildet.

¹⁶⁸ Hage 1999, s. 88.

funn viser imidlertid at konstruksjon, bygging og bruk av gammer ikke nødvendigvis kan knyttes spesifikt til én etnisitet. Gammebygging må tvert imot ha vært en kjent og brukt tradisjon i alle etniske grupper, men har muligens holdt seg lenger i samisk tradisjon. Det er kanskje nærliggende å tenke at kunnskapen om bygging av gammer gikk i arv innad i samiske familier, men i arbeidet med oppgaven er det vanskelig å se en klar sammenheng mellom gammebyggerne og samisk tilhørighet. Trolig ble kunnskapen om gammebygging tillært fra naboer og andre nybyggere som kunne kunsten, uavhengig av etnisitet. Fjellbygda/Ny Jord er ett av områdene med desidert mest gammebygging i hele kommunen, her ble det bygd minst seks fjøsgammer og like mange boliggammer. Som vist var mange av familiene tilflyttere fra Målselv, og i 1920-tellinga er det oppgitt kun én person med norsk-samisk bakgrunn i kretsen. I et annet område med mye gammebebyggelse, Takvatn, har til gjengjeld 94,5 prosent av de 91 fastboende samisk eller kvensk bakgrunn. I Takvatn-Fjellfrosk-vatn-området ble det bygget og tatt i bruk minst seks fjøsgammer og fem boliggammer.¹⁶⁹

Gammebygginga blant bureiserne ble sågar nevnt i medisinalrapporten for 1934, skrevet av distriktslegen i Balsfjord K. Jullum. Under beskrivelsen av boforhold noterte han at «Endel nybrottsfolk bor i gammer eller i sine bureisingsfjøs. Det er imidlertid bare midlertidig. Boligforholdene [ellers] kan nu gjennomgaaende karakteriseres som gode, og de bedres stadig».¹⁷⁰

4.2. Analyse av årsakene til bureisingas omfang

I det følgende vil jeg ta i bruk de tre forskningsspørsmålene nevnt i innledninga, for å analysere årsaken bak omfanget av bureisinga i Balsfjord.

4.2.1. Topografisk analyse

Hva var de naturgitte forholdene for økt oppdyrking og nydyrking i Balsfjord da bureisinga tok til? For å få tallgrunnlag for analyse av de topografiske forholdene lokalt, har jeg valgt å bruke jordbrukstellingene i 1918, 1929 og 1949. På den måten vil jeg kunne vise utviklinga i dyrkbare arealer i kommunen sammenlignet med Troms og landet fra før bureisinga tar til, og til etter den har hatt sin topp. Som nevnt har Balsfjord mest oppdyrket mark av alle kommunene i Troms i dag. Dagens oppgitte totale areal er ca. 1,5 millioner dekar, av dette er

---

¹⁶⁹ Etnisitet i 1920-tellingene gjennomgått i forbindelse med bygdebok Balsfjord og Malangen bind III, upublisert per 2024.

¹⁷⁰ RA/S-2229/F/Fb/Fbt/L0004, Statistisk sentralbyrå, medisinalberetninger Troms 1932–1934, j.nr. 403/1935.

55 205 dekar dyrket, som utgjør ca. 3,7 prosent.¹⁷¹ Som vist i tabell 2 avviker totalarealet fra i dag med funnene i tellingene, det kan henge sammen med ulike måter å måle på. Dette blir ikke drøftet i det videre materialet.

Kommunens topografi består i hovedsak av to fjorder med omkringliggende bygder der bosetting og dyrkingsjorda befinner seg nært sjøen. Her er imidlertid også mer høytliggende bygder uten naturlig tilgang til sjøen, som Tamokdalen, Fjellbygda, Strupen og Lakselvdalen. Fjordene strekker seg fra innlandet og i nord-vestlig retning mot kysten. Begge fjordbunnene har gode forhold for jordbruk, spesielt indre del av Balsfjorden. I tillegg består kommunen av store innlandsområder rundt flere større ferskvann. Selv om kommunen ligger kystnært domineres klimaet mer av innenlandstemperaturer – kald vinter og varm sommer.

Utfordringa ved å analysere topografi med tall fra jordbruksregistreringene er blant annet at man har hatt ulike måter å kategorisere landarealet på gjennom historien. I tellinga for 1918 og 1929 er kategoriene de samme i tabellene for areal og bruken av disse, mens det i 1949 er satt opp på en annen måte. Jeg har derfor først laget en tabell som viser tallene for 1918 og 1929, deretter ei sammenligning med tall for 1949. Alle tall er oppgitt i dekar.

---

¹⁷¹ Tall hentet fra Nibios arealbarometer 07.04.2024, på <https://arealbarometer.nibio.no/nb/fylker/troms-romsaa-tromssa/kommuner/balsfjord/>

Tabell 2: Arealtyper Balsfjord, Troms og landet, 1918 og 1929.¹⁷²

	Dyrket	%	Natureng	%	Utslått	%	Prod.skog	%	Tot. areal
Balsfjord 1918	4900	3	13450	8	6460	4	17525	11	162140
Troms 1918	81770	3	15228	1	6464	0	253076	10	2644418
Landet 1918		2		1		0		23	30941053
Balsfjord 1929	17410	11	12260	8	7350	5	35480	22	162140
Troms 1929	16437	1	13122	0	9112	0	454800	17	2627402
Landet 1929		3		1		0		24	

Det som er mest interessant i tabell 2, er utviklinga i dyrket jord. I 1918 utgjorde den oppdyrkede jorda i Balsfjord (inkludert Malangen) tre prosent av det totale jordbruksarealet i kommunen. Prosentandelen er den samme som for Troms fylke samlet, og litt over landet på to prosent. I 1929 har dyrket areal i Balsfjord økt til 11 prosent av det totale landarealet, mens prosentdelen for fylket er én prosent. Uansett om det skulle være underrapportering av dyrket jord i Troms i 1929, er det en markant økning i Balsfjord i forhold til både fylket og landet. Det har altså skjedd ei stor økning i antall kvadratkilometer oppdyrket mark allerede nå, bare få år inn i bureisingsperioden, og Balsfjord skiller seg også ut fra landsgjennomsnittet på tre prosent oppdyrket mark av totalarealet.

I 1949 er kategoriene for dyrket jord endret i ordlyd og sammentrekning. Jeg har valgt å fokusere på to tall: Jordbruksareal totalt, og herav dyrket mark.

---

¹⁷² For 1918 er brukt tabell 1 s. 2 og 70. I innledningsdelen på tellinga vises det til at tallene må anses å være dels underrapportert, dels som følge av krigstiden man var inne i. Disse elementene hensyntas ikke i større grad her, hvor det mest av alt skal vises en endring fra 1918 og frem i tid. For 1929 er brukt tabell 1, s. 2 og 74. For 1946 er brukt tabell 2 s. 44, 108–109 og 112.

Tabell 3: Totalt dyrket areal i Balsfjord m.fl. kommuner, samt Troms, Nordland og landet, 1949.

	Dyrket tot	Jordar. tot	%
Malangen 1949	10026	12991	77
Balsfjord 1949	24193	31569	77
	34219	44560	77
Troms 1949	260402	408008	64
Landet 1949	8123272	10455630	78
Nordland 1949	487161	752685	65
Målselv 1949	20765	30059	69
Lenvik 1949	22666	33747	67
Tromsøysund 1949	16766	28464	59

Nå viser det seg at dyrket mark har økt til 34 219 dekar i Balsfjord (inkludert Malangen), fra 17 410 dekar i 1929. Det betyr ei økning på hele 96 prosent i løpet av 20 år. Det som også kommer markant frem, er at prosentandelen dyrket areal av totalt jordbruksareal er betydelig større i Balsfjord (77 prosent) enn i Troms (64), og ligger nå jevnt med landet (78). For å få frem betydninga av Balsfjord som jordbrukskommune i Troms, har jeg tatt med tre andre kommuner i fylket som også hadde store jordbruksarealer. I tillegg er Målselv og Lenvik registrert som store bureisingskommuner. Som tabellen viser, er likevel ingen av disse kommunene i nærheten av å ha så mye oppdyrket jord som Balsfjord. Det er også interessant å merke seg at Nordland, som i 1949 hadde betydelig bureising med blant annet en rekke bureisingsfelt, har marginalt mer oppdyrket jord enn Troms (65 prosent i Nordland, 64 i Troms).

I 1955 ble det publisert tall for Troms som viste jorddyrkinga i perioden 1921–1930. Totalt i Troms ble det i perioden nydyrket drøye 49 000 dekar jord, av dette var ca. 7750 bare i Balsfjord. Det utgjør om lag 16 prosent av den totale nydyrkede jorda i fylket, og er suverent mest av alle kommunene. Neste på lista er Trondenes kommune med 3800 dekar nydyrket jord.¹⁷³ I 1969, da bureising som sådan var et mer eller mindre avsluttet kapittel, hadde nydyrkinga ført til at det totale jordbruksarealet i Balsfjord alene utgjorde ca. 17 prosent av

¹⁷³ Ytreberg 1955, s. 239.

Troms fylkes totale jordbruksareal.¹⁷⁴ Jeg mener ut fra dette å kunne slå fast at den nydyrking som bureisinga førte med seg, har hatt betydelig innvirkning på landskap og naturforhold i Balsfjord.

4.2.2. Demografisk analyse

Målet med den demografiske analysen er å avdekke om sammensetninga i befolkninga kan ha påvirket antallet bureisere. Var det for eksempel store ungdomskull bosatt i kommunen i perioden bureisinga tok til? I så fall ville disse ha behov for et levebrød i ei tid da det var mangel på arbeid i andre næringer. Det er også interessant å se på befolkningas tilknytning til de ulike næringer, selv om bureising ikke spesifikt er nevnt i tellingene. En næringsoversikt vil gi en pekepinn på hvor hoveddelen av de yrkesaktive hadde sin sysselsetting og inntekt fra.

Tallgrunlaget jeg bruker til analysen, er folketellingene for 1920, 1946 og 1950.¹⁷⁵

Tellingene er valgt ut fra at jeg da vil ha et startpunkt omtrent akkurat idet bureisinga tok til, samt to punkter underveis for å se utviklinga. I 1950 var bureiser-aktiviteten på vei ned i forhold til i mellomkrigsårene, likevel var ei ny satsing på større driftsenheter og økt produksjon i landbruket i gang. Det vil være interessant å se om dette gir utslag i tellingene.

Den demografiske analysen brytes ned til to elementer:

A. Befolkningens sammensetning i ulike aldersgrupper, sammenlignet med landet og Troms.

B. Befolkningens sammensetning etter livsøkonomi, sammenlignet med landet og Troms.

A. Befolkningens sammensetning i ulike aldersgrupper, sammenlignet med landet og Troms.¹⁷⁶

---

¹⁷⁴ Skogmo 1975, s. 83.

¹⁷⁵ Alle tellingene og de ulike tabellene er hentet fra Statistisk sentralbyrå på <https://www.ssb.no/historisk-statistikk/folketellinger>

¹⁷⁶ I denne delen av analysen har jeg hentet tall fra følgende tabeller: 1920: Tredje hefte. Folkemengden fordelt etter kjønn, alder og ekteskapeleg stilling, tabell 3, s. 8–9 og 86–87. 1946: Tredje hefte. Folkemengden etter kjønn, alder og ekteskapeleg stilling, etter levevei og etter fødested i de enkelte herreder og byer, tabell 1, s. 2–3 og 60–63. 1950: Annet hefte: Folkemengden etter kjønn, alder og ekteskapeleg stilling, tabell 1, s. 2–3 og 60–61.

Tabell 4: Befolkningen i aldersgrupper i landet, Balsfjord og Troms. Tall oppgitt i prosent av total folkemengde.

Folkemengde	u. 15 år	15-19 år	20-39 år	40-59 år	Bef. Totalt antall
1920 landet	32	10	29	18	2649775
1920 Balsfjord	37	11	27	17	5467
1920 Troms	37	11	27	17	77050
1946 landet	23	7	33	24	3156950
1946 Balsfjord	31	9	30	20	7419
1946 Troms	28	9	32	21	113722
1950 landet	24	6	31	25	3278546
1950 Balsfjord	31	9	28	21	7482
1950 Troms	29	7	30	21	117498

Som tabellen viser, er det ikke nødvendigvis slik at befolknings sammensetninga i Balsfjord avviker i særlig grad fra hverken landet eller Troms gjennom årene. Ved inngangen til bureiserperioden, 1920, ser vi at både årskullene 15–19 og 20–39 følger omtrent samme prosentvise fordeling som landet og Troms, med en marginalt *lavere* andel innbyggere i alderen 20–39 i forhold til landet (27 prosent i Balsfjord mot 29 prosent i landet). Hypotesen om at Balsfjord hadde en forholdsvis høyere andel befolkning i etableringsklar fase ved inngangen til 1920-tallet, stemmer altså ikke.

Heller ikke i 1946 ser hypotesen ut til å stemme for kullet 20–39, som nå utgjør 30 prosent av den totale befolkninga i Balsfjord mot 33 prosent av totalbefolkninga i landet. Dette kullet er også lavere enn gjennomsnittet for Troms på 32 prosent. Nå er imidlertid kullet 15–19 år noe forhøyet i forhold til landet, med ni prosent mot landets syv. Sammenlignet med Troms er det like stort. Man kan derfor antyde at det sto et relativt stort kull ungdommer klar for arbeidslivet i Balsfjord i 1946, og noen av disse kan ha funnet sitt levebrød i bureisinga selv om denne nå var på tilbaketur.

I 1950 er 15–19-kullet fortsatt relativt stort i Balsfjord (ni prosent mot seks på landsbasis og syv i Troms), mens gruppa 20–39 år ligger under både landsgjennomsnittet og gjennomsnittet for Troms. Det kan ellers være verdt å notere seg at aldersgruppen under 15 år jevnt over ligger høyere i Balsfjord gjennom alle tellingene, sammenlignet med både landet og Troms.

B. Befolkningens sammensetning etter livsberov, sammenlignet med landet og Troms.¹⁷⁷

Tabell 5: Yrkesaktive i landet, Balsfjord og Troms etter tre yrkeskategorier. Tall oppgitt i prosent av total folkemengde over 15 år.

	Totalt innb. over 15 år	Jordbruk skogbruk	Fiske og fangst	Industri handverk
1920 landet	1799878	19	3	17
1920 Balsfjord	3466	33	16	3
1920 Troms	48758	23	20	7
1946 landet	3156950	25	6	31
1946 Balsfjord	5132	32	7	8
1946 Troms	82119	15	13	8
1950 landet	2478882	11	3	19
1950 Balsfjord	5178	28	9	8
1950 Troms	71417	16	14	11

I denne analysen er det betydelig større utslag av ulikheter mellom Balsfjord, landet og Troms. Før en leser tallene er det viktig å ha med seg at det er noen ulikheter mellom yrkeskategoriene i de tre tellingene. I 1920-tellinga er det for eksempel hele åtte kategorier for landbruksrelaterte yrker, disse er slått sammen i min tabell.¹⁷⁸ Generelt er kategorier slått sammen der det er fornuftig.

Jordbruk og skogbruk:

I 1920 var 19 prosent av landets befolkning over 15 år knyttet til jordbruk og skogbruk, mot hele 33 prosent i Balsfjord. Balsfjord ligger også langt over Troms, med 23 prosent.

¹⁷⁷ I denne analysen har jeg brukt følgende materiale: 1920: Ellefte hefte. *Folkemengden fordelt etter livsstilling*, tabell 2, s. 70 og tabell 3, s. 180–181. 1946: Tredje hefte. *Folkemengden etter kjønn, alder og ekteskapelig stilling, etter levevei og etter fødested i de enkelte herreder og byer*, tabell 3, s. 146, 150–151 og 266–269. 1950: Hefte 3. *Folkemengde etter hovedyrke i de enkelte kommuner og fylker*, tabell 2, s. 38–41 og 90–91. Jeg har altså ikke lagt egen analyse av 1920-tellinga til grunn, men bruker tallene i SSBs statistikk.

¹⁷⁸ Kategoriene i landbruket i 1920-tellinga er gårdbrukere, andre selvstendige ved landbruk, gartneri, skogbruk, funksjonærer, hj.værende barn i jordbruk og fedrift, husmenn, tjenere ved jordbruk, andre arb. ved jordbruk, skogsarbeidere.

Prosentvis andel sysselsatte i jordbruk og skogbruk ligger høyest i Balsfjord i alle de tre tellingene, med størst utslag i 1950. Da har 28 prosent av den voksne befolkninga i Balsfjord fortsatt sitt virke innen jordbruk og skogbruk, mot 11 i landet og 16 i Troms.

Men selv om Balsfjords andel av sysselsatte i landbruket holder seg høyt i forhold til både nasjonalt og regionalt nivå, kan vi lese tallene som at det er en jevn nedgang internt i antall sysselsatte i landbruket. I 1946, idet bureisingshyppigheten er på vei ned, utgjør andel tilsatte i jordbruk og skogbruk i Balsfjord fortsatt omtrent det samme som 1920, 32 prosent. Altså ikke ei økning fra inngangen til bureisingsperioden. I 1950 har andelen gått ned til 28 prosent, fra 33 i 1920. Nedgangen er kanskje ikke så stor, og det må tas høyde for feil i innsamlet materiale. Likevel viser tallene tilsynelatende at det til tross for ei massiv økning i antall gårdsbruk, gikk ikke andelen sysselsatte i landbruket opp i bureiserperioden, den gikk tvert imot litt ned.

Her vil jeg likevel innvende en vesentlig faktor som kan gi store utslag i tellingene, nemlig kategoriene «husmødre» og «hjemmeværende døtre». I samtlige av tellingene var husmødrene og de hjemmeværende døtrene ikke regnet med under de nevnte yrkeskategoriene – de var kategorier for seg selv eller regnet som personer uten yrke. Det betyr i praksis at alle kvinnene som ble registrert som husmødre eller hjemmeværende døtre rundt omkring på gårdene i Balsfjord (og i alle de andre kommunene), ikke er regnet med i kategoriene for jordbruksrelaterte yrker. Det gjør at tallene blir uriktige all den tid husmødrene og døtrene var minst like viktige på en gård som han som ble registrert som gårdbruker i tellinga. Som vist, i mange tilfeller egentlig viktigere, all den tid mannen ofte hadde lønnsarbeid utenfor gårdsbruket.

Som eksempel på dette viser jeg til 1920-tellinga, der det totalt i Balsfjord var 852 husmødre og 339 hjemmearbeidende døtre. Legger vi disse tallene til i kategorien jordbruk/skogbruk, blir det totale antallet tilknyttet denne næringa 2329 personer, noe som utgjør hele 67 prosent. Så må en selvsagt ta høyde for at ikke alle husmødrene og hjemmeværende døtre var knyttet til landbruket, likevel er det en viktig faktor å ha i mente. Utskillelsen av husmødrene og hjemmeværende døtre (som også som hovedregel var sysselsatt i fjøsarbeid og annet arbeid på gården), gjør at antall sysselsatte i næringa blir kunstig lav.

Fiske og fangst/ industri:

Det ville vært interessant dersom kategorien fiske og fangst hadde vært delt opp slik at selfangst/ishavsfangst vistes, men slik er det altså ikke. Tallene sier ingenting spesifikt om næringsvirksomhet knyttet konkret til ishavsfangst. Generelt kan en si kort om tallene for fiskeri og fangst at andelen har holdt seg høyere i Balsfjord enn i landet, men noe under Troms. Gjennom de tre tiårene 1920–1950 gikk andelen sysselsatt innen fiske og fangst i Balsfjord ned fra 16 prosent i 1920, til ni prosent i 1950. Dette kan indikere ei dreining bort fra fiskeriene og mot landbruket.

Industri og handverk har hatt tilsvarende lav andel sysselsatte i Balsfjord, kun tre prosent i 1920 og åtte i 1950. Industrietableringer utover Balsfjord meieri kom ikke til kommunen før tiår etter bureisinga var over.

Oversikten gir ikke nødvendigvis svaret på *hvorfor* bureisinga fikk fotfeste i Balsfjord, men den viser at tilhørigheta til landbruket som yrkeskategori har holdt seg meget sterk gjennom alle tellingene. Jordbruk og skogbruk har vært den dominerende yrkeskategorien gjennom disse tre tiårene i Balsfjord, og næringa viser også ei økning i etterkrigsårene til tross for nedgang i bureising og økende politisk trykk for å få bort småbrukerne.

Ingen av kategoriene i noen av tellingene filtrerer nybyggere/bureisere innad i jordbruket.

4.2.3. Tilleggsnæring som premiss for bureising

I 1938 hadde kun 20 prosent av bureiserne på landsbasis gården som eneyrke, for resten var gårdsdrifta en større eller mindre del av et kombinert arbeidsliv.¹⁷⁹ I det følgende vil jeg drøfte tilleggsnæringer for bureiserne i Balsfjord som premiss for utviklinga av antall gårder.

Fra midten av 1800-tallet utviklet Tromsø seg til å bli den største ishavsbyen i nord. Byen ble base for polare ekspedisjoner innen fangst, forskning og turisme, og det ble utviklet systemer for mottak og salg av fangst og utrusting av nye skip. Balsfjorden ligger i leia mot Tromsø og fjordbygdene ble en naturlig rekrutteringsarena for båtmannskap og ishavsskipper. Allerede

---

¹⁷⁹ Randen 2002, s. 309.

fra 1860 var det ei storstilt rekruttering av særlig skyttere fra Balsfjord, og fangstfolk herfra var ettertraktet som sjømenn og jegere.¹⁸⁰

Det har vist seg vanskelig å fastslå nøyaktig hvor mange som hadde ishavsfangst som hoved- eller binæring gjennom hele oppgavens periode. Årsaken er at slik statistikk knapt ble ført i starten, som vist var fiske og fangst en samlekategori i Statistisk sentralbyrås tellinger.¹⁸¹ Fra 1924 kan deltagelsen av antall fartøyer finnes, men mannskapenes geografiske tilhørighet er ikke med. Det blir dermed misvisende å se på antall fartøyer for eksempel fra Balsfjord, fordi majoriteten av mannskapene ble rekruttert til skuter hjemmehørende i Tromsø/Tromsøysund.¹⁸²

Gjennomgang av folketellinga 1920 på personkort-nivå gir imidlertid en pekepinn. Analyse av denne viser at 148 av 1759 yrkesaktive personer i Balsfjord (inkl. Malangen) oppga ishavsfangst som hovednæring (husmødre ikke medregnet som yrke). Det gir en prosentandel på 8,5, da er ikke de med ishavsfart som binæring tatt med. Runder vi oppover og beregner omtrentlig omfang av disse, vil vi kunne anta at minst 10 prosent av alle yrkesaktive i Balsfjord levde helt eller delvis av ishavsfangst.¹⁸³ Prosentandelen viser jo likevel ikke hvor mange av disse som senere ble bureisere, men man kan anta at ishavsnæringa var ei viktig tilleggsnæring for småbrukerne. I boka *Bureising i Balsfjord og Malangen* fra 2005 har forfatterne nevnt ishavsnæring som inntektskilde for 29 av de 457 bureisermennene, det utgjør 6,4 prosent. Tallet gjelder for hele perioden (1924–1975).

I mellomkrigsårene gikk sysselsettinga innenfor fiskeri og ishavsfangst i Tromsø kraftig opp som følge av arbeidsledighet i andre næringer. I 1930 var det 294 personer som deltok i ishavsfangst fra Tromsø, og trolig var over 200 av disse fra landområdene rundt byen, deriblant Balsfjord.¹⁸⁴ Fiskeritellinga i 1948 gir endelig et godt inntrykk av hvor mange som deltok i ishavsrelatert næring lokalt. Tellinga viser ulike typer fiskerier og hvor mange som

---

¹⁸⁰ Sørensen 1979, s. 13.

¹⁸¹ For oppgaven har jeg vært i kontakt med Norsk Polarinstittutt, Ishavsmuseet Aarvak og Polarmuseet. Ingen av dem har statistikker over antall sysselsatte i ishavsnæringa i oppgavens periode.

¹⁸² Christensen og Pedersen (red.) 1995, s. 276.

¹⁸³ Analyse av folketelling 1920 for Balsfjord og Malangen er gjort i forbindelse med bygdebok for Balsfjord og Malangen bind III (upublisert per 2024).

¹⁸⁴ Christensen og Pedersen (red.) 1995, s. 278.

deltok, inkludert ishavsfangst.¹⁸⁵ Her troner Balsfjord (inkludert Malangen) øverst i Troms med 136 ishavsfarere, hvorav 107 har yrket som hovednæring og 12 som binæring. Gratangen er nest største ishavskommune med 62 ishavsfarere.

I kartlegginga er ikke fiskeri og arbeid i gruvene tatt med, men disse må også anses som viktige attåttnæringer for bureiserne. Igjen er det vanskelig å finne eksakte tall, men det er verdt å merke seg noen detaljer. Dersom en ser på antall merkepliktige farkoster for en gitt periode, kan det gi en pekepinn på aktiviteten i fiskeri og fangst. Ikke alle fiskefartøylene (sjarkene) gikk i fangst på ishavet, men antallet kan likevel si noe om behovet for mannskap. I 1928 var det registrert 44 båter i Balsfjord og 37 i Malangen, til sammen 81. Av de 81 båtene var det 15 som også gikk i ishavsfart (10 i Balsfjord, 5 i Malangen). I 1948, tjue år senere, var det 51 båter i Balsfjord og i Malangen hele 65, til sammen 116. Av disse var det kun to som også gikk i ishavsfart (én i hver av kommunene).¹⁸⁶ Antallet båter er altså økende i perioden, noe som indikerer at det var behov for stedlig mannskap som kunne stille i sesongfiskeriene. Sesongbasert fiske var praktisk å kombinere med et mindre gårdsbruk. Fiskeriene pågikk i som regel etter jul og fremover vårhalvåret, før våronna og livet på gården startet. I fiskeritellinga for 1948 finner vi at 296 personer i Balsfjord deltok i Lofot- og Finnmarksfiske, i Malangen deltok 200. I tillegg finnes en rekke andre fiskeriaktiviteter, som silde-, sei-, lakse- og rekefiske.

Når det gjelder gruvedrift, er det heller ikke her utarbeidet tydelig statistikk på kommunenivå. I folketellingene for 1920 og 1950 er det oppgitt antall sysselsatte i gruvevirksomhet, men kun for landet eller fylkene. I boka *Bureising i Balsfjord og Malangen* fra 2005 har forfatterne oppgitt at 13 av de 457 bureiserne var på skiftarbeid i gruvedrift i tillegg til gårdsdrifta, det utgjør nesten tre prosent. Det har ikke vært mulig å finne sikre tall på hvor mange fra Balsfjord som var ansatt i gruvene i årene oppgaven dekker, og det gir uansett ikke et riktig estimat i forhold til bureiserne. 23 personer fra Balsfjord var ansatt i gruvene i Birtavarre, men dette var så tidlig som i 1900. Antallet er likevel høyere enn noen av de andre kommunene i Troms, med unntak av Lyngen med 31.¹⁸⁷

---

¹⁸⁵ Hentet 21.04.2024 fra <https://www.ssb.no/historisk-statistikk/emner/jord-skog-jakt-og-fiske>, fiskeritelling 1. oktober 1948, første hefte (NOS XI 62).

¹⁸⁶ Basert på fartøyregistre div. årganger, lagt ut på Fiskeridirektoratet på <https://fdir.brage.unit.no/fdir-xmloi/handle/11250/273582>

¹⁸⁷ Drivenes 1985, s. 101.

Til tross for vanskelig tilgjengelig tallmateriale, er det mulig å konkludere at tilgangen på attåtårbeid i Balsfjord var god. Ishavsneringa var stor i kommunen, fiskeri likeså. Man kan kanskje antyde at den lokale varianten av fiskerbonden i Balsfjord er ishavsbonden.

Gruvedrifta kan sies å være knyttet til mer nedkortet periode som tilleggsnæring – mennene jobbet i gruvene i korte perioder for å skaffe kontanter til gårdsbruket. Historiker Einar-Arne Drivenes har påvist at gruvetilsatte i Nord-Norge i all hovedsak ble rekruttert fra primærnæringene.¹⁸⁸ Sammenhengen mellom bureiserne og tilgang på attåtnæringar kan beskrives gjennom følgende minnetekst: «Stein og støypesand ble dratt på kjelke heim den vinteren. For om sommeren 1937 skulle jo bureisingsfjøset bygges. Vi trengte jo penger. Så det var å ta en tur vinteren 1938 til Vestisen på selfangst.»¹⁸⁹ Teksten er skrevet av beboere på bureisingsbruket Dalheim i Lavangsdalen.

---

¹⁸⁸ Drivenes 1985, s. 105–106.

¹⁸⁹ *Årbok Malangen og Balsfjord* 1986, s. 7.

Kapittel 5: Bureising som fornorsking i Balsfjord

Det er slått fast at bureisinga i Balsfjord var massiv, og at majoriteten av befolkninga var knyttet til landbruket. Var det ei samisk og/eller kvensk befolkning i Balsfjord ved inngangen til bureiserperioden? Hvis ja, er det da mulig å si noe om hvorvidt bureising var et fornorskningsgrep, direkte eller indirekte?

Fornorsking vil si å ha en styrt politikk og pågående prosesser for å erstatte urfolks og minoriteters språk og kultur med norsk språk og kultur. Tilsvarende ensretting av et lands språk og kultur har foregått – og foregår fortsatt – over store deler av verden, på bekostning av urfolk, mindre folkegrupper og minoriteters rett til egen kultur og språk. For Norges del henger myndighetenes aktive fornorskingspolitikk sammen med nasjonsbygginga som startet på 1850-tallet, og det politiske programmet for fornorsking ble utviklet i årene 1852–1900.¹⁹⁰ Fornorskingspolitikken ble likevel mest uttalt i perioden 1900 til 1940. Krigsårene ble et brudd med det som hadde vært, og etterkrigsårene ble starten på en nyorientering om fornorskingspolitikken. I praksis ble den likevel videreført også etter krigen og frem mot ca. 1980.

Fornorsking ble gjennomført på en rekke felt som for eksempel endring og svekking av næringsrettigheter og ressursgrunnlag, ensretting av religionsutførelse, styrking av jordbruket og indre kolonisering på bekostning av annen næring og utmarksbruk, og regulering av reindriftas rettigheter og områder. Skolen var likevel brukt spesielt aktivt som fornorskingsarena, all den tid den var base for språkopplæring og kulturell ensretting. Mellom 1870 og 1900 ble fornorskingspolitikken i skoleverket strammet inn, fra primært å gi minoritetene norskopplæring, til at målsettinga skulle være full assimilasjon.¹⁹¹

5.1. Analyse av fornorskinga i Balsfjord

Hvem bodde i Balsfjord, hvilke språk ble snakket og hvilken kultur var synlig ved inngangen til bureiserperioden? Som omtalt tidligere, var også Balsfjord en etnisk «smeltedigel» i likhet med andre kommuner i Troms. Hvor lenge var de ulike etniske gruppene synlige i lokalsamfunnet? Ved å vise befolkningas etniske sammensetning over tid, samt drøfte en del andre kriterier, håper jeg å kunne trekke noen slutninger. Men først vil jeg forsøke å plassere

---

¹⁹⁰ *Sannhet og forsoning*. Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport 2023, s. 188.

¹⁹¹ *Ibid.*, s. 213.

Balsfjord i fornorskingshistorien, og det kan best gjøres ved å se på undervisningsspråket i skolene.

5.1.1. Balsfjord i fornorskingshistorien

Ved å se på hvilke fornorskingstiltak myndighetene satte i gang særlig i skolene i Nord-Norge fra 1850-tallet og fremover, har Sannhets- og forsoningskommisjonen kommet frem til tre ulike inndelinger; Overgangsdistrikter, områder med kun norsk undervisning og distrikter der undervisninga skulle være på barnas morsmål. I 1853 kunne Balsfjord defineres som et såkalt overgangsdistrikt. I disse distriktene mente myndighetene at fornorsking var greit gjennomførbart, og at kvensk/samisk ved behov kunne brukes som hjelpespråk i skolene. Der et flertall av barna behersket norsk, skulle norsk også brukes som undervisningsspråk og samisk/kvensk eventuelt som hjelpespråk. Med andre ord – myndighetene la til grunn at det trolig var en del samisk- og kvensktalende befolkning også i Balsfjord, men at disse greit skulle kunne assimileres språklig inn i det norske. Ennå i 1871 kunne Balsfjord defineres som et overgangsdistrikt.¹⁹² I 1880 kom myndighetene med en ny skoleinstruks for overgangsdistriktene i Troms. Fornorskingspolitikken ble ytterligere strammet inn, og nå het det at kun norsk skulle brukes i skolene, også i de såkalte overgangsdistriktene.¹⁹³ Og i 1898 er Balsfjord dermed definert som et område hvor undervisninga kun foregikk på norsk, i likhet med kommunene i Nordland og store deler av Troms. På førti år hadde altså det samiske og kvenske språket blitt utslettet fra skolene i store deler av Nord-Norge.

Om det i det hele tatt *var* samisk- og kvensktalende lærere i balsfjordskolen i tidligere tider, er tvilsomt. Det har i alle fall ikke vært påvist bruk av samisk eller kvensk/finsk i undervisninga i Balsfjord fra slutten av 1800-tallet og fremover.¹⁹⁴ Dette bekrefter at den oppvoksende befolkninga var assimilert i så stor grad at de som eventuelt snakket et annet språk, i hovedsak gjorde det innenfor hjemmets fire vegger. Og at de som ikke kunne norsk, ikke hadde annet valg enn å lære seg det. John Indahl Johnsen født 1912 og bosatt på Malangseidet, var samiskspråklig og kunne ikke norsk idet han begynte på skolen rundt 1919. Han lærte seg norsk, men beholdt morsmålet og snakket flytende samisk resten av livet.¹⁹⁵

---

¹⁹² *Sannhet og forsoning*. Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport 2023, s. 192–195.

¹⁹³ *Ibid.*, s. 196.

¹⁹⁴ Gjennomgang av antall skoler og type undervisning er gjort i anledning arbeidet med Balsfjord og Malangen bygdebok bind III, upublisert per 2024.

¹⁹⁵ *Årbok Malangen og Balsfjord* 2022, s. 92.

Til tross for at det ikke er påvist annet undervisningsspråk enn norsk i Balsfjord, viser folketellinga så sent som i 1920 av innbyggerne hadde andre morsmål. På personskjemaet var spørsmålet om språk formulert slik: «Hvilket sprog tales til daglig i hjemmet.» Her var tre kategorier: «norsk», «lappisk», «kvensk». Likevel oppsto kategoriene «norsk-lappisk» og «norsk-kvensk» fordi tellerne (eventuelt innbyggerne selv) i mange tilfeller streket under to kategorier samtidig. Oppsummert viser gjennomgangen at det i Balsfjord (inkludert Malangen) var totalt 266 personer som snakket andre språk enn kun norsk, fordelt på 138 samisk, 120 norsk-samisk, tre norsk-kvensk og to kvensk. Annet morsmål inkludert alle kategoriene utgjør nesten fem prosent av den totale befolkninga, hvorav samisk og norsk-samisk er dominerende.

5.1.2. Etnisk sammensetning 1891, 1900 og 1920

«I de siste 25-30 aar har der av bygdens fastboende lapper neppe vært tilsyne en eneste finnkjerring med sin avrundede, i flere vakre farger utstyrte tophue og heller ikke en finnkall i vadmelksufte - saaledes som skikk var i eldre tid til høgtids som hverdags», skrev bygdebokforfatter i Balsfjord Peter A. Larsen i 1925.¹⁹⁶ Med andre ord: Selv om deler av befolkninga i realiteten fortsatt var samiske, var sporene etter deres kultur mer eller mindre utvisket. Dette, drøftet Larssen, kom trolig av at måten å telle på i folketellingene hadde endret seg. Det ble ikke lagt så stor vekt på personenes nærmeste avstamning, men mer på levemåte, språk og klesdrakt. Og da den samiske eller kvenske levemåten og klesdrakten var borte, var kanskje samene og kvenene også borte? Videre i samme kapittel oppsummerte Larssen at fornorskninga blant både kvenene og samene var «meget merkbar», og at antall «lapper» var halvert i løpet av de siste tretti år.

Bureiserne i Balsfjord sin etniske sammensetning og opphav har ikke tidligere vært undersøkt. For oppgaven blir det for omfattende å gå gjennom slekts- og familieforhold for alle bureiserne, derfor har jeg tatt utgangspunkt i den etniske sammensetninga i folketellingene 1891, 1900 og 1920 for å få en viss pekepinn over tid. I tabell 6 sammenligner jeg befolknings sammensetninga med Troms, landet og Lyngen kommune. Lyngen inkluderte frem til 1930 også Storfjord, som da ble skilt ut i egen kommune. Lyngen var dermed Balsfjords nærmeste nabo i nord, og med tanke på den aktive fornorskings- og

---

¹⁹⁶ Larssen 1925, s. 117–118.

sikkerhetspolitikken som ble utført her (se særlig del 3.2.2), er det interessant å se hvor lik eller ulik sammensetninga av innbyggerne var.¹⁹⁷

Tabell 6: Utvikling i etnisitet 1891–1920 i Balsfjord, Malangen, Lyngen, Troms og landet.¹⁹⁸

		Tot bef	Samrer	%	Kvener	%
1891	Balsfjord	2869	486	17	20	1
	Malangen	1582	43	3	2	0
	Lyngen	5354	2806	52	887	17
	Troms	58938	8752	15	2305	4
	Landet	1988674	20786	1	9378	0
1900	Balsfjord	2977	419	14	81	3
	Malangen	1520	74	5	7	0
	Lyngen	6185	2751	44	498	8
	Troms	65519	7838	12	1732	3
	Landet	2221477	19677	1	7777	0
1920	Balsfjord	3665	219	6	45	1
	Malangen	1802	7	0	4	0
	Lyngen	5698	2073	36	575	10
	Troms	77050	6761	9	1374	2
	Landet	2649775	19328	1	7309	0

For å få frem den etniske ulikheten mellom Balsfjord og Malangen har jeg i tabell 6 lagt frem tallene for hver kommune. Som vi ser hadde Malangen en betydelig mer homogen folkesammensetning enn Balsfjord. I 1891 hadde Balsfjord alene eksempelvis 17 prosent samisk og to prosent kvensk befolkning.

Hovedtrekkene her er at Balsfjords samiske befolkning er på det høyeste i 1891 (17 prosent), men holder seg relativt stabilt til 1900 (14 prosent). Deretter går den drastisk ned og utgjør i

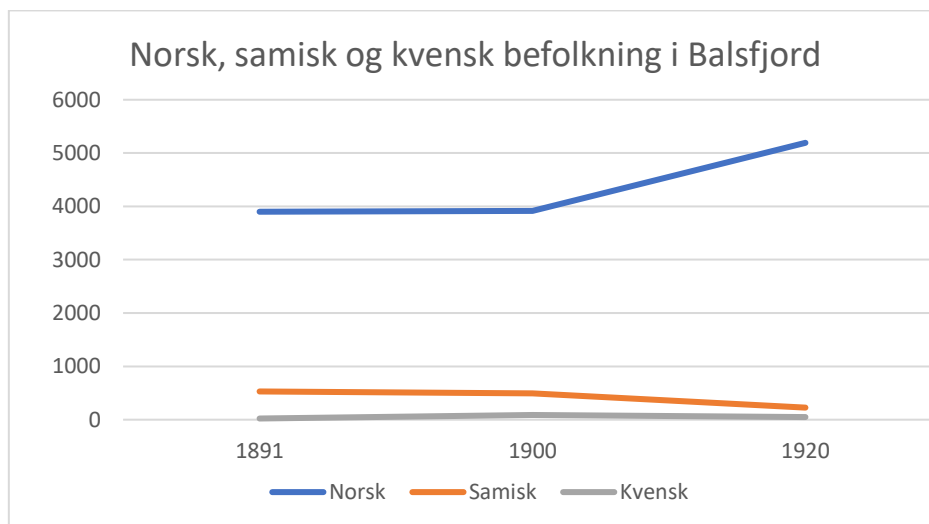
¹⁹⁷ Alle tellingene er hentet 26.03.2024 fra SSB historisk statistikk på <https://www.ssb.no/historisk-statistikk/folketellinger> Her brukes altså ikke den analyserte 1920-tellinga for Balsfjord, men SSBs egen statistikk.

¹⁹⁸ For folketelling 1891 er brukt *Folkemængde fordelt efter Nationalitet, Fødested og Trosbekjendelse. Blinde, Døvtumme og Sindssyge. Ægteskaber mellem Nærbeslægtede*, tabell 1 s. 2 og 8. For folketelling 1900 er brukt Fjerde hefte: *Folkemængde fordelt efter Nationalitet, Fødested og Trosbekjendelse m.m.*, tabell 1 s. 2 og 10. For folketelling 1920 er brukt: *Fjerde hefte, folkemengden fordelt etter fødested – Finner og Kvener – Andre lands statsborgere – Norsk-Amerikanere*, tabell 5 s. 56 og 62–63.

1920 bare seks prosent. Den kvenske befolkninga går opp fra 1891 til 1900, fra én til tre prosent, noe som sannsynligvis har med tilflytting utenfra å gjøre. I 1920 utgjør de kvenske kun én prosent i Balsfjord og null i Malangen. Balsfjord følger grovt sett samme prosentandel som Troms fylke, men ligger klart under Lyngen og klart over landet som helhet.

Fornorskninga kommer sterkt til syne mellom 1900- og 1920-tellinga. At antallet samer skulle gå ned med 200 individer på tjuve år, fra 419 i 1900 til 219 i 1920, er ikke troverdig. Årsaken er trolig mer den som Larssen påpekte: Dersom man ikke lenger registrerte slektsforhold i tellingene, men heller klesdrakt og språk, var det lett å anta at den samiske kulturen knapt fantes. Tallene lagt inn i et enkelt diagram viser tydelig at samer og kvener ble assimilert inn i den norske befolkninga i stor grad mellom 1900 og 1920:

Diagram: Utvikling i etnisitet 1891–1920 i Balsfjord (inkl. Malangen), antall personer.

Folketellingene gir en pekepinn, men ingen fasit, på befolkningas reelle opphav. I og med at tellerne opererte på ulike måter og kunne få ulike svar, samt at myndighetenes fornorskingsprosess førte til en forskyvning av folket fra minoritetene til det norske, vil man alltid måtte se kritisk på tallene. For eksempel ser vi at den kvenske befolkninga i Lyngen gikk overraskende mye ned fra 17 prosent i 1891 til bare åtte i 1900. Trolig gjaldt dette flere – kanskje alle – kommunene med kvenske innbyggere. Statistikerne har kommentert dette slik: «For flere Herreder viser den sidste Folketæling sammenlignet med Folketælingen af 1891 en mere eller mindre betydelig Nedgang i Antallet af Finner (Kvæner). (...) Efter herom særskilt indhentede Oplysninger antages denne betydelige Nedgang ialfald delvis at kunne forklares

derived, at flere Personer af finsk (kvænsk) Nationalitet helst vil betragtes som Nordmænd, og at Opgaverne over den finske (kvænske) Nationalitet af denne Grund er blevne ufuldstændige.»¹⁹⁹

Det er altså viktig å ta høyde for feilrapportering, og en kan anta at det ikke bare var kvenene i 1900 som helst ville være norske. Det var kun i de tre nordligste fylkene at kategoriene «nasjonalitet» og «språk» var med i tellinga, og en av årsakene var nettopp myndighetenes behov for å kartlegge den etniske sammensetninga i grenseområdene i den nordligste landsdelen. Bak behovet lå både sikkerhetspolitiske grunner, og det faktum at myndighetene fortsatt jobbet for å gjøre alle norske.²⁰⁰

Som vist tidligere andre steder avviker SSBs tabellvise fremstilling av 1920-tellinga fra min mer nøyaktige gjennomgang på personkort-nivå. Det gjelder også for etnisitet, her viser mine tall at av den totale befolkninga på 5464 personer i Balsfjord (og Malangen), oppga 1127 personer at de hadde annen etnisk bakgrunn enn «bare» norsk. Det utgjør drøyt 20 prosent, mot bare noen få prosent samisk/kvensk i SSBs tabeller. I 1920 var Balsfjord og Malangen fortsatt to kommuner, og tallene viser at den etniske sammensetninga fortsatt var mer homogen i Malangen enn i Balsfjord. Totalt for Balsfjord uten Malangen var hele 28 prosent av befolkninga registrert med annen nasjonalitet enn kun norsk. For Malangen var tallet 5,5 prosent.

For begge kommunene samlet var kategorien «norsk-lappisk» størst med 531 personer, deretter «norsk-kvensk» med 329 personer. I kategorien «lappisk fastboende», altså samisk person som var bofast, var det 149 personer. Noe av årsaken til spriket mellom min telling og SSBs tabeller, er kategorien «blandet», som jeg drøfter i den videre teksten.

Kategorien «blandet»

Det må problematiseres at sammenfatninga av statistikken ikke fanger opp befolkningas blandede sammensetning på kommunenivå. Alle de tre tellingene har kun slik kategori på fylkes- og landsnivå, disse tallene er derfor ikke tatt med. I 1920 dukket kategorien «Finsk-lappisk» opp på kommunenivå, for de som var både av samisk og kvensk opphav. Kategorien

---

¹⁹⁹ Folketelling 1900, tabell 1, s. 10–11.

²⁰⁰ Lie og Roll-Hansen 2001, s. 136.

dekker likevel ikke de reelle forhold med at befolkninga blandet seg i en rekke andre kategorier, som norsk-kvensk, norsk-samisk etc.

Ved å se nærmere på 1920-tellinga kommer noe av problematikken frem. Selv om man nå altså har en ekstra kategori på kommunenivå, trolig for å fange noe av befolkningas blandede opphav, favnes ikke alle de ulike etniske gruppene slik de fremgår av personkortene. En nøye gjennomgang av 1920-tellinga for Balsfjord (og Malangen) på krets-nivå gir derfor noen interessante tilleggstall til tabell 6. På personkortene finnes kategoriene «norsk», «lappisk fastboende», «lappisk nomadiserende», «kvensk», «norsk-lappisk», «norsk-kvensk» og «lappisk-kvensk». I tillegg oppstår underkategorier som for eksempel «norsk-lappisk/norsk-kvensk» fordi telleren (eller personen sjøl) har strøket under flere kategorier samtidig. Med unntak av kategorien «lappisk-kvensk» blir disse underkategoriene altså ikke gjengitt i den offisielle fremstillinga, og gir derfor et feil bilde av befolkninga. Dersom jeg slår sammen alle personer av ulikt etnisk opphav slik de fremkommer på personkortene og kaller disse for kategori «blandet», får vi følgende resultat:

1920	Totalt	Samisk	%	Kvensk	%	Sam/Kve	%	Blandet	%
Balsfjord (og Mal.)	5467	150	3	17	0	44	1	913	17

I SSB sin kategori «Finn-Kvener» er det telt kun 69 i Balsfjord, noe som utgjør bare 1,2 prosent. Mine tall gir altså 17 prosent blandet befolkning. Med andre ord: Den offisielle statistikken for 1920 fremstiller befolkninga i Balsfjord som ei mer homogen gruppe enn hva det faktiske tilfellet var. Nærmere 1/5 av befolkninga var av blandet opphav, i tillegg til de samiske og kvenske innbyggerne. Det samme fenomenet fins i flere andre kommuner i Nord-Norge, for eksempel i Karlsøy og Helgøy der andelen «rene» samer gikk tilbake fra ca. 20 prosent i 1865 til 10 prosent i 1910. Dersom man hensyntar andelen «blandet» befolkning, gikk trolig andelen ikke tilbake.²⁰¹ Mine funn støttes også av Anders Ole Hauglid i *Balsfjorden og Malangens historie bind II*, hvor han så på den etniske sammensetninga i Balsfjord i 1865 og 1900. Her viste han hvordan de etniske gruppene over tid ble svekket og

²⁰¹ Bratrein 1992, s. 59.

til sist fullt assimilert. To prosesser lå bak; for det første giftet man seg på tvers av etnisk tilhørighet, og kulturforskjellene ble hvisket ut eller tatt opp i hverandre. For det andre var selvsagt myndighetenes fornorskingsprosess medvirkende til at mange «forlate» sin etnisitet til fordel for det norske – enten av eget ønske eller av tvang.²⁰²

Hittil i oppgaven er sjøsamene ikke drøftet. Begrepet sjøsame omfatter den samiske befolkninga som ble bofaste ved kysten og i hovedsak drev med fiske og jordbruk. Da befolkningsveksten skjøt fart i Balsfjord fra 1700-tallet, med innflyttere både fra sør og øst, måtte også sjøsamene bli bofaste.²⁰³ Den sjøsamiske befolkninga i Balsfjord bestod dels også av familier og slekter som tidligere hadde vært reindriftssamer og levd et nomadisk liv. De anså at det å bli bofast ved fjordene var en tryggere levevei enn reindriften. Og jo flere som ble bofaste, jo enklere var det for nye slektinger å komme til samme områder. Det ble dermed en del bygder med mer sjøsamisk befolkning, for eksempel Laksvatn, Malangseidet og Fjellbygda.²⁰⁴

Det er grunn til å anta at de samiske og «blandede» innbyggerne i Balsfjord i 1920-tellinga i alle fall delvis stammer fra disse sjøsamiske slektene. De bofaste sjøsamene var dermed i større grad enn reindriftssamene utsatt for assimilering inn i det norske, all den tid deres kultur og språk ble utsatt for et større fornorskingspress.

5.1.3. Tilstedeværelsen av reindriftssamer

Balsfjord og Malangen har vært en geografisk del av den grenseoverskridende reindriften mellom Norge og Sverige i hundrevis av år.²⁰⁵ Fjordene lå i leia mellom samenes vinterbeite (Sverige) og sommerbeite (kysten og øyene i Troms). I hovedsak trakk reinen vestover på våren og østover på senhøsten. I 1840-årene kom samene til området rundt Tromsø mot slutten av juni, de hadde da gått med flokkene enten mellom Balsfjord og Lyngenfjorden, eller via Malangshalvøya.²⁰⁶ Reinflytting i dette tidsrommet bekreftes også i doktorfrue og forfatter Ågot Gjems Selters beretning fra 1890-årene, da familien gikk i land på Markenes innerst i Balsfjorden på Sankthansaften og ble vitne til at samene kom flyttende med reinen:

---

²⁰² Hauglid 1991, s. 227.

²⁰³ *Sannhet og forsoning* 2023, s. 166.

²⁰⁴ Hauglid 1991, s. 226–227.

²⁰⁵ Sommerseth 2001, s. 94.

²⁰⁶ Walkeapää 2009, s. 24.

«I spidsen for flokken kom en ung finnegut i sin maleriske dragt og leied en kløvrein, som bærer provianten. Saa kom hele flokken og hundene – og en mand til.»²⁰⁷

I *Balsfjorden og Malangens historie bind II* beskrives det at mer enn 20 000 rein passerte fjordene hver vår og høst i 1870-årene. I 1873 beitet sågar halvparten av dyrene i Malangen/Balsfjord, fordelt på ca. 50 reindriftsfamilier som da var sommerbosatte her. I 1877 var antall familier kommet opp i 63.²⁰⁸ Selv om tallfestinga kan diskuteres, var det uansett svært store flokker med dyr som passerte og beitet i området på dette tidspunktet. Konfliktene mellom reineierne og de bofaste eskalerte.

Driftsform, bruksområder og reindriftssamenes vinterbosted i Sverige har variert, for eksempel var det på 1700-tallet mest samer fra Torneå og Jukkasjavri som holdt til i Balsfjord/Malangen.²⁰⁹ Senere var det mest samer fra Nord-Sverige, blant annet Karesuando-Könkämä. I 1883 ble felleslappeloven vedtatt, og reindriften ble nå innskrenket til utvalgte perioder av året. I tillegg ble det vedtatt at samene måtte betale nokså strenge bøter i erstatning for skader forvoldt av rein.

Som forklart i del 3.3., ble de svenske reindriftssamenes rettigheter ytterligere innskrenket fra 1920-tallet. På dette tidspunktet var det i hovedsak familier fra Lainiovuoma og Könkämävuoma som flyttet gjennom Balsfjord og Malangen. Lainiovuoma samebys tiende distrikt strakte seg blant annet gjennom Tamokdalen, ned til Øvergård, forbi Nordkjosbotn, vestover langs Balsfjorden og utover hele Malangshalvøya. Videre gikk grensen sørøstover fra Nordfjordbotn til Lille Fiskelausvatn, Takvatnet og tilbake gjennom Indre Troms. Distriktet var siden alders tid og frem til 1919 delt i to sommerbeiteområder; det ytre på Malangshalvøya og det indre i området Tamokdalen-Marken.²¹⁰ Könkämävuoma-samenes niende og 23. distrikt berørte Balsfjord/Malangen, førstnevnte flyttet til Tromsø-området via østre del av Balsfjord, mens 23. distrikt flyttet utover Malangshalvøya på vei mot Kvaløya og Ringvassøy. Før Malangseidet delte familiene seg i to, mens den ene flokken som skulle til Kvaløya flyttet på sørsiden av fjellet Storbakken, flyttet Ringvassøy-flokken langs Storbakken

---

²⁰⁷ Selmer 1900, s. 130.

²⁰⁸ Hauglid 1991, s. 422 og 424.

²⁰⁹ Ytreberg 1943, s. 322.

²¹⁰ Walkeapää 2012, s. 49.

og deretter på nordsiden av Kvannfjellet.²¹¹ Ved Kobbevågen, før passering av Rystraumen, forentes flokkene igjen.²¹²

Flyttingene foregikk som nevnt i hovedsak vår og høst, men flokkene ble gjerne delt opp mellom nykalvede simler og hannrein. Det var en del ulike tidspunkt og flytteområder for de ulike flokkene, også ut fra værforhold, uten at dette blir beskrevet mer omgående i denne sammenheng.

Da Norge kapitulerte til Tyskland 10. juni 1940, inngikk grenseoverskridende reindrift som en del av avtalen landene imellom. Selv om krigshandlinger, tyske anlegg og økt aktivitet gjorde at en del svensksamer ikke fikk jevnlig tilgang til sine beiter i Troms, fortsatte flyttinga i Troms i et visst omfang.²¹³ Det var likevel lokale endringer som følge av krigen, blant annet ble det mer eller mindre slutt på flyttinga til kystdistriktene. For eksempel beskriver Lars J. Walkeapää at deres familie sluttet å flytte til Tromsø-området i 1944, og at etter dette sto disse områdene ubrukte.²¹⁴ Denne bruksendringa ble brukt som argument i 1949, da reinbeitekonvensjonen fra 1919 skulle revideres. De grenseoverskridende samene mistet nå åtte av sine reinbeitedistrikt i Troms, herunder også de ytre deler av Balsfjord som de frem til da hadde hatt rettigheter til. Fra 1950-tallet gikk disse områdene i hovedsak over til bruk for norske reindriftssamer, med unntak av deler av Tamokdalen og Indre Troms.

Frem til iverksettelsen av reinbeitekonvensjonen fra 1. januar 1923 var reinflyttingen vår og høst utover både Malangshalvøya og Balsfjorden altså et vanlig syn for de bofaste i kommunen. Etter dette ble reinbeitinga innskrenket, ikke bare i antall rein og familier, men øyene i Troms ble helt stengt for beiting. Malangshalvøya inkludert Malangseidet ble som helhet «fritatt» for beiting.²¹⁵ Alle de tidligere bruksområdene i Balsfjord ble kraftig innsnevret og kuttet, noe som grovt sagt førte til at samene nå kun hadde tilgang til deler av de indre områdene Tamokdalen-Øvergård, samt flyttvei langs østre side av Balsfjorden mot Tromsdalen. Den innskrenkede flyttinga som fortsatte etter dette, blant annet til Andersdalen/Tromsdalen, foregikk nå i de indre og høyereliggende fjellstrøk – vekk fra

---

²¹¹ Fjellet Storbakken er kalt Nordby-skolten i Walkeapääs bok fra 2009, men det er et navn de lokale ikke kjenner til.

²¹² Walkeapää 2009, s. 287.

²¹³ Andresen, Evjen, Ryymin 2021, s. 269–270.

²¹⁴ Walkeapää 2009, s. 35.

²¹⁵ Lae (1977) 2003, s. 151.

bygdene. I praksis kan man da si at reinflyttinga var ryddet unna konfliktområdene der det nå enten var dyrket mark, eller kunne bli det. «I den gamle tid mens de fastboendes buplasser var faa og laa med innbyrdes lange avstande, hadde flyttelappene fritt spillerum med sine reinsdyr. De behøvde saavisst ikke aa ty til fjellet ovenom skoggrensen med dyrene, saaledes som senere», skrev Peter A. Larssen i 1925.²¹⁶

Kontakten, handelen og samværet mellom reindriftssamene og de bofaste opphørte eller minsket i stor grad etter 1923. Hvordan foregikk denne kontakten? Ifølge *Balsfjord bygdebok* fra 1925 var kontakten mellom de bofaste og svensksamene i utgangspunktet god og vennlig, med unntak av når bonden ble sur på grunn av skader på innmark, og samene ble sur fordi han måtte betale erstatning for reinbeite og -trakk på dyrket mark.²¹⁷ «Balsfjord er blitt en tradisjon fattigere ved det, at de svenske flyttelapper er fraflyttet Malangseidet», skrev en Andr. Andreassen i et skriv som er gjengitt i samme bygdebok.²¹⁸ Andreassen fortalte videre at når samene kom, ble det liv og røre og adspredelse i den vesle bygda. Det kunne komme så mange som 18–20 familier med oppakning for et par måneders tid. Også i Malangen bygdebok fra 1943 omtales kontakten i hovedsak som positiv; når samene sommerstid slo leir på Malangseidet, gikk folk fra Malangen over for å besøke dem: «På turen over eidet var man inne hos lappene, hvor man ble traktert med kaffe og tørket reinkjøtt. Man var alltid velkommen, og det meget moro under disse besøk.»²¹⁹ Teksten er ikke skrevet av Ytreberg selv, men av en lokal skribent fra Malangen.

På Øvergård sier tradisjonen at kontakten med samene ble videreført til utpå 1960-tallet, kanskje særlig på grunn av ett enkeltmenneske: Petra Øvergård (d. 1964). Hun tilbød overnatting og bespisning på Øvergård, som var et trafikknutepunkt mellom nord-sør og innland-kyst. Også reindriftssamene bodde i perioder hos Petra Øvergård, og kontakten var årvisst frem til hun døde.²²⁰ Et tidsvitne fortalte i 2023 om sin bestemor i Middagsbukta, at når svensksamene kom, tok hun kofta på seg og gjorde huset klart for besøk. Da ble det snakket samisk. Kvinna brukte kofta kun i disse tilfellene, aldri ellers.²²¹ Uten at det blir dypere belyst

---

²¹⁶ Larssen 1925 s. 118.

²¹⁷ Ibid.

²¹⁸ Ibid., s. 122.

²¹⁹ Ytreberg 1943, s. 325.

²²⁰ *Årbok Malangen og Balsfjord* 2021, s. 17.

²²¹ Intervju med informant f. 1931 i Middagsbukta, til bygdebok for Balsfjord og Malangen bind III. Intervjuet 24. februar 2023. Manus under publisering.

i oppgaven, er det også et faktum at flere svenske reindriftssamer ble bofaste etter giftermål i Balsfjord. De har dermed etterkommere i kommunen i dag.²²²

I september 1919, et drøyt halvår etter at reinbeitekonvensjonen var godkjent av Stortinget, gikk det brev fra Landbruksdepartementet til landets fylkesmenn med beskjed om å fastsette et visst antall takstmenn for reinskader i de enkelte kommuner. Lappefogden (senere kalt reindriftingsagronom) i Troms fulgte opp, og sendte i 1921 ut et vedtak der det kom frem at ti kommuner i fylket var berørt av reinflytting. Av disse ti har Balsfjord, Bardu, Målselv og Lyngen blitt pålagt å velge 30 takstmenn, resten av kommunene skal ha lavere antall.²²³

Dokumentet viser at Balsfjord var en av de kommunene man anså kunne få fortsatt konflikt mellom reindriftingsutøverne og bøndene. Malangen er ikke nevnt i oversikten. I neste del vil jeg vise de konkrete områdene svensksamene brukte, og til sist vise på kart hvordan disse sammenfalt med den massive bureisinga med tilhørende oppdyrking av utmark.

Det drives fortsatt aktiv reindrift i deler av Balsfjord/Malangen, men da av stedlige, norske samer. Også på 1960-tallet benyttet den norske reindriftnæringa noen strekninger langs fjæra i Balsfjorden som flyttvei, men det var nå blitt vanlig å samle flokkene på fjellet for så å drive dem om bord i store prammer.²²⁴

5.2. Geografisk analyse. Reindrift og jordbruk

I Malangen bygdebok fra 1943 skrev Nils A. Ytreberg at som følge konvensjonen av 1919, ble det «ordnet opp i disse vanskelighetene på en måte som har vært til stor gagn for fremveksten av et rasjonelt jordbruk i fjordbygdene. De svenske fjellfinnene er forsvunnet fra øyene, og likedan er finneleiren på Malangseidet nå ‘en saga blott’».²²⁵

Det var særskilte steder som ble brukt av samene i større utstrekning enn at reinen bare vandret gjennom, for eksempel hvileplasser og boplasser for kortere eller lengre tid, kalvemerkingsteder, beiteland og melkeplasser. Jeg kaller disse stedene driftssteder, og vil kort beskrive bruken av dem. Både trekkveiene og driftsstedene slik de er kartlagt vil bli

---

²²² Se f.eks. *Årbok Malangen og Balsfjord 2022*, s. 92–93.

²²³ Arkiv Troms, Balsfjord formannskap, boks 34A, mappe 3, brev fra lappefogd i Troms Olav Foshaug, datert 14. mai 1921.

²²⁴ I 1968 foregikk det som muligens var den første flyttinga av rein med pram, det var Nils Oskal i Ramfjordbotn som tok reinen om bord på Svartnes i Balsfjord. Reinen skulle til vinterbeite på Malangshalvøya. Se bl.a. Tromsø 28. oktober 1968.

²²⁵ Ytreberg 1943, s. 324.

plottet inn på kart.²²⁶ Av plasshensyn tas kun driftsstedene og flyttveier i Balsfjord/Malangen med, ikke omkringliggende kommuner.

Samiske driftssteder før 1923 sammenlignet med bureising etter 1923:

Malangseidet-Sletta:

På Malangseidet bodde noen familier et par måneders tid og lot reinen beite i fjellet før man fortsatte ferden ut mot øyene i Troms. Rystraumen var fast vadested mellom Malangshalvøya og Kvaløya. Samer fra Lainiovuoma-distriktet derimot, bodde hele sommeren på Malangseidet mens reinen beitet i Kvannfjellet (ligger mellom Malangseidet og Fjellbygda/Ny Jord).²²⁷ På strekninga Malangseidet-Sletta var det ellers hvilesteder, trekkveier og flere samlingspunkter.

- Bureising: Totalt 31 nye gårder, første etablert 1928, siste 1956.

Skutvikåsen/Fjellskardalen/Ny Jord/Fjellbygda:

Boplass under flytting, hvilested på vår og høst, flyttvei, beiteland sør for Kvannfjellet.

- Bureising: Totalt 55 nye gårder, første etablert 1925, siste i 1961. Her er verdt å merke seg at gårdbrukerne i større grad enn andre steder var avhengige av utmarksslått – høsting av grasfor i fjellet og fjelldalene ovenfor bebyggelsen.

Indre Fiskelausvatn:

Boplass under flytting, flyttvei. Boplassen lå oppe i fjellet.

- Bureising: Totalt tre nye gårder, første etablert 1926, siste 1949.

---

²²⁶ Der annet ikke er bemerket, er detaljene om hvert sted hentet fra Walkeapää 2009 og 2012, samt Hauglid 1991, kart XIV-XV.

²²⁷ Walkeapää 2012, s. 61. Dette gjaldt særlig slektene Unga, Labba, Marakatt, Hotti, Blind og Tomma.

Lavangsdalen-Laksvatn (delvis i bruk frem til krigsårene):

Større sommerboplass ved inngangen av dalen. Hvileplasser under vårflytting og på høsten, samt gjerde for å skille, merke og melke rein. Trekkvei gjennom dalen og videre mot Tromsø. I Laksvatnbukt og ved foten av Ørnesfjellet var det gode forhold for å ta en pause. Mens reinen hvilte og beitet noen døgn, kunne samene handle smør, brød, sukker og kaffe på den lokale handelen.²²⁸

- Bureising: Totalt ti nye gårder, første etablert 1935, siste 1954.

Tamokdalen (delvis i bruk frem til krigsårene):

Et mye brukt område for reindrifta, også frem til vår tid. Her var flere hvileplasser for vår og høst, samt boplasser under flytting. Fast trekkvei, også gjennom sidedalen Postdalen.

- Bureising: Totalt 18 nye gårder, første etablert 1924, siste 1961.

Jernberg-Øvergård-Kila (delvis i bruk frem til krigsårene):

Flere boplasser på Øvergård under flytting, samt hvileplasser og trekkvei. Fra Øvergård fulgte flokken sør for gårdene og krysset veien ved Elvekroknes. Deretter bar det opp i høyden til Storvatnet og videre utover fjellene.²²⁹

- Bureising: (Strekninga Jernberg-Øvergård-Kila) Totalt 43 nye gårder, første etablert 1926, siste 1961.

Markenes-Storsteinnes:

---

²²⁸ Walkeapää 2009, s. 94 og 107.

²²⁹ Ibid., s. 92.

Fast trekkvei for de som skulle utover Malangshalvøya. Hvile- og sommerboplass øverst i Markenesdalen.

- Bureising: Totalt 18 nye gårder, første i 1930-årene, siste i 1950.

Josefvatn:

Fast trekkvei for de som skulle utover Malangshalvøya. Hvileplass før man gikk videre mot Malangseidet og Malangshalvøya.

- Bureising: Totalt 26 nye gårder, første i 1925, siste i 1956.

Takvatn-Fjellfroskvatn:

Hvileplasser før kalving og boplass under flytting. Trekkvei.

- Bureising: Totalt 30 nye gårder, første i 1925, siste i 1953.

5.2.1. Kartsammenstilling

De ulike reindriftsfamiliene hadde som vist sine trekkveier, hovedledene gikk likevel gjennom dalene Tamokdalen og Markenesdalen, her delte de seg på øst- og vestsiden av fjorden. Noen dro (nord)vestover mot Malangshalvøya og reinen passerte derfor tettstedet Storsteinnes før den gikk opp mot Josefvatn og videre opp i tregrensen mot Malangseidet. Fortrinnsvis jagde man reinen langs fjæra forbi Storsteinnes, man ventet på fjære sjø for ikke å komme inn på dyrket mark.²³⁰ Flere steder var det fra tidligere tider satt opp stein- eller torvgjerder for å hindre reinen i å komme inn på dyrket mark. Idet reinen kom frem til sommerbeite i Kvannfjellet, var det om å gjøre å gjete den for å unngå å måtte betale dyre bøter for skade på innmark. Særlig i kaldt vær søkte reinen ned fra fjellet for å finne beite i lunere områder.²³¹

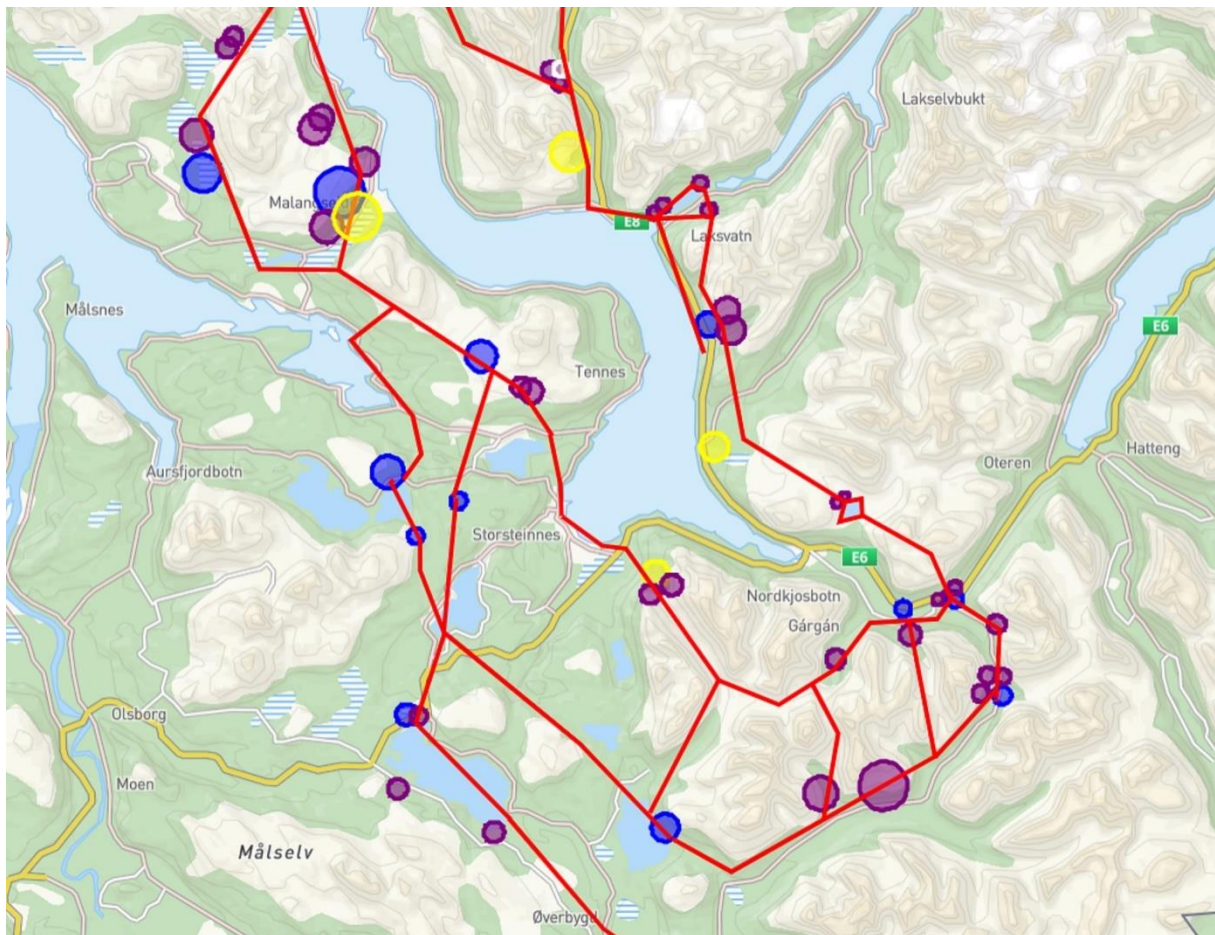
²³⁰ Walkeapää 2012, s. 59.

²³¹ Ibid., s. 61.

De familiene som tok den østlige ruta langs Balsfjord, bevegde seg i hovedsak i høyden, unntaksvis langs fjæra. Laksvatn-området var en vanlig hvileplass med egnede beiteområder for dyrene. Enkelte ganger flyttet samene litt lengre sør, og brukte for eksempel isen på Takvvatnet for å komme seg videre enten til Senja eller Malangshalvøya.

Kart 2: Svensksamenes tilstedeværelse under flytting før 1923.²³²

Fargeforklaringer:

Rød strek: Flyttveier.

Blå sirkel: Boplasser under flytting, kortere eller lengre tid.

Lilla sirkel: Hvileplasser vår og høst.

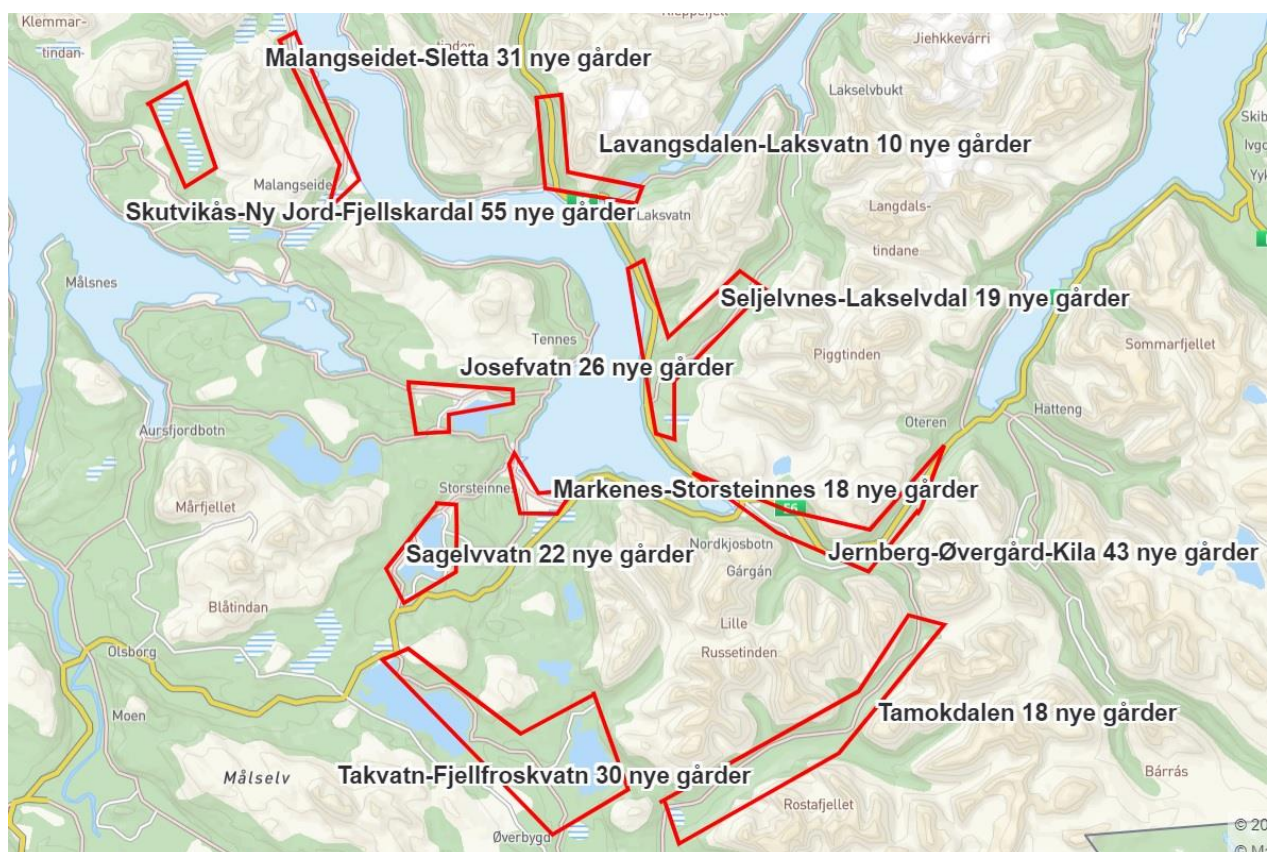
²³² Enkelte flyttveier av de som ligger i fjellet, var også i bruk frem til krigsårene.

Gul sirkel: Større sommerboplass.

Hvit sirkel: Sted for å skille, merke og melke rein.

Kart 2 er tegnet ut fra reinbeitekonvensjonens egne undersøkelser og kart (Hauglid 1991: XIV og XV), samt kart og beskrivelser i Walkeapää 2009 og 2012. Kartet viser i sin enkelhet at samene brukte store deler av Balsfjord og Malangen enten som sommerbeite, eller som flytteområde på sin ferd utover til øyene. Flyttinga foregikk til fjells der det lot seg gjøre, men i mange tilfeller gjennom dalene og nødvendigvis over heier og myr. Enkelte steder ble det satt opp midlertidige gjerder som skulle hindre reinen å ta seg til innmark, for eksempel ved Indre Tomasjord når reinen kom ned fra fjellet.²³³ Reingjeterne forsøkte å unngå dyrket mark så langt det lot seg gjøre, for bøtene var strenge. Men dette ble mer krevende jo mer jordbruket ekspanderte.

Kart 3: Bureising etter 1923, vektlagt på områder med høyt antall bruk:

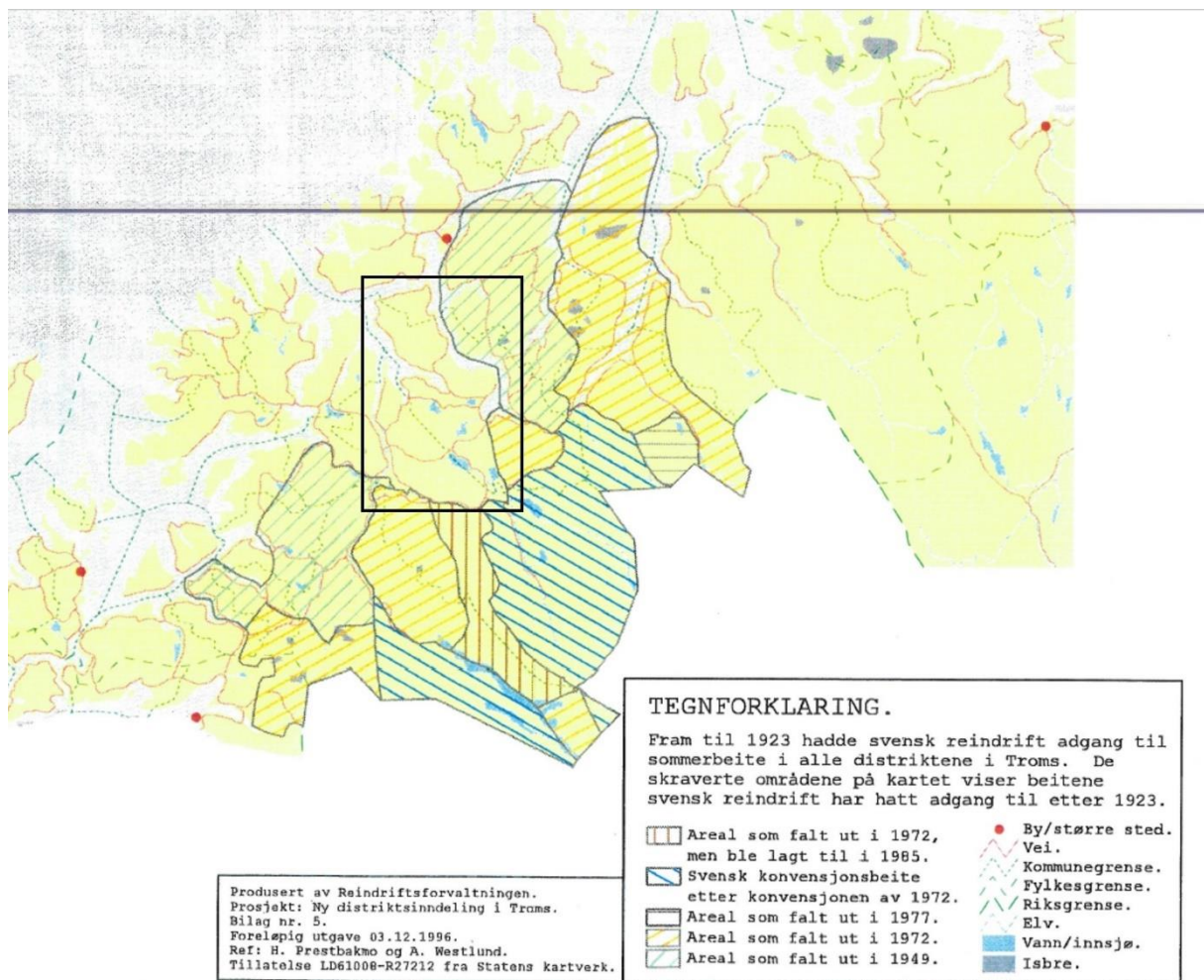

²³³ Walkeapää 2009, s. 87.

Kart 3 sammenligner reindriftssamenes bruksområder med de bygdene som fikk mest bureising i Balsfjord/Malangen. Kartet er tegnet ut fra bygdesvis gjennomgang av boka *Bureising i Balsfjord og Malangen* fra 2005. Kartet synliggjør at flere av samenes hovedområder for opphold og flytting etter 1923 ble kraftig bebygget med tilhørende oppdyrking av utmarka.

Det siste kartet jeg tar med, viser en historisk oversikt over svenske beiteområder i Troms, fra 1923 og fremover. Kartet er laget av Reindriftsforvaltningen i Troms.²³⁴ Det er mitt omriss som er tegnet rundt Balsfjord kommune. Som kartet viser, fremstår kommunen nærmest som ei «øy» uten reinbeiterettigheter, med unntak av østre side av Balsfjorden.

Kart 4: Historisk oversikt over svenske konvensjonsbeiter i Troms.

²³⁴ Kartet er fått fra Statsforvalteren i Troms 3. mai 2024.

Kapittel 6: Drøfting og konklusjon

Formålet med oppgaven var å peke på årsaker til at bureisinga ble omfattende i Balsfjord, samt å analysere om bureisinga hadde med fornorskingsprosessen å gjøre. I det følgende vil jeg drøfte mine funn, før jeg avslutter med en konklusjon.

Systematisert og planlagt bureising i Norge startet i det små i 1908, med Selskapet til Emigrasjonens Indskrænking, endret i 1914 til Ny Jord, selskap for landets indre kolonisation og emigrationens indskrænking. Begrepet indre kolonisering var knyttet til bureisinga fra starten, og bureisere ble i det administrative apparatet betegnet som kolonister. Senere ser terminologien ut til å dreie mer mot nydyrking og bureising. Indre kolonisering kan man i dag si er knyttet til fornorskingsprosessen spesielt i den nordligste landsdelen på den måten at myndighetene stimulerte til jorddyrking og bureising i områder man ønsket skulle bli – eller forbli – norske. Måltrettet bureising med sikkerhetspolitiske begrunnelser ble i mellomkrigsårene gjennomført i Nord-Troms og Finnmark. Selv om det ikke er påvist at det private bureisingsselskapet Ny Jord hadde fornorsking som uttalt agenda, ble selskapets formål om indre kolonisering en del av en større fornorskingsprosess i nord.

Bureising som politisk virkemiddel finnes ikke i dag, og bureiserperioden var i all hovedsak knyttet til mellomkrigsårene. På den måten kan det sies at bureisinga virket som et slags nødtiltak for å skaffe folk arbeid og levebrød i ei tid med økonomisk og sosial krise. Det kan hevdes at den offisielle politikken ikke handlet om fornorsking, men om å sørge for arbeid til folk. Og dette *var* også del av den offisielle politikken. Likevel viser mine funn hvordan bureising ble brukt aktivt i fornorsking i deler av Troms, med opprettelsen av Troms-nemnda i 1936, og jeg har også pekt på hvordan fornorsking indirekte ble en effekt av bureisinga over store deler av Nord-Norge. Ved å stenge landområder som før hadde vært brukt av den grenseoverskridende reindriftsnæringa, la man til rette for ekspansjon i det norske jordbruket.

I antall bruk kan man konkludere med at bureiserpolitikken virket – totalt 19 000 nye gårder kan ha gitt helt eller delvis livsopphold til inntil 100 000 personer.²³⁵ Men man kan drøfte om bureisinga var et blaff – de aller fleste gårdene på landsbasis ble drevet bare i én generasjon. Bare én av tre bureisingsgårder er i drift i dag.²³⁶ Forfatteren bak boka om bureisinghistorien i

---

²³⁵ Randen 2002, s. 309.

²³⁶ Ibid. Tall fra 2002, andelen er trolig enda lavere i dag jmf. avskallinga i jordbruket.

Norge, Olav Randen, peker på to faktorer som avgjørende for hvor stor bureisinga i den enkelte kommune ble: Tilgangen på dyrkbar jord og politisk vilje lokalt.²³⁷ Under sistnevnte kommer også lokale ildsjeler inn, og denne tematikken er ikke diskutert i oppgaven. Det er likevel kjent fra lokalhistoriske kilder at de to herredsagronomene i samtida i Malangen og Balsfjord, Karl Indredavik og Ludvik Larsen, gjorde en spesielt stor innsats for bureisinga. Karl Indredavik var herredsagronom i Malangen i over 40 år, og var den som fikk Ny Jord til å etablere bureisingsfelt her.²³⁸

Problemstillinga for oppgaven var: *Hvorfor ble Balsfjord den største bureiserkommunen i Norge i antall bruk, og var bureising en del av fornorskningspolitikken her?*

I problemstillingas første del har jeg ved hjelp av demografisk og topografisk analyse, samt vurdering av tilgangen på tilleggsnæringer, forsøkt å avdekke faktorer som kunne ha lagt til rette for bureisinga i Balsfjord.

Analysene for demografi viser at hypotesen om at Balsfjord hadde en forholdsmessig høyere andel befolkning i etableringsklar fase ved inngangen til 1920-tallet, ikke stemmer.

Bureisingas omfang kan dermed ikke forklares i befolkningas aldersmessige sammensetning. En gjennomgang av befolkningas yrkestilhørighet kan trolig heller ikke forklare bureisinga, men viser likevel at jordbruket har vært den dominerende yrkeskategorien gjennom generasjoner i Balsfjord. Dette bekrefter at befolkninga her i større grad enn både Troms og landet, har vært knyttet til husdyrhold og jorddyrking.

Den topografiske analysen viser at det oppdyrket arealet i Balsfjord ved inngangen til bureiserperioden i 1918 bare var tre prosent, dette økte voldsomt i mellomkrigsårene til hele 77 prosent av jordarealet var dyrket opp i 1946. Det kan derfor slås fast at Balsfjord må ha hatt store, dyrkbare arealer ved inngangen til bureiserperioden, herunder også statens egen eiendom som opprinnelig ble kjøpt opp med delvis begrunnelse i å beskytte reindriftnæringa.

Analysen av tilgangen på tilleggsnæringer lider under mangelen på kilder. Jeg har likevel fått frem trekk som viser at tilgangen på tilleggsnæringer som fiskeri, ishavsfangst og dels gruvedrift i Balsfjord har vært stor, og kan ha innvirket positivt til at det var mulig å etablere

---

²³⁷ Randen 2002, s. 310.

²³⁸ Ytreberg 1955, s. 181.

seg som bureiser. Kontantinntekt fra disse næringene gjorde at gårdene ikke trengte å være så store. Kombinasjonsnæring passet til bureiserlivet.

Generelt vil jeg kommentere at analysene i del 4.2., om årsakene til bureisingas omfang i Balsfjord, er noe vage og vanskelige å konkludere ut fra. Det kommer dels av manglende tallgrunnlag, dels av at de tallene som fins, ikke nødvendigvis er knyttet konkret til bureising. I og med at det ikke finnes forskning på bureisinga i Balsfjord fra før, vil analysene preges av hvilke grunndata det er mulig å finne. Analysene gir likevel en pekepinn på faktorer som spilte inn.

De nasjonale fornorskningsprosessene foregikk parallelt med oppstarten av, og høydepunktet for, bureisinga i Balsfjord. I problemstillingas andre del har jeg gjennom analyser av etnisitet i befolkninga og gjennomgang av reindriftssamenes lokale tilstedeværelse, forsøkt å drøfte hvorvidt Balsfjord var «ferdig fornorsket» da bureiserperioden tok til. Ved analyse av folketellinga for 1920 på personkortnivå har jeg avdekket at befolkninga i større grad enn den offisielle statistikken viser, var av ulikt etnisk opphav. Folketellingene sammenstilt over tid viser imidlertid at samisk og kvensk språk og kultur mer eller mindre forsvant – eller mer presist var i ferd med å bli assimilert – i løpet av de første tiårene i 1900. Oppgaven viser nye funn om planmessig bureising som fornorsking i Balsfjords nabokommune Storfjord, med opprettelsen av Troms-nemda. Dette bekrefter at myndighetene i skjul arbeidet for å bruke bureising som virkemiddel i et område med kvensk/finsk- og samiskspråklige innbyggere. At nemda ikke hadde Balsfjord som virkeområde, peker på at myndighetene anså fornorskinga som vellykket her. Bureisinga ble derfor ikke et uttalt virkemiddel for fornorsking i Balsfjord, likevel virket den i praksis som en videreføring av den fornorskinga som hadde startet tidligere.

En viss andel av bureiserne ville statistisk sett ha vært av sjøsamisk/samisk og/eller kvensk opphav. Disse var etterkommere av samer og kvener som tidligere hadde slått seg ned som jordbrukere, og deres kultur og levemåte var allerede assimilert inn i det norske. Med unntak av språket, som dels fanges opp i folketellinga for 1920, skilte de bofaste med samisk/kvensk opphav seg ikke ut fra det norske. Det kan derfor drøftes at de bofaste bureiserne ikke ble fornorsket, men at de allerede *var* fornorsket.

Frem til 1923 fantes det andre brukere av utmarka i Balsfjord enn bøndene, nemlig reinen som hver vår og høst beitet, vandret gjennom og/eller oppholdt seg i dalstrøk, ved elvebredder, i skogbeltet, på myrene og i fjellene i kommunen. Reinen tilhørte de nomadiserende samene som gjennom lappekodisillen fra 1751 var sikret tilhørighet og beiteland her. Men fra 1923 bidro den første reinbeitekonvensjon mellom Norge og Sverige til at store deler av Balsfjord ikke lenger var tilgjengelig for reindrift. Vandringsruter, bosteder og beiteområder som hadde eksistert i generasjoner, ble fjernet. Dette skapte et mulighetsrom for en stor ekspansjon i jordbruket, og la grunnlaget for at Balsfjord i dag er en av de største jordbrukskommunene i landsdelen. Selv om det fins (norske) reindriftssamer i området i dag, er hoveddelen av de gamle trekkveiene, boplassene og beitelandene ikke i bruk. Reintallet er kraftig redusert sammenlignet med før, og dersom det oppstår konflikter med rein som kommer ned på innmark, er det snakk om enkelttilfeller. Det ville vært umulig å flytte med en større reinflokk gjennom de gamle flyttveiene i dag, uten å komme i konflikt med dyrket mark, bebyggelse, gjerder og beitemark, tettsteder, veier og industriområder.

Flere beretninger og lokale kilder viser at de svenske reindriftssamenes tilstedeværelse opplevdes av mange som en positiv tradisjon, det ble kontakt og handel og liv i bygdene. Bofaste som opprinnelig var samiske, men som i hverdagen skjulte sin etnisitet, kledde seg i kofte og slo over til samisk når svensksamene kom. Kartsammenstillinger viser at bureisinga ble mest massiv i de områdene som reindriftssamene tidligere hadde hatt tilgang til. Selv om det også var bureising i bygder der samene ikke var, for eksempel på min hjemmeplass Elvestad, ble store, dyrkbare arealer frigitt til fordel for bøndene da lovverket stengte samene ute.

Den sjøsamiske kulturen med fiske og småskala jordbruk ble på ett vis videreført og forsterket i bureisinga, som jo var grunnlagt på tanken om kombinasjonsnæringer. Det kan også påpekes at de samiske og kvenske beboerne gjennom bureising fikk samme muligheter og rettigheter som de norske, noe som var positivt. På den annen side ble den sjøsamiske egenarten med for eksempel språk og samiske tradisjoner mer eller mindre hvisket ut idet sjøsamene inngikk i ei ordning som var helnorsk på utsiden og et fornorskingstiltak på innsiden. Myndighetene støttet bureisinga som et nasjonalt tiltak, men i Nord-Norge fikk ordninga også en fornorskende effekt. Selv om bureising ikke kan påvises til å være et uttalt fornorskingstiltak i Balsfjord, på lik linje som i Storfjord, var den fornorskende effekten av bureisinga likevel ønsket av myndighetene.

Konklusjon: Balsfjord ble via bureisinga kolonisert innenfra, i likhet med Målselv og Bardu 140 år tidligere. Bureisinga skaffet levebrød og næring i en kommune som knapt hadde industriarbeidsplasser, og gjorde det mulig for innbyggerne å bli boende framfor å flytte dit arbeidsplassene var. Det meste lå til rette her da den politiske ordninga med statsstøttet bureising tok til, med ei jordbruksinteressert befolkning og ledig, dyrkbar jord. Bureisinga ville likevel ikke fått et slikt omfang uten at reinbeitekonvensjonen fra 1919 fjernet og innskrenket reindriftssamenes rettigheter i store deler av kommunen. Det er viktig å ha med seg at det ikke var den enkelte bureiser som fortrengte reindriftssamene – det var storpolitikken på tvers av landegrensene som avgjorde hvilken næring som skulle ha forrang. Bureisernes innsats og slit må ikke glemmes i vår kulturhistorie, og generelt bør bureiserhistorien løftes mer inn i den nasjonale historieskrivinga. Spesielt for Nord-Norge, all den tid den ble så omfattende her.

Oppgaven løfter frem nye funn hva angår bureising som fornorskning i Nord-Troms, og nye funn om gamlebebyggelse lokalt i Balsfjord. Den viser gjennom empiri, kvantitative analyser og sammenstilling av kart at ei næring tapte til fordel for en annen. Med at reindriftsnæringa mer eller mindre forsvant, forsvant også kontakten mellom de fastboende – inkludert de fastboende sjøsamene – og reindriftssamene. Det ble færre å snakke samisk med, og reindriftssamenes rolle som tradisjonsbærere ble mer fjern. Tilbake sto en sterk jordbrukskultur som assimilerte den eventuelle gjenværende samiske og kvenske kulturen fullt ut. Bureisinga kan derfor sees på som et fornorskingsfremmende element, all den tid den bidro til å ensrette og forsterke norsk jordbrukskultur og norsk boligbygging, driftsmetoder og kunnskapsutvikling. Den gjenværende samiske og kvenske befolkninga i Balsfjord ble ikke stimulert til å bevare kultur og språk, men tvert om indirekte stimulert til å ta opp det norske. Funnet av gamlebygging kan brukes som argument for at en rest av samisk kultur fortsatt eksisterte. Likevel er det vanskelig å slå fast at gamlebygginga blant bureiserne var koblet til etnisitet, all den tid det ble bygd gammer i områder både med og uten samisk og kvensk befolkning.

Selv om Balsfjord delvis var en etablert jordbrukskommune også før bureisinga, bidro 457 nye gårdsbruk frem mot 1975 til ei fortsatt sterk utvikling av jordbruksnæringa.

Bureisingsgårdene var i utgangspunktet ikke så store, og mange av dem gikk ut av bruk etter én generasjon. Likevel ble den oppdyrkede jorda overtatt av andre, større bruk. Det er derfor

ingen tvil om at bureisinga har påvirket kommunen til å bli den store landbrukskommunen den er i dag. Landbruksidentiteten er sterk, vist gjennom ploegen i kommunevåpenet, en bauta til minne om bureiserne utenfor rådhuset og tilvekst av industri knyttet til landbruket (Tine meierier, Felleskjøpet, Fiskå Mølle, kraftforfabrikk). At kommunen også har hatt andre, viktige næringer, som for eksempel fiskeri og ishavsfangst, er ikke like enkelt å få øye på.

De svensksamiske reindriftsfamiliene fikk som vist sitt flytte- og beiteland betraktelig innskrenket og endret. Sporadiske beretninger viser likevel at det var en viss kontakt mellom de som fortsatte å flytte og de fastboende, også etter 1923. Det har vært gjort lite systematisk kartlegging av reindriftsnæringa i Balsfjord etter 1923, men etter andre verdenskrig var det norske reindriftsfamilier som flyttet inn i områdene de «svenske» hadde brukt. Også etter dette ble det konflikter, ei kvinne berettet følgende fra sin barndom på Vassmo øst for Takvatnet i Balsfjord: «Vi levde veldig for oss selv på Vassmo, men vi hadde en fantastisk natur, og fjellet nært oss. Idyllen ble brutt på 50-tallet da Forsvaret inntok Mauken. Senere kom også samene med reinen sin. Den var til stor plage for mor og far, fordi den ødela jordene når den kom ned fra fjellet.»²³⁹

Samtidas bygdebokforfattere sin måte å omtale særlig den samiske befolkninga på, kan man si er et eksempel på hvordan man i denne perioden (før- og mellomkrigsårene) skrev bort minoritetenes historie og forbandt det resterende samiske i hovedsak med nomadiserende reindriftssamer. Da historiker Anders Ole Hauglid kom til Balsfjord for å skrive bygdebok på 1970-tallet, fikk han høre av bok-komiteen at det kun fantes to samiske slekter i Balsfjord: Sokki og Oskal.²⁴⁰ Realiteten er imidlertid at disse to slektene kom flyttende inn i distriktet først etter 1950. Påstanden mener jeg kan stå som eksempel på hvordan oppfatninga av det samiske – nemlig at det er knyttet spesifikt til de reindriftssamiske familiene – holdt seg til utover 1970-tallet, og trolig fortsatt fins blant mange.

Et arbeid som dette ville vært interessant å videreføre også i andre kommuner med stor andel bureising og tilstedeværelse av reindriftssamer. Balsfjord er neppe den eneste kommunen hvor bortfallet av grenseoverskridende reindrift fra 1923 førte til økt nydyrking og påfølgende indre kolonisering.

---

²³⁹ Årbok Malangen og Balsfjord 2009, s. 41.

²⁴⁰ Årbok Malangen og Balsfjord 2016, s. 81–82.

Litteratur og kilder

Bøker:

Almås, Reidar (2002): *Norges landbrukshistorie IV. 1920–2000. Frå bondesamfunn til bioindustri*. Oslo: Det norske samlaget.

Andresen, Astri, Bjørg Evjen og Teemu Ryymin (red.) (2021): *Samenes historie fra 1751 til 2010*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Berg, Roald (1995): *Norsk utenrikspolitisk historie bind II: Norge på egen hånd 1905–1920*. Oslo: Universitetsforlaget.

Bratrein, Håvard Dahl (1994): *Karlsøy og Helgøy bygdebok. Bind IV: Fra år 1925 til 1985*. Hansnes: Karlsøy kommune.

Bratrein, Håvard Dahl (1992): *Karlsøy og Helgøy bygdebok. Bind III: Folkeliv, næringsliv, samfunnsliv fra år 1860 til 1925*. Hansnes: Karlsøy kommune.

Bull, Edvard [1978] 1995: *Klassekamp og fellesskap 1920–1945*. Norges historie bind 13. Redaktør Knut Mykland. Oslo: J. W. Cappelens forlag AS. 1. opplag, 3. utgave.

Christensen, Pål og Gunnar Pedersen (1995): *Tromsø gjennom 10000 år. Ishavsfolk, arbeidsfolk og fintfolk. 1900–1945*. Tromsø: Tromsø kommune.

Drivenes, Einar-Arne, Marit Anne Hauan og Helge A. Wold (red.) (1994): *Nordnorsk kulturhistorie b. I. Det gjenstridige landet*. Oslo: Gyldendal norsk forlag.

Drivenes, Einar-Arne (1985): *Fiskarbone og gruvelusk*. Oslo: Universitetsforlaget.

Eriksen, Knut Einar og Einar Niemi (1981): *Den finske fare. Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860–1940*. Oslo: Universitetsforlaget.

Hage, Ingbjørg (1999): *Som fugl fønix av asken? Gjenreisingshus i Nord-Troms og Finnmark*. Oslo: Ad Notam Gyldendal AS. Doktorgrad ved Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø, 1996.

Hanssen, Alfon, Aksel Nyland og Leif Pedersen (2005): *Bureising i Balsfjord og Malangen*. Tromsø: Eget forlag.

Hauglid, Anders Ole (1991): *Balsfjorden og Malangens historie bind II: 1830–1920. Frem mot økt sjølstyre*. Balsfjord: Balsfjord kommune.

Hauglid, Anders Ole (1981): *Balsfjorden og Malangens historie bind I: Fram til 1830-åra. Fra veidesamfunn til jordbruksbygd*. Balsfjord: Balsfjord kommune.

Kjeldstadli, Knut (1994): *Et splittet samfunn. 1905–35*. Bind 10 av Aschehougs Norgeshistorie. Oslo: H: Aschehoug & Co.

Larssen, Peter A. (1925): *Balsfjords bygdebok. Optegnelser fra ældre og nyeste tid*. Trykket av Tromsø Stiftstidenes bok- og akcidenstrykkeri.

Lie, Einar og Hege Roll-Hansen (2001): *Faktisk talt. Statistikkens historie i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.

Melve, Leidulf og Teemu Ryymin (2020) [2018]: *Historikerens arbeidsmåter*. Oslo: Universitetsforlaget. 2. opplag.

Randen, Olav (2002): *Brøyte seg rydning. Bureisingstid og bureisarliv*. Ål: Boksmia forlag.

Ross, Hans (1895): *Norsk ordbog: tillæg til 'Norsk ordbog' av Ivar Aasen*. Christiania: Alb. Cammermeyers forlag.

Selmer, Ågot Gjems (1900): *Smaapigernes bog*. Kristiania: Aschehoug & Co.

Skogmo, Adrian (1975): *Balsfjord ysteri i femti år. 1925–1975*. Balsfjord: Utgitt av Balsfjord ysteri.

Walkeapää, Lars J. (2012): *Lainiovuoma-samernas gamla renflyttingar till Norge. Om sommerbosättningar i Troms fylke på 1900-tallet*. Uppsala: CBM, Centrum för biologisk mångfald.

Walkeapää, Lars J. (2009): *Könkämävuoma-samernas renflyttningar till Norge: om sommarbosättningar i Troms fylke på 1900-talet*. Tromsø: Tromsø museum, Universitetsmuseet.

Ytreberg, Nils A. (1943): *Malangen bygdebok*. Utgitt av Malangen bygdebokkomite, i kommisjon hos F. Bruns bokhandels forlag, Trondheim.

Østrem, Sigurd (1926): *Offentlig forvaltning og næringslivet i Norge*. Oslo: Olaf Norlis forlag.

Aasen, Ivar (1850): *Ordbog over det norske Folkesprog*. Kristiania: Carl C. Berner & Comp.

Andre trykte kilder og artikler:

Berg, Bård A. (2007): «'Den svenske fare.' Norske holdninger til svensk reindrift etter unionsoppløsningen.» Artikkel i Broderstad, Else Grete, Einar Niemi og Ingrid Sommerseth (red.) *Grenseoverskridende reindrift før og etter 1905*. Universitetet i Tromsø: Senter for samiske studier.

Bratrein, Håvard Dahl (1969): *Husmannsvesenet i Nord-Norge*. Seminaroppgave i historie ved Universitetet i Tromsø.

Bull, Kirsti Strøm (2020): «Vern av samisk ressursgrunnlag – noen trekk ved rettsutviklingen.» Artikkel i *Ottar* nr. 3/2020, årgang 66. Tromsø: UiT Norges arktiske universitetsmuseum.

Bureising med statsstøtte 1921–1936, hefte utgitt av Statistisk sentralbyrå 1941. Oslo: H. Aschehoug og co. Redigert av Gunnar Jahn.

Gjelsvik, Eystein (1938): «Bureising.» Foredrag i Norsk Rikskringkasting 31. mars 1938, trykt i *Det norske myrselskap meddelelser* nr. 08/1938, s. 143–150.

Johansson, Toril (1980): *Fra sosialpolitikk til krisepolitikk? Arbeiderpartiets syn på krisepolitikk, nødsarbeid og bureising under arbeidsløshetskrisa 1920–1939*. Hovedfagsoppgave Universitetet i Oslo.

Lae, Erling (1977/2003): *Fra Karlstadkonvensjon til reinbeitekonvensjon. Forhandlinger i reinbeitesaken mellom Norge og Sverige frem til reinbeitekonvensjonen av 1919.*

Hovedfagsoppgave i historie ved Universitetet i Oslo våren 1977, i trykt utgave ved Nordisk Samisk institutt i 2003.

Moxnes, Einar (1982): «Bureisingen i Norge – nødsarbeid eller samfunnsbyggende arbeid?» Artikkel i tidsskriftet *Jord og Myr* vol. 6, 1982, s. 109–113. Utgitt av Det Norske Jord- og Myrselskap.

Niemi, Einar (2001): «Om politikk og kategorien ‘innvandrere’». Art. i *Ottar 3/2001, Mennesker på vandring*, s. 52–59. Tromsø museum.

Njøs, Arnor (2005): *Nydyrking og grunnforbedring i Norge. Noen tall for belysning av utviklingen.* Jordforskrapport nr. 94/05, publisert av Jordforsk, senter for jordfaglig miljøforskning.

Røst, Åsmund (1978): *Selskapet til fremme af Finmarkens jordbruk. Bureising eller fornorsking?* Hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Tromsø.

Sannhet og forsoning. Grunnlag for et oppgjøre med fornorskingspolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner. Rapport til Stortinget fra Sannhets- og forsoningskommisjonen juni 2023. Finnes også digitalt tilgjengelig på <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/sannhets--og-forsoningskommisjonen/rapport-til-stortinget-fra-sannhets--og-forsoningskommisjonen.pdf>

Selskapet Ny Jord (1958): Jubileumsberetning for Ny Jord-selskapets første femti år. Forfatter ukjent, men flere artikler er signert selskapets sekretær Gudbrand H. Paulsen. Oslo: Selskapet Ny Jord.

Sommerseth, Ingrid (2009): *Villreinfangst og tamreindrift i Indre Troms. Belyst ved samiske boplasser mellom 650 og 1923.* Doktorgradsavhandling ved Institutt for arkeologi og sosialantropologi, UiT.

Sommerseth, Ingrid (2001): *Den samiske kulturhistoria i Mauken-Blåtind.* Utgitt av Sametinget.

Stensland, May-Britt (1979): *Ny Jord feltet Kjølstad*. Særoppgave om det lokale bureisingsfeltet Kjølstad i Malangen (Balsfjord). Ikke publisert.

Stone, Kirk H. (1971): *Norway's internal migration to New Farms since 1920*. University of Georgia: The Hague.

Sørensen, Einar (1979): *Ishavsfangst gjennom 100 år*. Hefte utgitt av Tromsø Skipperforening.

Tangen, Ståle (1995): *Bureising. Indre kolonisasjon og Selskapet Ny Jord i eit kulturhistorisk perspektiv*. Hovedfagsoppgave ved Historisk institutt, Universitetet i Trondheim.

Tveitnes, Aksel (1995): «Den organiserte bureising.» Artikkelserie publisert i særtrykk av tidsskriftet *Jord og Myr*, i årene 1983, 1985, 1987. Artikkene er til sist samlet i en fellesutgave av *Jord og Myr* fra 1995. Det er sistnevnte publikasjon jeg refererer til, og den finnes her:

<https://www.nb.no/items/8ee0279ac4a0d4b08000a0f337833c24?page=0>

Ytreberg, Nils A. (1955): *Troms landbruksselskap gjennom hundre år. 1855–1955. Med trekk av fylkets jordbruk fra sagatid til våre dager*. Tromsø: Eget forlag. Trykket i Oslo på vegne av Troms landbruksselskap.

Årbok Malangen og Balsfjord, se noter for årganger og sidetall. Utgitt av Balsfjord og Malangen historielag.

Arkiver:

Riksarkivet:

Riksarkivet har bureisersøknadene fra 1923 til 1962 fra Balsfjord (og tidligere Malangen) kommune. Der journalnummer er oppgitt i noten, er det Landbruksdepartementets journalnummer som er brukt. Totalt er det fem bokser med følgende henvisning:

RA/S-1238/D/Da/L0140. Bureising. Troms fylke (Balsfjord 1, nr. 478–5284, 15/11 1922–8/12 1931). Landbruksdepartementet, Kontorer for tiltak til fremme av jordbruksproduksjon.

RA/S-1238/D/Da/L0141. Bureising. Troms fylke (Balsfjord 2, nr. 5500–10974, 10/5 1932–16/10 1936). Landbruksdepartementet, Kontorer for tiltak til fremme av jordbruksproduksjon.

RA/S-1238/D/Da/L0142. Bureising. Troms fylke (Balsfjord 3, nr. 11004–14584, 20/10 1936–2/5 1939). Landbruksdepartementet, Kontorer for tiltak til fremme av jordbruksproduksjon.

RA/S-1238/D/Da/143. Bureising. Troms fylke (Balsfjord 4, nr. 14894–17878, 22/6 1939–1/9 1950). Landbruksdepartementet, Kontorer for tiltak til fremme av jordbruksproduksjon.

RA/S-1238/D/Da/144. Bureising. Troms fylke (Balsfjord 5, nr. 17884–19168, 5/9 1950-13/8 1962). Landbruksdepartementet, Kontorer for tiltak til fremme av jordbruksproduksjon.

RA/S-1238/D/Dc/L0092/0002. Nemnden til undersøkelse av bureisingsmulighetene i Troms 1936–1936. Én boks inneholdende korrespondanse og bilder.

I tillegg har jeg hentet opplysninger fra medisinalberetninger Troms 1932–1934, RA/S-2229/F/Fb/Fbt/L0004, Statistisk sentralbyrå.

Arkiv Troms:

Arkiv Troms har kommunearkivene etter Balsfjord og Malangen kommuner, og dokumenter vedrørende bureising i disse kommunene er brukt i oppgaven. Nærmere arkivreferanse for hvert dokument gis i notene. Arkivet var ikke ferdig ordnet per våren 2024.

Aviser:

Tromsø, 19. april 1955 og 28. oktober 1968. Se noter for sammenheng.

Nettkilder:

Knudsen, Olav Fagelund: *Koloni* i Store norske leksikon på snl.no, hentet 03.02.2024 på <https://snl.no/koloni>

Nerbøvik, Jostein: *Utvandringa fra Norge til Nord-Amerika* i Store norske leksikon på snl.no. Henta 13. januar 2024 fra https://snl.no/Utvandringa_fr%C3%A5_Noreg_til_Nord-Amerika

Thorsnæs, Geir og Lars Engerengen: *Balsfjord* i Store norske leksikon på snl.no. Hentet 9. april 2024 fra <http://snl.no/Balsfjord>

Tellinger og statistikk:

- Fartøyregistre div. årganger, lagt ut på Fiskeridirektoratet på <https://fdir.brage.unit.no/fdir-xmlui/handle/11250/273582>

- Fiskeritelling 1948, første hefte (NOS XI 62), hentet 21.04.2024 fra <https://www.ssb.no/historisk-statistikk/emner/jord-skog-jakt-og-fiske>

- Folketellinger for årene 1891, 1900, 1920, 1946 og 1950, alle funnet på SSBs historiske statistikk på <https://www.ssb.no/historisk-statistikk/folketellinger>

- Jordbrukstellingene for 1907, 1918, 1929, 1937 og 1949, alle funnet på SSBs historiske statistikk på <https://www.ssb.no/historisk-statistikk/emner/jord-skog-jakt-og-fiske>

- Nibios arealbarometer 07.04.2024, på <https://arealbarometer.nibio.no/nb/fylker/troms-romsa-tromssa/kommuner/balsfjord/>

Muntlige kilder:

Totalt er fem ulike muntlige kilder brukt, og alle er intervjuet i forbindelse med mitt arbeid med *Balsfjorden og Malangens historie bind III*, upublisert per 2024.

I fotnotene står dato for intervju samt alder på tidsvitnet. De muntlige kildene er koblet til beskrivelsen av bureisinga i Balsfjord, bruk av gammer, samt kontakten mellom fastboende og de nomadiserende reindriftssamene.

Tabell- og kartoversikt

Kart 1, s. 56: Balsfjord inkl. gamle Malangen kommune, stedsnavn.

Kart 2, s. 89: Svensksamenes tilstedeværelse under flytting før 1923.

Kart 3, s. 90: Bureising etter 1923, vektlagt på områder med høyt antall bruk.

Kart 4, s. 91: Historisk oversikt over svenske konvensjonsbeiter i Troms.

Tabell 1, s. 55: Bygdevis oversikt over innvilgede/bebygde og ikke bebygde bureisingsbruk i Balsfjord.

Tabell 2, s. 64: Arealtyper Balsfjord, Troms og landet, 1918 og 1929.

Tabell 3, s. 65: Totalt dyrket areal i Balsfjord m.fl. kommuner, samt Troms, Nordland og landet, 1949.

Tabell 4, s. 67: Befolkningen i aldersgrupper i landet, Balsfjord og Troms. Tall oppgitt i prosent av total folkemengde.

Tabell 5, s. 68: Yrkesaktive i landet, Balsfjord og Troms etter tre yrkeskategorier. Tall oppgitt i prosent av total folkemengde over 15 år.

Tabell 6, s. 77: Utvikling i etnisitet 1891–1920 i Balsfjord, Malangen, Lyngen, Troms og landet.